

ČAS

REVIJA LEONOVE DRUŽBE

Letnik XXXIV

I-II

1939-1940

V S E B I N A

Kronist: Mirovna prizadevanja papeža Pija XII. (str. 1) — Dr. J. Janžekovič: Filozofske osnove Rosenbergovega nazora (str. 14) — Dr. Anton Trstenjak: Filozofija „smrtonosne bolezni“ (str. 50) — Ruda Jurčec: Od poljsko-nemške vojne do vojne med Nemčijo in Francijo in Anglijo (str. 64) — Obzornik: Akademski kulturno-socialni teden SKAD Zarje v Bohinju (str. 79) — Svoboda ali sužnost (str. 84) — Ocene (str. 85) — Zapiski: Wellsova „Zgodovina“ in krščanstvo (str. 92)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v avgustu in septembru. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo letno. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Tyrševa c. 17/III., dr. Ivan Ahčin, glavni urednik »Slovenca«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna in dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljsišču v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 7/I. (Prosvetna zveza); telefon št. 28-58.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Jože Kramarič za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatisovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

Mirovna prizadevanja papeža Pija XII.

Kronist.

I.

Dne 2. marca 1939 je kardinalski zbor po samo dvodnevnem konklavu izvolil za papeža dotedanjega državnega tajnika kardinala Evgena Pacellija, ki si je kot papež izbral ime Pij XII. Redki so papeži, ki bi jih bili ob izvolitvi tudi nekatoličani pozdravili s tolikim navdušenjem, kakor so pozdravili izvolitev kardinala Pacellija za 262. naslednika sv. Petra. Ves svet je občutil, kako velika je moralna sila papeštva in hkrati tudi pokazal, da stavi na novega papeža izredno velike upe. Predvsem je navdajala srca evropskih narodov želja, da bi novi papež mogel mnogo storiti za obnovo tako omajanega evropskega in svetovnega miru.

Po zunanjih razmerah ima pontifikat Pija XII. mnogo podobnosti s pontifikatom Benedikta XV.

V prvih tednih svetovne vojne je božja Previdnost poklicala na papeški prestol kot Benedikta XV. bolonjskega nadškofa, kardinala Jakoba della Chiesa, ki je postal kardinal šele v zadnjem konsistoriju Pija X. dne 15. maja 1914. Bivši najožji sodelavec kardinala Rampolle je prišel skrbno pripravljen na papeški prestol v času, ko je bil za Pijem X., velikim notranjim reformatorjem, na Petrovem prestolu potreben diplomat. — Šele 31 letni Jakob della Chiesa je kot tajnik madridskega nuncija Rampolle sodeloval pri diplomatski akciji, ko je nastal med Nemčijo in Španijo spor glede Karolinskih otokov. Na Bismarckov predlog je bil tedaj izbran za razsodnika papež Leon XIII. in je rešil spor zadovoljivo za obe stranki. Leta 1898 je bil prelat della Chiesa desna roka državnega tajnika (t. j. papeževega zunanjega ministra) kardinala Rampolle in je kot tak redigiral zgodovinski odgovor papeža Leona XIII. glede sklicanja prve mirovne konference v Haagu. V tem diplomatskem aktu najdemo poudarjene ideje krščanskega svetovnega miru, slonečega na pravičnosti — misli, ki jih je naglašal Benedikt XV. med svetovno vojno v tolikih svojih prizadevanjih za mir in zlasti še v svojem mirovnem predlogu dne 1. avgusta 1917.

Podobno danes lahko ugotovimo, da je neskončna Previdnost skrbno vodila življenje sedanjega papeža in ga pripravljala na veliko dostojanstvo, hkrati pa na težko breme, ki ga pomeni tiara posebno v naši dobi. Že l. 1901 ga je vedla življenjska pot v kongregacijo za izredne cerkvene zadeve in s tem v diplomatsko delavnost. L. 1912 se je udeležil kot član papeževega odposlanstva kronanja angleškega kralja Jurija V. v Londonu. Papež Benedikt XV. ga je imenoval dne 21. aprila 1917 za svojega nuncija v Monakovem (v Berlinu do l. 1920 ni bilo nunciature) in ga je 13. maja sam posvetil za (naslovnega) sardskega nadškofa. Kot bavarski nuncij je moral Pacelli predložiti nemški vladi papeževo mirovno ponudbo od 1. avgusta 1917. L. 1920 je postal prvi nuncij v Nemčiji in tam pripravil bavarski in pruski konkordat, nato ga je l. 1929 papež Pij XI. imenoval za kardinala in v februarju 1930 za svojega državnega tajnika. Kot tak je v devetih letih poleg drugega ogromnega dela (konkordati z različnimi državami) obiskal kot papežev legat izredno mnogo držav in narodov. L. 1934 je bil papežev zastopnik na mednarodnem evharističnem kongresu v Buenos Airesu (Argentinija), ob povratku je obiskal prestolnici Urugvaya (Montevideo) in Brazilije (Rio de Janeiro). V aprilu 1935, ob zaključku svetega leta, se je udeležil mednarodne molitvene akcije za mir v Lurdu. L. 1936 ga je vodila pot v Zedinjene države Severne Amerike, kjer je konferiral tudi s predsednikom Rooseveltom. V juliju 1937 je odšel v Pariz in Lisieux, kjer je sam posvetil baziliko sv. Terezije Deteta Jezusa. L. 1938 je potoval preko naših krajev kot papežev zastopnik na 34. mednarodni evharistični kongres v Budimpešto.

Malokdaj je bil svetovni položaj tako zamotan kakor letos; tolažilno je za nas, da je Vsemogočni v tem času položil krmilo Petrove ladje v tako izkušene roke diplomata. Moderni skeptik bo v vseh navedenih zgodovinskih podrobnostih gledal le golo naključje, morebiti bo še priznal dalekovidnost kardinalskega zbora, da v pravem času postavi pravega moža na pravo mesto. Mi pa, ki verujemo, da skrbi neskončna Previdnost tudi za vrabčka na strehi, vsaj slutimo ob toliki srečni smotrnosti tudi vodstvo in modro roko božje previdnosti, ki v posebni meri bdi nad Cerkvijo in papežem. Iz tega prepričanja črpamo v najtežjih trenutkih globoko zaupanje, da se za usodo človeštva briga z očetovsko skrbnostjo Stvarnik vesoljstva, čeprav v mnogočem dopušča, da se človek po svoji prosti volji sam odloča za socialno dobro ali pa socialno zlo in si tako olajšuje ali pa otežkoča sožitje v človeški družbi.

II.

Dne 8. septembra 1914 je papež Benedikt XV., peti dan po izvolitvi, uporabil prvo priliko, ki se mu je nudila, da je zagotovil katoličanom vsega sveta: »Trdno smo odločeni, da ničesar ne opustimo, kolikor bo v naši moči, da pospešimo konec tako velike nesreče (t. j. svetovne vojne).«¹

Podobno je uporabil papež Pij XII. svoj prvi nagovor, naslovljen na kardinalski zbor in na ves katoliški svet,² takoj prvi dan po svoji izvolitvi, dne 3. marca 1939, za mogočen poziv za svetovni mir. Papež kliče svet k miru, ki temelji na pravičnosti in ljubezni (quae ex iustitia caritateque oritur). Zato se tudi v očetovski ljubezni z izredno dobrohotnostjo spominja uvodoma vseh tistih, ki žive izven katoliške Cerkve. Sv oče izraža upanje, da jih bo razveselila vest, da papež v tej slovesni uri moli za nje k Bogu za božjo pomoč. Nato nadaljuje:

»Temu našemu očetovskemu sporočilu želimo dodati željo in povabilo k miru. Mir pravimo, ki ga je naš prednik blaženega spomina tako vneto ljudem priporočal in s tako gorečimi molitvami zanj molil, da je vrh tega daroval Bogu svoje življenje za dosego sprave med ljudmi.³ Mir, najlepši dar božji, ki presega vsak občutek; mir, za katerim morajo nujno stremeti vsi pametni; mir končno, ki izvira iz pravičnosti in ljubezni. Vse vzpodbujamo k tistemu miru, ki na novo oživilja duše, združene po božjem prijateljstvu; ki pomirja in ureja družinsko skupnost s sveto ljubeznijo do Jezusa Kristusa; k miru, ki veže velike in male narode (nationes ac gentes) po medsebojni in bratski pomoči, končno k miru, ki naj se zagotovi med državami (Nationes) tako, da se bodo posamezni narodi v medsebojnem sporazumu, v prijateljski zvezi in z delom prizadevali, po božji volji in z božjo pomočjo za napredek in srečo vesoljne človeške družine.

V naših nemirnih časih, ko se zdi, da toliko velikih težav ovira in preprečuje oni resnični mir, ki ga vsi tako silno želijo, dvigamo ponižne prošnje k Bogu za vse državne poglavarje, ki jim pripada zelo težko, pa prečastno breme, da vodijo narode k blagostanju in svetnemu napredku.

¹ P. Sauvage, L'Église est-elle pour ou contre la guerre? — Action populaire. Ed. Spes, Paris 1936, str. 35.

² Sanctissimi Domini Nostri Pii Div. Prov. Papae XII Nuntius ad universum catholicum orbem; pričenja se z besedami Dum gravissimum; tekst v Oss. Rom. 4. marca 1939, št. 53.

³ Papež Pij XI. je lani, dne 28. septembra, ponudil Bogu svoje življenje v spravo za mir. Takrat je bila sudetska kriza na višku.

Glejte, ... to je prva želja, ki jo je Bog zbudil v našem očetovskem srcu.

*Naše oči gledajo strašno gorje, ki tlači ljudi in zoper katero moramo pomagati mi, čeprav brez orožja, v zaupanju na Božjo pomoč.*⁴

Sv. oče je zaključil svoj nagovor s trdnim upanjem, da verniki in duhovniki (vos filios vosque frates) njegove »pregoreče želje po zagotovitvi miru« ne bodo omalovaževali. Kajti razen na božjo pomoč zida papež najbolj na njihovo pripravljenost in gorečo njihovo voljo. S prošnjo za Gospodovo pomoč in z apostolskim blagoslovom se končuje prelepa prva poslanica papeža Pija XII., vsa posvečena skrbi za resničen in trajen mir med narodi.

Delo za svetovni mir je sploh postalo osrednja, najvažnejša zadeva papeževe politike. Pij XII. v pičlih prvih šestih mesecih, ki so potekli od njegove izvolitve do izbruha vojne, ni opustil prav nobene prilike, o kateri je mogel slutiti, da bo njegov klic k miru padel na rodovitna tla. Sam je to ugotovil v svojem nagovoru romarjem iz Benečije, v drugi polovici avgusta, ko se je mednarodna kriza bližala svojemu vrhuncu.⁵

»Od prvega dneva našega papeževanja smo poskušali in storili, kolikor je bilo v naših močeh, da se odstrani vojna nevarnost in s sodelovanjem doseže trden mir, ki bo osnovan na pravičnosti ter varoval prostost in čast narodov. V mejah možnosti in kolikor so to dovoljevale dolžnosti naše apostolske službe, smo celo postavili druge naloge in druge skrbi, ki so težile naše srce; naložili smo si pametne omejitve, da od nobene strani ne otežimo ali ne onemogočimo dela za mir, zavedajoč se vsega, kar smo na tem področju bili dolžni in smo dolžni sinovom Cerkve in vsemu človeštvu.«

V okviru tega članka in z viri, ki so nam na razpolago, ni mogoče podati izčrpane slike papeških prizadevanj, ki so šla za tem, da ne bi bila vojna izbruhnila. Omejiti se moramo le na nagovore in pobude, ki o njih poroča oficiozno vatikansko glasilo, dnevnik Osservatore Romano. Manjka nam pa zaenkrat vpogled v gotovo številna diplomatska prizadevanja vatikanske diplomacije.

Nagovorov in pobud sv. očeta za svetovni mir, ki o njih poroča Osservatore Romano, je zelo mnogo. V prvih šestih mesecih ni imel papež Pij XII. skoro nobenega večjega nagovora, ki bi ne bil v njem naglasil želje po miru, po trajnem miru, slonečem na pravičnosti in ljubezni.

⁴ Poslanica je navedena v prostem prevodu, ki skuša predvsem zadeti smisel, ne da bi se na škodo jasnosti oklepal strogo posameznih nebistvenih izrazov. — Isto velja o drugih prevodih.

⁵ Oss. Rom. 20. avg. 1939, št. 195.

Tako se ponavlja očetovski klic po resničnem miru v papeževih nagovorih: ogrskim romarjem⁶ dne 23. marca 1939, mednarodni skupini ženske katoliške akcije,⁷ španskemu narodu⁸ dne 16 aprila, vrhovnemu svetu ustanove za širjenje vere (Opere per la propagazione della Fede),⁹ novoporočencem,¹⁰ nemškimi romarjem,¹¹ asistentom katoliške akcije različnih narodov.¹²

S posebnim poudarkom se je sv. oče rad dotaknil mirovnega vprašanja ob nastopnih avdijencah novih poslanikov: bolivijskega,¹³ urugvajskega¹⁴ in zlasti poljskega.¹⁵

Tudi v pismenih poslanicah je papež rad uporabil vsako priliko, da je podčrtal veliki pomen svetovnega miru. To je storil n. pr. v pismu, s katerim je imenoval kardinala Hlonda za svojega legata na kongresu Kristusa Kralja v Ljubljani;^{15a} podobno tudi izraža v pismu ob 90 letnici revije »Civiltà Cattolica« željo, da deluje revija tudi v bodoče za »pospeševanje verskega in državljanskega življenja, za večjo slavo božjo in za krščanski mir med narodi;¹⁶ prav tako je potreba miru, ki se opira ne le na pravico, ampak tudi na ljubezen, naglašena v pismu državnega tajnika kardinala Maglionea vodstvu socialnega tedna (École Sociale Populaire) v Quebecu.¹⁷

Še odločneje je Pij XII. izpregovoril za svetovni mir ob prilikah, ko je njegova beseda zadobila ves poudarek papeževe avtoritete.

Že o b s v o j e m k r o n a n j u za papeža dne 12. marca 1939 je v svojem odgovoru¹⁸ dekanu kardinalskega zbora jasno povedal, kako ga teži skrb za svetovni mir. Sv. oče je med drugim dejal, da ga navdaja strah spričo bremena, ki ga prevzema. Njegovo oko se obrača

⁶ Oss. Rom. 24. marca 1939, št. 70.

⁷ Oss. Rom. 15. apr. 1939, št. 90.

⁸ Oss. Rom. 17.—18. apr. 1939, št. 92.

⁹ Oss. Rom. 3. maja 1939, št. 105: *Humanae consortioni attribuita a Deo meta (= cilj) amor est, pax est, concordia et unitas est.*

¹⁰ Oss. Rom. 2. jun. 1939, št. 130.

¹¹ Oss. Rom. 16. jun. 1939, št. 141.

¹² Oss. Rom. 17. jun. 1939, št. 142.

¹³ Oss. Rom. 18. junija 1939, št. 143.

¹⁴ Oss. Rom. 22. junija 1939, št. 146. — V svojem odgovoru označuje papež sodobnost kot »uro, tako polno odgovornosti in silnih problemov za življenje narodov in za ogroženi mir narodov...« Svoj blagoslov je zaključil z željo, naj »združitev duhovnih sil, ki potekajo iz nauka in postave Kristusove, zagotovi zmago sveti mirovni sili...«

¹⁵ Oss. Rom. 26. jul. 1939, št. 174.

^{15a} Oss. Rom. 29. jul. 1939, št. 177.: »...Nam, ki nam je toliko do tega, da svetli mir s pravičnostjo povsod triumfira...«

¹⁶ Oss. Rom. 26. maja 1939, št. 124.

¹⁷ Oss. Rom. 9. avg. 1939, št. 186.

¹⁸ Oss. Rom. 13.—14. marca 1939, št. 61.

k »Očetu luči in Bogu vse tolažbe«, hkrati se zanaša na Marijino varstvo in tako jemlje v svoje roke krmilo Petrove ladje, da jo po tolikih valovih in viharjih vodi k miru. Papež omenja posebne težave svojega pontifikata zaradi razdorov in sporov, na katerih boleha človeška družba. Zaveda se, da ne le dobri katoličani, ampak tudi mnogo »bratov, ki so ločeni« od Cerkve in celo vesoljna človeška družina stavi na papeža ravno v mirovnem vprašanju velike nade in pričakovanja. Papež sam želi zagotoviti nebeške darove, ki jih njegovo dostojanstvo posreduje, vsemu človeštvu.

Vnovič je Pij XII. mogočno povzdignil svoj glas za mir v svoji velikonočni homiliji (9. aprila 1939), ki jo je imel pred veliko množico ljudstva v cerkvi sv. Petra v Rimu.¹⁹

Izhajajoč od Gospodovega velikonočnega pozdrava apostolom: »Mir vam bodi!« opozarja papež, kako je vse Kristusovo življenje združeno z mirom. Izaija (9, 6) napoveduje Odrašenika kot »kneza miru«. Ob njegovem rojstvu je izzvenel angelski pozdrav kot oznanilo miru ljudem, ki so blage volje. »Oznanjal je mir« (Ef. 2, 17); umirajoč »je s krvjo svojega križa ostvaril mir in po njem s seboj spravil vse, kar je na zemlji in kar je v nebesih« (Kol. 1, 20). Zato ga sv. Pavel imenuje »Boga miru«, »Gospoda miru«²⁰ in pravi o njem: »On je naš mir« (Ef. 2, 14).

Papež ugotavlja, da se, če kdaj, dandanes uresničujejo prerokove besede, da vse govori: »mir, mir, miru pa ni«. Namesto miru je povsod razrvanost. Papež opozarja najprej na socialni nered.

Med narodi manjka medsebojnega razumevanja, ki edino more voditi narode na svetlo pot državljanskega napredka. Ker slovesno sklenjene pogodbe in dana zagotovila (fides) ne drže več, se s tem ruši tudi potrebno zaupanje. Če zaupanja ni več, postaja vedno bolj težko, zmanjšati oboroževanje in pomiriti srca — kar je želja vseh.

Zato papež iskreno vabi vse, da »se vrnejo h Kralju miru in Zmagovalcu smrti. Od njega smo slišali tolažilni »Pax vobis«. On nam bo dal, kakor je obljubil, mir, svoj mir, oni mir, ki ga svet ne more dati, mir, ki gotovo more umiriti zmedenost in strah duš.«

Osnovna razlika papeževega mirovnega dela, nasproti drugim humanitarno miroljubnim težnjam, je v nadaljnji ugotovitvi, da je zunanji mir v svetu odsev notranjega miru. Sv. oče opozarja, da je tudi Kristus Gospod po svojem vstajenju, ko se je prvič prikazal apostolom, le-te pozdravil s pozdravom miru. Nedvomno po najtehtnejšem preudarku je takoj nato ustanovil zakrament svete pokore — najvažnejši pripomoček za obnovo notranjega miru. Kajti ta zakrament

¹⁹ Oss. Rom. 10.—11. apr. 1939, št. 86.

²⁰ Rim. 15, 33; 16. 20; 1. Kor. 14, 33; Fil. 4, 9; 1. Tes. 5, 23; 2. Tes. 3, 16; Hebr. 13, 20.

daje veselje notranjega miru, po katerem človek služi božjemu Odrešeniku in gospoduje nad svojimi strastmi.

Edini in najtrdnější temelj miru, naglašá Pij XII. v velikonočni homiliji, je v tem, da se Božu izkazuje čast in pokorščina. Odrekanje dolžne pokorščine Stvarniku povzroča vznemirjenje ali celo porušenje življenja posameznikov, družin, posameznih narodov in vsega človeštva. Bog je najvišji varuh pravičnosti, najvišji delitelj miru.

Nato razpravlja papež o obeh temeljih resničnega miru: o pravičnosti in o ljubezni. Brez pravičnosti ne more biti reda. Pravičnost nalaga: spoštovanje in pokorščino zakonitemu oblastvu; zakoni morajo težiti za skupno blaginjo, njim pa so vsi v vesti dolžni pokorščino; pravičnost zahteva, da vsi priznavajo in varujejo svete pravice človeške prostosti in dostojanstva; kakor tudi da se ogromne vrednote in bogastva, ki jih je Stvarnik razpršil po vsem svetu, pravično porazdele v prid vseh njegovih sinov. Pravičnost končno zahteva, da se ne ovira plemenito delo katoliške Cerkve, nezmotljive učiteljice resnice.

Pravičnost je nepogrešljiv temelj miru. »Če stopi na mesto plemenitega žezla pravičnosti orožje sile«, tedaj mesto zarje zaželenega miru kmalu zažari mračni ogenj krvave vojne.

Vendar pravica sama ne more zagotoviti miru, če ji ne stoji ob strani ljubezen. Sama pravičnost brez ljubezni pogosto ne more premagati težav, ki preprečujejo pomirjenje. Duhovne oči so večkrat zamrežene, da ne vidijo tujih pravic; ušesa oglušijo, da ne slišijo glasu one pravičnosti, ki bi lahko tudi najtežja sporna vprašanja zadovoljivo rešila.

Govoreč o potrebi ljubezni, kaže papež na Kristusa, kot pravir ljubezni: »Če bodo naše duše vendar enkrat črpale sladkost te ljubezni, v njej počivale, tedaj bo trpečemu človeškemu rodu nedvomno zasijala luč miru. ... Ljudje se bodo zopet vrnili na pot, po kateri se pride zopet do prijateljskih zvez, v katerih bodo obojestranske koristi pravično izravnali; ... v katerih bo končno slovesno dana zvestoba (fides) veljala za vzor vsem, ki imajo pošteno voljo.«

Ob koncu se papež vnovič obrača do posameznikov, do narodov in njihovih vladarjev, sklicujoč se na svoj poziv k miru, osnovanem na pravičnosti in ljubezni, kakor ga je bil naslovil nanje ob svoji izvolitvi.

Komaj enajst dni po velikonočni mirovni homiliji je Pij XII. pokrenil nov korak za utrditev miru. V pismu, naslovljenem na državnega tajnika kardinala Maglionea je dne 20. aprila²¹ izrazil željo, naj bi se v prihodnjem mesecu majnik u po škofijah in župnijah orga-

²¹ Oss. Rom. 21. apr. 1939, št. 95.

nizirale posebne molitve za mir. Starši naj zlasti vodijo svoje otroke, tudi najmlajše, pred Marijin oltar, da tam izprosijo človeštvu mir. Sveti oče se sklicuje na to, da državni podtajnik dobro ve, kako si papež želi, »da bi se spori in srca poravnala v pravičnosti in ljubezni ter da bi se krščanski mir končno vendar trdno in varno ustalil v vseh narodih, ki so sedaj boječi in preplašeni«.

Nov apel za svetovni mir je podal Pij XII. v svoji radijski poslanici francoskemu evharističnemu kongresu v Alžiru.²² Med drugim pravi:

»V Hostiji... vam vera pokaže kneza in samega začetnika miru, onega miru, ki si ga tako goreče želi naše nemirno človeštvo. ... Glejte, to nas tesno veže z vami, v tem mesecu maju, ko smo hoteli, naj bo ves posvečen za splošno molitev (predvsem za molitev otrok, teh Odrešenikovih ljubljencev), da priključimo po rokah brezmadežne Device z nebes na zemljo mir, ki je bil obljubljen ljudem blage volje: mir v dušah, zbeganih po klicu in zapeljevanju krivih naukov, mir med narodi, ki trepečejo v neprestanem strahu.«

Dne 2. junija 1939 je sprejel papež Pij XII. g o d o v n a voščila kardinalskega kolegija; v svojem odgovoru²³ je sv. oče obširno izpregovoril o stališču Cerkve v mednarodnem življenju in o svojem dotedanjem delu za mir. Dejal je:

»Cerkve ni hči (tega) svetá, vendar živi na svetu; v njem živi, od njega sprejema svoje otroke, (zato je) vedno deležna veselih in žalostnih izprememb v svetu; sredi sveta trpi, se bori in moli, kakor je molila v svojih prvih časih skupno z velikim apostolom Pavlom in je opravljala prošnje, molitve, priprošnje in zahvale za vse ljudi, za kralje in vse oblastnike, da bomo živeli tiho in mirno življenje v vsej spokojnosti in poštenosti... (1. Tim. 2, 1—4). Kaj je to drugega, kakor molitev za mir med narodi, ki jo je Cerkve od začetka krščanstva pošiljala k Bogu, ki hoče, da se vsi ljudje zveličajo in pridejo k spoznanju resnice.

... (V naši dobi) je življenjska pot Cerkve postala težavnejša in hujša, kakor je bila v drugih časih. Sredi sveta (polnega) nasprotij in razdorov, konfliktov mnenj in interesov, prenapetosti idej in ošabnega slavohlepja, strahu in drznosti; sredi človeštva, katero, kakor se zdi, se še ne more odločiti..., ali naj prepusti odločitev o svoji usodi ostrini meča ali pa plemenitemu gospostvu prava, razumu ali pa sili; tu nevesta Kristusova le težko doseže, da njene vzpodbude in njeno pojmovanje, — ki izvira iz njenega verskega

²² Oss. Rom. 8.—9. maja 1939, št. 110.

²³ Oss. Rom. 3. jun. 1939, št. 131.

poslanstva in ki je v skladu z resničnim blagrom narodov in vsega človeštva — najde zaželjeni posluš in pripravljenost za sprejem... Od druge strani pa ne bi bilo združljivo s svetimi dolžnostmi našega apostolskega dostojanstva, da bi nas zunanje ovire in strah pred napačnim tolmačenjem naših namenov in ciljev, ki so vedno usmerjeni v dobro, zadržali od izorševanja one blagodejne dolžnosti miru, ki je lastna Cerkvi.

Cerkev se ne misli vmešavati v posamezne, zlasti ne v teritorialne spore med državami..., vendar pa se ne more v trenutku najhujše nevarnosti za mir... odreči, da ne bi izpregovorila svoje materinske besede in, da ne bi, če treba, ponudila svoje materinske pomoči, da ustavi grozečo uporabo sile in (prepreči) njene nepreračunljive materialne, duhovne in moralne posledice.«

»V tem duhu miru in pravičnosti« omenja papež, da se je začetkom maja, v času hude mednarodne napetosti obrnil do državnikov velikih narodov in jim sporočil, da se boji, »da se ne bi mednarodni spori tako zaostri, da bi se pretvorili v krvav spopad.« Dejstvo, da je bila ta papeževa diplomatična pobuda na splošno simpatično sprejeta, je vlilo sv. očetu vsaj nekoliko novega upanja. V fini diplomatski obliki se papež tudi tokrat vsaj indirektno obrača na vodilne državnike in jim predočuje razloge, ki govore za ohranitev miru: upoštevanje plemenitega človečanstva; neizogibna odgovornost pred Bogom in zgodovino; prava presoja resničnih interesov lastnih narodov. Papež izraža upanje, da bodo vlade stremele za stalnim mirom, ki naj ohrani prostost in čast držav; da bodo težile za »mišljenjem in dejanji, ki utegnejo olajšati, zmanjšati ali premagati resnične in psihološke ovire, ki so na poti resničnemu in varnemu sporazumu«.

»Usoda in sreča narodov so v rokah Njega, ... ki je Oče luči in Vir vsega dobrega v vesoljstvu. On ima v svojih rokah ne le srečo in usodo narodov, ampak tudi srca ljudi. ... V Njem je naše najtrdnjše upanje.«

Ko je v drugi polovici avgusta pričela mednarodna napetost hitro naraščati, je Pij XII. zopet zastavil vse svoje sile, da bi zaustavil izbruh vojne.

Mogočen apel k miru je naslovil v svojem nagovoru beneskim romarjem,²⁴ ki so prišli v Rim za 25 letnico smrti papeža Pija X. Sv. oče je kažoč na mirovna prizadevanja zadnjih treh svojih prednikov na Petrovem prestolu poudaril — kakor smo to že navedli,²⁵ — da je tudi sam zastavil vse svoje sile za zagotovitev miru. Nato je nadaljeval:

²⁴ Oss. Rom. 20. avg. 1939, št. 195.

²⁵ Glej spredaj besedilo pri op. 5.

»Nočemo . . ., tudi sedaj ne, opustiti upanja, da bo zdrav smisel za umerjenost in objektivnost mogel preprečiti spopad, ki bi po vsakem pričakovanju presegal zadnjega v uničevanju in v materialnem ter duhovnem razdejanju. Mi ne nehamo zaupati, da si vladarji narodov v odločilni uri ne bodo upali prevzeti neizrečene odgovornosti, ki je v tem, da se poseže po sili.«

Papeževo zaupanje se obrača pa v prvi vrsti »k Vsemogočnemu, k Očetu usmiljenja in Bogu vse tolažbe«. »Od Njega . . . hočemo združeni v molitvi . . . z vsemi katoličani zemlje, in smatrajoč za navzoče v molitvi tudi toliko duš dobre volje, ki sicer živijo izven Cerkve in enako težijo za mirom, vnovič prositi Boga, da v svoji neskončni dobroti in usmiljenju do človeškega rodu ustavi vojno, kjer danes divja, in da vse dobrohotno obvaruje gorja novih in še bolj nečloveških spopadov . . .« Svoj ganljivi poziv je zaključil z izrekom: »Da pacem, Domine, in diebus nostris.« (= Podeli mir, Gospod, v naših dneh!)

Ko je mednarodna napetost še naraščala, je papež Pij XII. storil prav vse, kar je mogel. Preko vatikanskega radia se je dne 24. avgusta 1939 obrnil še enkrat, to pot naravnost na vso Evropo, na vladarje in narode in jih pretresljivo pozval k miru.²⁰ Besedilo tega kulturnozgodovinsko velevažnega klica za mir se glasi:

Težka ura vnovič bije za veliko človeško družino; ura strašnih odločitev, spričo katerih naše srce ne more ostati brezbrizno, ne sme ostati brezbrizna naša duhovna oblast, ki nam je dana od Boga, da vodimo duše po potih pravičnosti in miru.

Zato se obračamo na vas vse, ki v tem trenutku nosite breme tolike odgovornosti, obračamo se, ker po našem glasu slišite glas onega Kristusa, ki je od Njega svet dobil visoko šolo življenja in v katerega stavijo milijoni in milijoni duš svoje zaupanje v stiski, v kateri edino Njegova beseda more obvladati vse viharje zemlje.

Obračamo se na vas, voditelje narodov, politike in vojskovodje, pisatelje, govornike po radiu in v parlamentu, in na vse druge, ki imate vpliv na mišljenje in delovanje sobratov, odgovornost za njihove usode.

Mi, ki nimamo drugega orožja kakor besedo Resnice, vzvišeni na d javne medsebojne spore in strasti, vam govorimo v imenu Boga, po katerem se imenuje vsako očetovstvo v nebesih in na zemlji (Ef. 3, 15), — v imenu Jezusa Kristusa, Gospoda našega, ki je hotel, da naj bodo vsi ljudje bratje, — v imenu Svetega Duha, daru Boga Najvišjega, neizčrpnega vira ljubezni v srcih.

²⁰ Acta Ap. Sedis, XXXI, 11. sept. 1939, str. 333 ss.

Danes, ko kljub ponovnim našim opominom in naši posebni skrbi vedno huje narašča strah pred krvavim, mednarodnim spopadom; danes, ko se zdi, da je napetost duhov dosegla tako stopnjo, da se vsak hip utegne razbesniti strašen vojni vihar, pozivamo z očetovsko ljubeznijo vnovič in še gorečnejše vladarje in narode: vladarje, da opuste vse obtožbe, grožnje, vzroke medsebojnega nezaupanja in si prizadevajo rešiti sedanje spore z edinim sredstvom, ki je za to primerno: to je z medsebojnimi poštenimi pogodbami; narode, da mirno in vedro, brez strastnega hujskanja, podpirajo mirovna prizadevanja svojih vladarjev.

Pravičnost si namreč utira pot s silo razuma, ne s silo orožja. Države, ki ne slone na pravičnosti, nimajo božjega blagoslova. Politika, ki je zavrgla moralo, pogublja nje same, ki vodijo tako politiko.

Nevarnost neposredno grozi, toda še je čas.

Z mirom ni nič izgubljeno. Vse pa more biti izgubljeno z vojno. Vrnejo naj se ljudje k medsebojnemu sporazumevanju! Začno naj se zopet pogajati! Če se bodo pogajali z dobro voljo in z upoštevanjem medsebojnih pravic, bodo videli, da pošteno in vztrajno pogajanje ni nikoli brez častnega uspeha.

Če bodo poslušali veliki — zares veliki —, če bodo oglušili glas strasti, kolektivne ali osebne, in se dali voditi po razumu, bodo prihranili kri bratov, domovini pa razdejanje.

Naj da vsemogočni Bog, da bo glas Očeta krščanske družine, našel v dušah in srcih pripravljen in dobrohoten sprejem.

Naj nas poslušajo močni, da s krivico ne postanejo slabotni. Naj nas poslušajo mogočni, če hočejo, da njihova moč ne bo razdejanje, ampak opora narodom in varstvo za mir v redu in delu!

Prosimo jih zaradi Kristusove krvi, ki je premagala svet s krotkostjo v življenju in smrti. Ko jih prosimo, vemo in čutimo, da so z nami vsi, ki so blage volje; vsi, ki so žejni in lačni pravice — vsi, ki v življenjskih stiskah toliko trpe. Z nami so matere, ki njih srca bijejo z našim srcem; očetje, ki so morali zapustiti svoje družine; . . . z nami je duša te stare Evrope, ki sta jo ustvarila vera in krščanski duh. Z nami je vse človeštvo, ki pričakuje pravičnosti, kruha in svobode, ne pa železa, ki ubija in razdira. Z nami je Kristus, ki je ljubezen med brati postavil za svojo temeljno in svečano zapoved, za bistvo svoje vere, za obljubo rešenja posameznikom in narodom.

Ker se končno zavedamo, da človeška prizadevanja ničesar ne zmorejo brez božje pomoči, vabimo vse, da dvignejo pogled kvišku in da goreče prosijo Gospoda, naj njegova milost obilno pride na

ta nemirni svet, da pomiri sovraštvo, da napravi spravo med duhovi in da pripelje zarjo lepše bodočnosti.»

Papežev poziv za mir je Evropa tudi tokrat preslišala. Zgodovina bo nedvomno to nekoč še zelo obžalovala.

Kljub temu je napravil Pij XII. še nov poizkus za mir. Dne 31. avgusta, ko je mednarodni položaj postajal od ure do ure bolj kritičen²⁷ je naročil svojemu državnemu tajniku kardinalu Maglioneu, da je povabil v svoj urad nemškega, francoskega, italijanskega in poljskega veleposlanika in angleškega poslanika ter jim izročil naslednjo *n o t o* :

»Vatikan, 31. avgusta 1939. — Sveti oče noče opustiti upanja, da bodo pogajanja, ki so v teku, mogla voditi do pravične in mirne rešitve, za katero ves svet neprestano moli.

Zato sveti oče v božjem imenu zaproša vladi Nemčije in, Poljske, da storita vse, da se prepreči kateri koli incident, in da se vzdržita katerega koli ukrepa, ki bi lahko poslabšal sedanjo napetost. Vlade Anglije, Francije in Italije naproša, da podpro to njegovo prošnjo.»

Naslednji dan je kljub papeževim in drugim mirovnim prizadevanjem nastopilo vojno stanje. Kako bridko je to zadelo papeža, je povedal v svojem odgovoru ob nastopni *a v d i e n c i* belgijskega veleposlanika, dne 14. septembra 1939.²⁸

»Začetek te misije pade v uro tragične napetosti, ki navdaja naše srce z globoko žalostjo. Kar je bilo po zadnjem svetovnem konfliktu strah in trepet narodov, je vnovič resničnost, resničnost neizmerne katastrofe! . . . Mi, postavljeni po dolžnosti naše apostolske službe, nad posameznimi spori, in očetovsko skrbeč za resnični blagor vseh narodov, smo gledali s krvavečim srcem, kako se od dne do dne približuje potop, ki bo sledil kot neizogibna posledica opustitvi načela pogajanj in posegu po oboroženi sili. — Ni nam treba ponavljati, kako nas je predvidevanje take nesreče neprestano spremljalo, od prvega dne našega pontifikata; — kako do zadnjega trenutka pred izbruhom sovražnosti nismo ničesar opustili, kar smo mogli poskusiti, — bodisi z javnimi prošnjami in nagovori, bodisi z zaupnimi prizadevanji . . ., da bi odkrili duhovom velikost nevarnosti, in da bi jih pripeljali k lojalnim, mirovnim pogajanjem (in to) na temeljih, ki sta edina solidna in trajna, na pravičnosti in ljubezni: pravičnost ne daje najslabotnejšemu manj kakor najmočnejšemu; ljubezen . . . varuje pravico vsakogar

²⁷ Oss. Rom. 2. sept. 1939, št. 206, 1. stolpec, vv. 12—13.

²⁸ Oss. Rom. 15. sept. 1939, št. 217.

tako, da se zaradi tega ne pozabi, ne odreka in tudi pozitivno ne krši pravice drugih.

Danes, žal, grmenje topov, hrup vojskujočih se armad in bliskoviti razvoj vojnih dogodkov preprija vse druge glasove. Sovražnosti, ki so se začele... se zdi, da sedaj zapirajo mirovnim borcem pota, ki so se še včeraj lahko zdela dostopna za vzajemno dobro voljo. V tem položaju dvigamo svoje molitve k Bogu..., da bi skrajšal dneve preizkušnje in da bi odprl narodom, ki jim groze neizrečene nesreče, nova pota k miru, preden se sedanji ogenj izpremeni v vesoljni požar.

... Mi ne bomo nehali pazljivo prisluškovati, da bi z vso svojo močjo mogli podpreti prilike, ki bi se nudile: predvsem, da bi znova napeljali danes vznemirjene in ločene narode k sklenitvi miru, častnega za vse, v skladu s človeško in krščansko vestjo, k miru, ki varuje žoljenjske pravice vsakega in ki ščiti varnost in mir narodov; — dalje, kolikor to ni mogoče, vsaj lajšati strašne rane... Zato radi spomnimo na določene izjave, s katerimi so vojskujoče se sile v začetku konflikta javno izjavile svojo voljo, da se bodo pri vojskovanju držali zakonov človečnosti in se prilagodili obveznostim mednarodnih pogodb. Zato hočemo posebno zaupati, da bo civilno prebivalstvo obvarovano vsake direktne vojaške akcije; da bo v zasedenih ozemljih spoštovano žoljenje, lastnina, čast in verska čustva prebivalstva; da bo ravnanje z vojnimi ujetniki človeško in da bodo le-ti mogli neovirano prejemati verska tolažila; da bo izključena uporaba duševnih in strupenih plinov.«

III.

Iz navedenih dejstev lahko izvajamo naslednje zaključke:

1. V prvih šestih mesecih svojega pontifikata je papež Pij XII. napel vse sile, da bi preprečil grozečo vojno. Noben neuspeh njegovih prizadevanj ga ni motil, brez resignacije je z očetovsko ljubeznijo in požrtvovalnostjo še naprej vabil države in narode k miru. Ko je vojna vendarle izbruhnila in zaenkrat preprečila vsaj zunanje delo za mir, se je Pij XII. — podobno kakor med svetovno vojno Benedikt XV. — z očetovsko skrbnostjo začel zavzemati za najbolj bedne: za ogroženo civilno prebivalstvo, za prebivalstvo zasedenih ozemelj, za vojne ujetnike.²⁹

2. Za papeževimi mirovnimi pozivi stoji njegova moralna avtoriteta. Svoje mirovne akcije ne more podpreti z milijonskimi armadami, z ogromnimi pomorskimi in zračnimi brodomi. Zato se mora omejevati le na pozive, prošnje in posredovanja.

²⁹ Glej papežev odgovor belgijskemu veleposlaniku pri op. 28.

Njegovo posredovanje se ne zadovoljuje z rešitvijo prav določenih sporov. Namestnik Kristusov kaže pogumno na korenine zla: zunanji nered je posledica notranjega. Duhovna prenovitev sveta je bistven predpogoj za trajen zunanji mir. Mir v svetu je namreč mogoč le, če sloni na pravičnosti in ljubezni.

3. Ob vsakem svojem mirovnem klicu se papeževo duhovno oko obrača k Bogu in k Mariji, ki ji je Benedikt XV. dal naslov »Kraljica miru«. Vsak katoličan, da, vsak kristjan, naj bi v tem pogledu duhovno združil svoje molitve, svoje odpovedi in žrtve s papeževo molitvijo, da Vsemogočni čimprej zopet nakloni svetu mir, trajni mir, ki bo osnovan na pravičnosti in ljubezni!

Filozofske osnove Rosenbergovega nazora.

Dr. J. Janžekovič.

Ali je narodni socializem tudi filozofski nazor ali filozof oskruni svojo stanovsko čast, ako se bavi z njim? — L. 1937 so začeli v Berlinu izdajati »Philosophenlexikon«. Posamezni zvezki so prihajali v napovedanih presledkih s prav nemško točnostjo. Za snopičem H—J pa je delo, ki ga je mednarodna filozofska javnost z navdušenjem sprejela, nenadoma zastalo. Kaj se je zgodilo? Založba je odgovorila samo to, da knjige ne bo nadaljevala in da je pripravljena vrniti vplačano vsoto vsem, ki jim ni do dosedanjih zvezkov. Marsikdo je listal po zadnjem snopiču, da bi odkril, s čim neki se je mogel zameriti uradnim preglednikom. Toda nikjer nič sumljivega. Pač! Vodjevo ime manjka. Nemški filozofi ga niso marali sprejeti v svojo častljivo družbo. Ali je bila izdaja zaradi tega ustavljena? Mogoče. Toda v tem primeru so vsekakor pogršili sestavljalci slovarja. Nobenega dvoma ni, da so početniki narodnega socializma vsaj toliko filozofi, kakor kak Anaksimander ali Bakúnin, ki jih slovar vse vestno navaja. Značilno je, da francosko pisana neosholastična revija, ki jo izdaja belgijska šola, že nekaj let v svojem sijajnem filozofskem slovstvu skrbno navaja tudi Hitlerjeve in Rosenbergove knjige. Tudi nemški filozofi bodo morali, hočeš nočeš, premagati svojo sramežljivost in priznati te gospode za tovariše ter se zanimati za njihove nazore. Nova izdaja Ueberwega bo govorila tudi o Hitlerju in Rosenbergu, kakor govori sedanja o Marxu in Engelsu.

Še bolj kot filozof pa se mora politik zanimati za narodnosocialistični svetovni nazor. Modroslovec bi nazadnje ne izgubil mnogo, če bi ne poznal Rosenberga. Filozofske osnove narodnega socializma niso ne posebno izvirne, ne posebno globoke. Popolnoma nove pa so iz njih izvirajoče politične metode, tako nove, da ob njih poklicnim

politikom iz stare šole pohaja modrost. Ti še danes ne morejo razumeti na primer, kako da so se Nemci glede sudetskih rojakov sklicevali na samoodločbo narodov, dočim so kar oni odločili o usodi Čehov; ali kako je mogoče proglašati narodno svobodo in čast za najvišjo vrednoto, pa oboje drugemu narodu vzeti. Nekateri politiki so začeli v svoji onemoglosti zmerjati narodni socializem, češ da ni dosleden, da ne drži besede in ne vem kaj. Toda po krivici. Zaveden narodni socialist lahko tudi po zasedbi Češke ponosno pogleda vsakomur v oči. Vse to je vendar dosledno in v skladu z njegovim nazorom. Kdaj pa je narodni socializem učil, da morajo biti vsi narodi svobodni, da smejo vsi sami odločati o svoji usodi? Ali ni vedno trdil, da ima na širni zemlji te pravice samo nemški narod in še ta ne ves, ampak le kolikor ga je nordijske krvi, vse druge pasme pa da morajo nordijcu služiti? Ali ni prav izrečno učil, da je treba narodno zavest zbudjati edino pri Nemcih in kvečjemu še pri tistih prijateljskih narodih, ki nemštvu nikoli ne bodo mogli škodovati? Mar poklicni politiki vsega tega res ne vedo, ali pa se zgražajo samo po svoji uradni dolžnosti? Da, tudi politika, in tega še prav posebno mora zanimati narodnosocialistični svetovni nazor.

Ustanovitelj narodnega socializma se rad primerja z ustanovitelji velikih verstev, s Kristusom, z Mohamedom. Njegov nauk smo si že pogledali. Toda poleg oznanjevalca je razlagalec, teolog. Tak teolog novega nazora, nekak Pavel narodnega socializma, uradno postavljeni svetovno nazorni učitelj nove Nemčije, je Alfred Rosenberg. Ustanovitelj je podal osnovne smernice, Rosenberg jih je skušal filozofsko utemeljiti, do podrobnosti izdelati ter izprovesti v življenje. Kdor hoče poznati narodnosocialistični svetovni nazor, mora poleg knjige *Mein Kampf* poznati tudi njenega uradnega razlagalca Rosenberga.

I. Alfred Rosenberg in njegovo delo.

Alfred Rosenberg¹ je bil rojen l. 1893 v mestu Kolivan (nemško Reval, sedaj estonsko Tallinn) v Rusiji. Neprijatelji mu očitajo, ako je to sploh očitek, da je družina judovskega pokoljenja. Ko je v svojem rojstnem kraju dovršil realko, se je odločil za stavbarsko stroko in se vpisal na tehnično visoko šolo v Rigi. Mnogo časa se je že iz mladega posvečal tudi slikarstvu. Svetovno vojno je preživel kot visokošolec deloma v Rigi deloma v Moskvi, ko se je tehnika zaradi varnosti preselila. Med boljševiskim prevratom so mu omogočili profesorji, ki so bili večinoma Nemci, da je l. 1918 nagloma, sredi

¹ Gl. F. Th. Hart, Alfred Rosenberg, *Der Mann und sein Werk*,³ München 1937, str. 36—49. Pisatelj, ki je izdal svoje delce v uradni strankini založbi in dobil zanj strankin imprimatur, ima očitvidno nekatere podatke od Rosenberga samega.

semestra diplomiral. Vrnil se je v svoj rojstni kraj, ki so ga kmalu nato zasedli Nemci. Rosenberg se je takoj javil kot prostovoljec, pa je bil ponovno zavržen, češ da tujcev ne sprejemajo. Postal je učitelj risanja na viteški stolni šoli v domačem mestu.

Kar se zruši Nemčija. Rosenberga je do dna pretreslo. Mahoma je začutil, da ne bo ne risar, ne stavbenik, ampak politik, prav kakor v isti dobi Hitler. Svoj prvi politični govor je posvetil marksizmu in judovstvu. Ko so nemške čete konec novembra zapustile baltske pokrajine, se je z njimi vred podal v Nemčijo tudi Rosenberg. Prišel je v Monakovo in takoj začel zbujati pozornost kot človek, ki boljše vizem od blizu pozna in uspešno zavrača. Najprej se je seznanil s pesnikom Dietrichom Eckartom in postal sotrudnik pri njegovem tedniku, naslednjega leta pa sta se oba pridružila Hitlerjevi novi stranki. Odslej je delil z vodjem skrb in pomanjkanje, upe in neuspehe, boje in zmage. Spremljal ga je s samokresom v roki k znamenitemu zborovanju dne 9. novembra 1923 in ležal naslednjega dne v njegovi bližini na mestnem tlaku, ko so švigale preko njih krogle vladnih čet.

L. 1921 je kupila stranka mali tednik »Völkischer Beobachter« in ga poverila Eckartu in Rosenbergu. List se je naglo dvigal, zlasti od l. 1923, ko je postal Rosenberg sam njegov urednik. Od novembra 1923 do marca 1925 je bil prepovedan, nato pa zopet vstal in raste pod Rosenbergovim vodstvom s stranko vred, dokler ni dosegel vodilnega mesta v Nemčiji. Rosenberg je izvrsten časnikar, neumoren pisec udarnih člankov, ki znajo najti tudi najbolj skrite tipke človeške duše in izvabiti k vsem trenutnim potrebam stranke primeren sozvoek javnega mnenja. Po svojih učinkovitih domislicah le malo zaostaja za Hitlerjem.

Rosenberg je med vodilnimi možmi v stranki najbolj načitan. Petnajstleten je dobil v roke Chamberlainovo knjigo »Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts«, ki mu je dala smernice za vse življenje. Zelo ga je mikala tudi filozofija. Njegov življenjepisec s ponosom pripoveduje, da je eno celo poletje predsedel ob Deussenovi zgodovini filozofije. Za svetovnonazornega učitelja je to skoro nekoliko premalo. Tudi verska vprašanja so ga zanimala, zlasti bolj nenavadna. Predelal je Schroederjevo delo, posvečeno indijskemu slovstvu in kulturi. Krščanstvo, ki ga tako zviška obsoja, bolj slabo pozna, saj zamenjuje brezmadežno spočetje in Marijino oznanjenje, kakor se to pripeti le najbolj površnim brezbožnikom. Še najbolj je doma v stvarstvu, slikarstvu, slovstvu in sploh v umetnostnih vprašanjih, ki jim je posvetil prav lepa in zanimiva poglavja. Na vseh področjih pa je pod vplivom Chamberlainovih nazorov vedno iskal, v čem se Nemci ločijo od vseh drugih narodov in jih presega. Tako se mu je že leta 1917 v Moskvi porodila prva misel o nemškem »mitu«.

Rosenbergove knjige zbujaajo vtis, da jih je pisal človek, ki je bral mnogo in najrazličnejših stvari, pa nobene poglobil. Kakor nalašč za časnikarja v novem gibanju, ki je moral pisati brez priprave o težavah notranje in zunanje politike, o zamotanih gospodarskih vprašanjih in o novem svetovnem nazoru. Kdo drug bi grizel peresnik, brisal očala in končno morda res napisal temeljit človek, a v času, ko jih je Rosenberg napisal trideset, ki pa jih je papir prav tako dobro prenesel.

Najvažnejša Rosenbergova knjiga je »Der Mythos des XX. Jahrhunderts«. Izdaja iz l. 1937, ki se je bomo posluževali, obsega XXII in 712 strani. Pisatelj pravi v uvodu, da je bila že l. 1925 v glavnem končana, da je pa takrat ni imel časa pripraviti za tisk. Novi boji z nasprotniki so zahtevali še marsikatero spremembo in dodatek, tako da je izšla šele l. 1930. Že l. 1936 je naklada prekoračila pol milijona. Za knjigo »Mein Kampf« je to najvažnejše svetovno nazorno delo narodnega socializma.

Knjiga je kaj površno zgrajena. Pozna se ji, da je nastajala v dolgih presledkih in da je imel njen pisatelj burno življenje. Slog in obdelava snovi sta v posameznih poglavjih tako različna, da bi kdo sklepal na več avtorjev. Mirnim, skoro strokovnim razpravam o karkih umetnostnih vprašanjih nenadoma in brez prave zveze slede strastni, pač pozneje vrinjeni izbruhi politika in časnikarja. Zdi se, da se je pisatelj skušal po obsegu čim bolj približati knjigi »Mein Kampf« in da je v ta namen izpraznil svoje predale in porabil vse, kar se je v njih nabralo izza dijaških let, zasilno zvezo z vodilno idejo pa posredujejo poznejši, v naglici napisani, vse prebojeviti odstavki.

Delo je razdeljeno na tri knjige. Prva je posvečena »boju vrednot« (Das Ringen der Werte). V prvem delu te knjige skuša pokazati iz zgodovine, kako različne so človeške pasme, kako so se že od nekdaj med seboj borile, kako se je že davno nordijska pasma izkazala za najboljšo. Povsod, kjer zasledimo kaj prave kulture, najdemo tudi nordijce, vsaj kot vodilni sloj. Zgodovina pa Rosenbergu tudi kaže, kako naglo je sledih propad, kadar je nordijec pozabil na svoje dostojanstvo in se začel križati z nižjimi, suženjskimi plastmi.

Drugi del razpravlja o boju dveh vrednot, ki sta najvišji vrednoti dveh različnih pasem, nordijske in vzhodne, in ki se borita za prvo mesto v človeštvu: Nordijska pasma prisega na čast, iz vzhoda prinešeno krščanstvo na ljubezen. V tem delu obmetava Rosenberg katoliško krščanstvo menda z vsemi očitki, kar jih je kdaj kdo nartil Cerkvi.

Tretji del »mistika in dejanje« (Mystik und Tat), je posvečen v glavnem magistru Eckehartu, ki da je prvi, že zgodaj v srednjem veku zastopal nordijski svetovni nazor.

S tem je pisatelj prav za prav že vse povedal, kar ve o bistvu novega »mita«, vendar je dosegel šele do 273. strani. Zato doda še drugo knjigo: »bistvo germanske umetnosti« (Das Wesen der germanischen Kunst) in tretjo: »bodoče kraljestvo« (Das kommende Reich). Četudi ti dve knjigi ne prinašata stvarno ničesar novega, vendar često mnogo določneje in izraziteje oblikujeta pisateljevo pravo misel.

Rosenbergovo delo, ki hoče nadomestiti krščanstvo z »mitom« o najsvetejši nemški krvi, je Cerkev obsodila l. 1934. Pisatelj izjavlja, da se temu prav nič ne čudi, češ da za verne ljudi res ni pisal in ima Cerkev prav, če svojim članom ne pusti brez posebnega dovoljenja brati te knjige. On sam pač najbolje ve, kako je z indeksom, saj je predsednik komisije, ki sodi vse, kar na Nemškem tiskanega javno izide. Njegov indeks seveda ne pozna samo moralne prepovedi, ampak državno silo.

Nemški kristjani so »Mythus« odločno zavrnil. Najtehtnejša in najobširnejša je kritika »Studien zum Mythus des XX. Jahrhunderts«, ki je izšla l. 1934 kot uradna priloga škofijskih listov, da bi je državna cenzura tako lahko ne zaplenila. Kljub temu danes drugega, svetovno nazornega dela teh študij ni mogoče dobiti. Knjižarne odgovarjajo: »pošlo, ne izide več«. Ta kritika je zlasti pokazala, kako popolnoma nezadostni so Rosenbergovi zgodovinski viri.

Na katoliške pomisleke je Rosenberg odgovoril l. 1935 s knjižico »An die Dunkelmänner unserer Zeit«, ki jo je Cerkev dala brž na indeks, protestantskim sodbam pa je odvrnil z delcem »Protestantische Rompilger«. Obe sta primerno strupeni ter kažeta, da so Rosenbergu posredno ali neposredno pomagali tudi odpadli teologi.

Poleg teh so v novejšem času izšle še tri Rosenbergove knjige, ki so pa v resnici le zbirke njegovih člankov in govorov: »Blut und Ehre« l. 1934, »Gestaltung der Idee (Blut und Ehre II. Teil)« l. 1935 in »Kampf um die Macht« l. 1937. Za svetovnonazorna vprašanja sta pomembnejši prvi dve, tretja pa je bolj zanimiva za tistega, ki zasleduje zgodovino gibanja. Med ostalimi spisi je svetovnonazorno najvažnejši »Das Wesensgefüge des Nationalsozialismus« iz l. 1932, ki ga pa ni več v prometu, in »Wesen, Grundsätze und Ziele der NSDAP« iz l. 1922, ki se še vedno ponatiskuje kot uradna razlaga petindvajseterih narodnosocialističnih tez. Poleg teh je Rosenberg izdal še nekaj manjših spisov o judovskem vprašanju in o zunanji politiki.²

Rosenberg ima danes v narodnem socializmu važen vpliv. Od l. 1933 je vodja strankinega zunanjepolitičnega urada. On je tisti, ki pomaga usmerjati Nemčijo na vzhod, proti Ukrajini. Nas pa predvsem zanima to, da je bil l. 1934 uradno postavljen za vrhovnega vodja

² Za navedena dela bomo rabili sledeče okrajšave: Mythus, Dunkelm., Rompilger, Blut, Gestaltung, Kampf, Wesen.

duhovne in svetovno nazorne vzgoje strankinih voditeljev (Reichsleiter, Beauftragter des Führers für die gesamte geistige und weltanschauliche Erziehung der NSDAP), torej za nekakega spirituala narodnosocialistične Nemčije. V svojih spisih se rad sklicuje na vodjo kot najvišjo avtoriteto, kadar pa krščanstvo naravnost napada in s tem greši proti 24. narodnosocialistični dogmi, tedaj često izrecno izjavlja, da tega ne govori kot uradna oseba. Toda vsakdo ve, da ni bil postavljen za svetovnonazornega učitelja kljub temu, da je napisal »Mythus«, ampak prav zaradi tega. Znano je tudi načelo narodnega socializma, ki ga je postavil njegov ustanovitelj, da morajo biti posamezni vodje vsak na svojem področju čim bolj samostojni in da se tudi vrhovni vodja naj ne vmešava v njihov delokrog, razen ako se izkaže, da je kdo res nezmožen. Zato je Rosenbergov svetovnonazorni vpliv v narodnem socializmu prav odločilen in poučeni ljudje pravijo, da ga v teh vprašanih tudi vrhovni vodja redno posluša.

Rosenbergov svetovnonazorni vpliv je zlasti učinkovito zajamčen s tem, da vodi urad, ki s 400 lektorji — morda jih je sedaj že več — nadzira ves nemški tisk. Ta urad daje, prav kakor katoliški škofje, za dela, ki se tičejo narodnega socializma, svoj imprimatur, ki se glasi: »Proti izdaji tega spisa nima NSDAP nobenega pomisleka. Berlin dne... Predsednik strankine uradne komisije za varstvo NSDAP tiska.« Najvišje odlikovanje za kako nemško knjigo, ki ne izide v strankini založbi, je, da sme natisniti priporočilo te komisije. — Skratka, za narodni socializem kot svetovni nazor, za njegovo pravilno razlago in uspešno razširjanje ter za njegov odnos do drugih nazorov je danes odgovoren Alfred Rosenberg.

II. Izhodišče Rosenbergovega nazora.

Vsak pravi filozof skuša najti svojemu sestavu tako nesporno podlago, da jamči sama za sebe in za vse, kar bo na njej zgrajeno. Najlepši zgled za to je Descartes. Zdelo se mu je, da čuti, ki pričajo o zunanjem svetu, niso dovolj zanesljivi, celo razumu in njegovim zakonom ni povsem zaupal. Ali je potem sploh še kaj izvestnega v človekovem spoznanju? Da, eno dejstvo še ostane, ki je popolnoma nedvomno: dvom sam, dvom kot misel, nekaj mislečega. Na tej osnovi je zgrajena vsa Descartesova filozofija. Kantu se je zdelo, da je Newtonova fizikalna znanost tisto neovrgljivo zadnje dejstvo, ki ne rabi nobenega opravičila in ki daje načelno veljavo vsemu, kar je s tem dejstvom v nujni zvezi. Sodobna predmetna teorija se je zopet približala Descartesu in išče v doživljajih varen temelj za svojo miselno zgradbo. Ali pozna tudi Rosenbergov nazor tako zadnje dejstvo, ki nima in ne potrebuje nobene razlage, marveč je samo zadnja razlaga za vse drugo?

Pozna ga, to zadnje dejstvo, ta prapojav vesoljstva je dvojnost: svet in kri ali okolje in jaz.³ Trud monistov, da bi vesoljstvo razložili z enim samim počelom, bodisi s tavnim, kakor materialisti, bodisi z duhovnim, kakor spiritualisti, je brezuspešen. Svet je zgrajen iz dveh počel. »Dvojnost vse bitnosti se prikazuje fizikalno kot luč in senca, vroče in mrzlo, končno in neskončno; duhovno kot resnično in neresnično; нравno kot dobro in zlo (...); dinamično kot gibanje in mirovanje; kot pozitivno in negativno, religiozno kot božje in satansko.«⁴ Zadnja osnova vesoljstva je polarnost.⁵

Med obema tečajema je stalna napetost, iz nje se rodi boj, iz boja napredek. Kri je seveda odločujoči činitelj. Zadnja razlaga zgodovinskih dogodkov niso ne podnebni, ne zemljepisni, ne kaki drugi vplivi okolja, marveč svojskost krvi. Homerjevo sonce še danes obseva grško zemljo, starih junakov pa ni več, ker je nekdanji rod izumrl.⁶ Naj skušamo doumeti kar koli, državne tvorbe, boje med narodi, znanost, pravo, нравnost, filozofijo, verstvo, vedno trčimo končno na eno samo podlago, ki se dalje ne da več razložiti — kri.⁷

Kaj je Rosenbergu kri? Mar misli samo na svojski rdeči telesni sok? Ne, izrazi »kri in značaj, pasma in duša so le različne oznake za isto bitnost«. Toda s tem še ni povedano, ali je izraz duša samo druga beseda za stvarno kri, ali je kri le stvarna podoba za duhovno počelo. To vprašanje se bo še nekoliko razjasnilo. Rosenberg želi vsekakor z besedo kri označiti duhovno stran vesoljstva, z izrazom svet pa stvarno. V tem smislu izjavlja: »Ideja in podstat sta zadnja pojava.«⁸ Podstat mu pomeni, kakor je razvidno iz zveze, telesno, ideja pa duhovno plat človeka.

Vesoljstvo tvorita torej dve zadnji počeli, od vekomaj se boreči med seboj, duh in tvar. Obe sta res zadnji, tako da ni mogoče razložiti enega z drugim. Duhovni svet ni bil pred tavnim, ne stvarni pred duhovnim, kakor uče monisti. Obe počeli sta strogo istočasni, med njima ni nobene vzročne zveze, ampak večna vzporednost.⁹

³ Mythus 126: So stehen denn auch »Ich« und »Weltall« als zwei letzte polare Bedingtheiten einander gegenüber...

⁴ Mythus 125/26. Iz naštetih »nasprotij« ne bo vsakdo sklepal na posebno globoko pojmovanje narave.

⁵ Polarität — ein Urphänomen, pravi nadpis na str. 126.

⁶ Mythus 41.

⁷ Prim. Gestaltung 365 in često.

⁸ Gestaltung 33.

⁹ Blut 128.

¹⁰ Mythus 126: Ein ursächlicher Zusammenhang ist also bis zu den letzten Grenzen unserer vorwärtstastenden Erkenntnis zwischen den polar erscheinenden Gruppen nirgends nachweisbar.

Zato je stari dramatični perzijski nazor o dobrem in zlem, luči in temi, ki se od vekomaj borita med seboj in v svojem boju tvorita zgodovinsko vesoljstvo, germanskemu značaju čudovito soroden.¹¹ »Jeruzalemski« nauk, ki pozna samo eno zadnjo počelo, Boga, svet pa smatra za stvar božjo, se zdi Rosenbergu aboten. Vsak pravi arijec pojmuje dinamično vesoljstvo kot napor volje, ki ureja uporno brezoblično tvar, ne kot stvarjenje iz nič.¹² Ker torej vesoljstvo v svojih osnovah ni enotno, ampak je boj dveh večnih in neminljivih počel, ima boj v naravi naravnost metafizično podlago.

O tvarni osnovi vesoljstva ni kaj posebnega povedati, duhovna stran je zanimivejša in bolj obdelana. Rosenberg jo označuje s stariimi, domačimi besedami kakor Bog, duša, oseba, osebnost, pa tudi z manj navadnim izrazom »pasemska duša«. Kaj tiči za vsem tem? Ali so to ločena bitja, ali samo različne besede za nekaj neizraznega?

Kaj je Rosenbergu Bog? Nič stvarnega, nič prostorno časovnega. Kant je pokazal, da so prostor in čas, pa tudi vzročnost in druge kategorije samo liki človeških spoznavnih zmožnosti, ki oblikujejo naše izkustvo v svet urejenih pojavov. Bog ni tak od nas oblikovan pojav, Bog je »Ding an sich«, od našega spoznanja neodvisna, samostojna bitnost.¹³ Pa tudi duša je »Ding an sich«, neprostorna in brezčasna stvarnost. Kakšen je odnos med Bogom in dušo? Cerkev uči, da sta Bog in duša različni bitji, Rosenberg pa ta nauk zavrača in očita Cerkvi, da je božanstvo in osebnost raztrgala na dvoje, napravila iz obeh dva nasprotnika in ponižala človeka v božjega sužnja. To da je pristna judovsko-sirsko-rimska hlapčevska miselnost, ki je germanskemu svetu povsem tuja. Germanski Bog je »Bog v duši«. On ni različen od mene, ampak je isto z menoj.¹⁴ Zato je treba reči z Eckerhartom: »V mojem rojstvu so se rodile vse stvari. Jaz sem bil obenem sam svoj lasten in vseh stvari vzrok. In če bi hotel: ne mene, ne nobene stvari bi ne bilo. Če bi pa mene ne bilo, bi s tem tudi Boga ne bilo.«¹⁵ Po najgloblji germanski mistiki Bog ni nič drugega kakor neustvarjena duša sama, ki je sama sebi večni zakon in večna usoda.¹⁶ Bog, ki ga German časti, živi in umre z germansko krvjo.¹⁷

¹¹ Mythus 130.

¹² Mythus 249/50.

¹³ Mythus 224.

¹⁴ Mythus 395.

¹⁵ Mythus 225.

¹⁶ Mythus 399: ... tiefste germanische Mystik ... welche die »unerschaffene Seele« als Gott, eigenes Schicksal empfindet.

¹⁷ Mythus 701: Der Gott, den wir verehren, wäre nicht, wenn unsere Seele und unser Blut nicht wären, so würde das Bekenntnis eines Meisters Eckehart für unsere Zeit lauten.

S tem je postal duhovni svet že kaj preprost. Z Bogom se sploh ni treba več posebej baviti, Rosenbergov bog ni nič drugega, kakor drug izraz za neizkustveno, noumenalno stran duševnosti. Kaj pa človek? Kako je z duhovnim počelom v posamezniku? Ali je vsak poedinec osebno nesmrten?

Rosenbergov odgovor na to vprašanje je očitvidno nalašč nekoliko zabrisan, toda njegova misel se da kljub temu z gotovostjo razbrati. Večkrat naletimo na odločne izjave, da je osebnost kot duhovno sopočelo veseljstva prav tako večna, to je, neustvarjena in neminljiva kakor tvar. Toda kaj je osebnost? Tisto večno snujoče in tvar v znak samega sebe oblikujoče počelo, ki je s tvarjo tako neločljivo zvezano, kakor umetniška zamisel z umotvorom. Kdo more ustvariti »gotičnost«, ne da bi jo vtelesil v kako gradivo? Kar je slog za kamen in kamen za slog, to je duša za telo in telo za dušo.¹⁸ To duhovno počelo, večna osebnost, ki se zbudi v človeku samo v trenutkih najvišjega zanosa kot rahlo nadahnjen spomin, prihaja k nam iz neznanih globin, da opravi neznano nalogo, nato pa se povrne v svoje lastno večno bistvo, ali, kakor pravijo verstva, »gre k Očetu«.¹⁹ Potemtakem osebnost, ki je neminljiva, in oseba ter poedinec, ki se rodi in umrje, niso isto? Ne. Rosenberg vse troje loči ter daje te-le opredelbe: »O s e b n o s t (volja plus um) je snovi nasprotna, metafizično bitnost v človeku predstavljajoča moč, v ožjem pomenu pa notranja in neumorno delujoča dejavnost (aktivnost) notranjega bistva, praučanka (prapojav) germanske duše. O s e b a (gon plus razum) je človekovo telo s svojimi koristmi. P o e d i n e c pa je združitev osebe in osebnosti, ki je tukaj na zemlji neločljiva.«²⁰ Zagoneten nauk! Oseba bi bila torej živalska stran človeka. Zakaj ji Rosenberg pripisuje tudi razum (Verstand), ki po tem izrazoslovju, kakor bomo videli, dela iz človeka znanstvenika, to je pač njegova skrivnost.

¹⁸ Mythus 352: (Wir verstehen) unter Persönlichkeit stets einen Gegensatz zum Stoff, ein angreifend tätiges und unermüdliches Bestreben, den Stoff zum Gleichnis für innerstes Wollen und künstlerische Formkräfte umzugestalten... Gestaltung 33:... da fand man, daß man Geist und Leib nicht voneinander trennen konnte...

¹⁹ Mythus 390/91: Die ewige Persönlichkeit kommt in ihrer einzelnen Verkörperung (Manifestation) aus einem Unbekannten, das nur in manchen Stunden innerster Erhebung wie der Schatten einer Erinnerung in uns auftaucht; sie hat hier auf Erden eine unbekannte Aufgabe zu vollbringen, sich zu entladen und zu ihrem urenigem Wesen wieder zurückzukehren.

²⁰ Mythus 349: Persönlichkeit (Wille plus Vernunft) ist die dem Stoff entgegengesetzte, das Metaphysische im Menschen darstellende Macht, im engeren Sinne die innere und rastlos wirkende Tatkraft (Aktivität) des inneren Wesens, das Urrätsel (Urphänomen) der germanischen Seele. Person (Trieb plus Verstand) ist der Leib des Menschen und seine Interessen. Individualität bedeutet die hier auf Erden untrennbare Vereinigung von Person und Persönlichkeit.

Tudi to bi razumeli, kaj misli z izrazom poedinec, ako bi vedeli, kaj je osebnost. Vemo sicer, da je osebnost isto, kar duša, oziroma duh, videli smo tudi, da je večna in neustvarjena ter da se v času združuje z osebo v poedinca, da v njem opravi neznano nalogo, nato pa se povrne sama vase. Nastane vprašanje, ali je v duhovnem svetu v zalogi za vsakega poedinca posebna osebnost, ki vso večnost čaka, da pride njena oseba na svet, ali se morda osebnost seli od osebe do osebe, ali ista osebnost oživlja vse poedince iste pasme, ali pa se morda celo v vseh ljudeh javlja sploh ena sama osebnost, kakor so nekoč učili averoisti. Rosenberg vidi ta vprašanja, pa ne mara povedati naravnost svojega mnenja. Le to izjavlja, da mu gredo kar lasje pokonci, če sliši o nastajanju in množenju nesmrtnih osebnosti, in da se mu zdi »nauk o selitvi duš kot prispodoba še najverjetnejši odgovor na vprašanje, ki bi ga niti postaviti ne smeli v upanju na določen odgovor.«²¹ Misel, ki se da dovolj jasno slutiti za temi besedami in ki se še določnejše odraža iz vse knjige, je, da ni posameznik po svoji duši nesmrten, ampak da vse osebe iste pasme oživlja skupna pasemska duša, narodova osebnost. Toda glede takšne pasemske duše se pojavijo še težja vprašanja, kakor glede poedinčeve. Kaj je s pasemsko dušo starih Grkov? Ali imajo samo nordijci skupno pasemsko dušo, ali morda vsi Nemci eno, ali celo vsi arijci, vsi ljudje, vse, kar živi na zemlji? Rosenberg sluti ta vprašanja in nevzdržnost svojega stališča, zato je zapisal stavek, ki se nam zdi njegova zadnja modrost: »Posameznik se rodi in umrje, življenje pa gre naprej.«²²

Vsekakor se nam torej s posameznikovo dušo ni treba več pečati. Duhovni svet je postal čudovito preprost. Najprej je človek vsrkal boga, sedaj se je izkazalo, da tudi poedina oseba ni nesmrtna, oživlja jo pasemska duša. Zato je človekovo edino blaženstvo služba narodu.²³

Kako je s pasemsko dušo, s tem največjim odkritjem naše dobe, ki je povzročilo pravi kopernikanski prevrat?²⁴ Ali je vsaj pasemska duša, oziroma so pasemske duše nesmrtni in v kakšnem pomenu? Oswald Spengler, ki ga Rosenberg često navaja, je učil, da je s pasmami kakor s poedinci: nastajajo, rastejo, se starajo in mro. Rosenberg ga odločno zavrača. Pasma smreka je sama po sebi neumrljiva. Posamezna drevesa se sicer posuše, rod smreke pa živi dalje. Pasma umre le, če jo kdo uniči, če notranje propade ali se pomeša z drugimi

²¹ Mythus 392.

²² Blut 146.

²³ Blut 158.

²⁴ Gestaltung 209.

zvrstmi.²⁵ S tem pa seveda tudi Rosenberg prizna, da pasemska duša ni neuničljiva, in celo našteva nekatere vzroke smrti. Često tudi razpravlja o propadu starih narodov, ki morajo biti nordijcu svareč zgled. Toda že zgoraj smo videli, da si duševnega počela ne smemo misliti brez telesnega. Pasma in njena duša, to ni dvoje. »Duša pomeni pasmo gledano od znotraj in obratno, pasma je zunanja stran duše.«²⁶ Če pasme ni več, tedaj je ni mogoče gledati ne od zunaj ne od znotraj. S telesom vred izgine tudi pasemska duša.

Ali nam od duhovne plati vesoljstva sploh še kaj ostane? Da, življenje. Trditev »posameznik se rodi in umrje, življenje pa gre naprej«, ki smo jo navedli zgoraj, vsebuje res Rosenbergovo najvišje spoznanje: Vesoljstvo je dualistično, tvorita ga dve večni, med seboj bitno nezavisni, toda nujno združeni počeli, snov in življenje. S tem se je Rosenbergov nazor končno razkrinkal kot prav površen hillozizem, ki se v tem komaj loči od marksizma. Tudi po marksističnem nauku življenjsko počelo ni tvar, ampak dialektično nasprotje tvari, ki pa izhaja iz tvari in brez tvari ne more bivati. Pa se Rosenberg še čudi, da mu očitajo materializem.

Tako smo se vrnil k izhodišču: Zadnje počelo vesoljstva ni ne Bog ne duša, marveč oba tečaja tvar in življenje, zemlja in kri, tvar kot trpni podklad, kri kot nosilka dejavnega, smotrno oblikujočega počela.

III. Nauk o spoznavanju.

Rosenberg se v svojem nauku o človeškem spoznavanju, ki je raztresen po raznih knjigah, izrecno sklicuje na Kanta.²⁷ Z njim vred razlikuje trojno človeško zmožnost: čutnost, razum, ki se deli v razum v ožjem pomenu (Verstand) in v um, (Vernunft) ter voljo. Tudi delovanje teh zmožnosti je v glavnem povzeto po Kantu, le da ga Rosenberg skuša izvajati iz svoje zadnje osnove — krvi.²⁸

Čutna zaznava (Anschauung) nam predočuje vesoljstvo nazorno, v podobah. Te podobe pa niso morda le odraz resničnega sveta in življenja, saj so posamični in presledni spoznavni čini, medtem ko svet traja in teče brez prestanka. Naše predstave so le znaki, prispodobe, simboli za neizrazne vrednote in stvarnosti. S predstavljanjem ne dojemamo vesoljstva, temveč ga izražamo, si ga oblikujemo, ga tvorimo po zakonitostih svojega značaja. Čutni svet ni za vse isti. Kakršen človek, kakršen značaj, z eno besedo, kakršna kri, takšne

²⁵ Kampf 342.

²⁶ A. Rosenberg: Mythos und Rasse, v zbirki odgovorov, ki jih je zbrala Charlotte Köhn-Behrens na vprašanje: Was ist Rasse (München 1934, str. 103).

²⁷ Zdi se, da pozna Rosenberg Kanta predvsem iz Chamberlaina. Glej opombo v Mythos, str. 142.

²⁸ Prim. za to poglavje zlasti Blut 135—45.

predstave. Drugačno predstavo ima o vzornem liku človeškega telesa nordijec, drugačno vzhodnjak. Oba lahko gledata iste stare grške kipe, vidita jih pa vsak po svoje, ker jima različna kri čara pred oči različne vzore. Ves izkustveni svet pojavov, zlasti pa človeške pasme so prav za prav le znak za nevidne duhovne bitnosti, ki so izoblikovale snov, da jim služi kot vidna prispodoba.

Kar dela pasemska duša nezavestno, ko si oblikuje telo, to zavestno vrši umetnik, ko v barvah, glasovih, besedah izraža svoje vzvišene vzore. Zato tudi umetnost ni nič občevaljavnega, mednarodnega, marveč je, kakor vsako človeško udejstvovanje, stvar krvi. Kakor si vsaka kri ustvari v človeškem telesu sebi primeren pasemski lik, tako si umetnik, sin določene pasme, izbira primerne znake, da ponazori navdihe svoje krvi. Vsled tega tudi umetniški vzor za vselej umre, ko izgine ali se spridi kri, ki ga je ustvarila. Sodobni človek pač lahko ceni in občuduje način, kako so znali stari narodi v umetnosti prikazati to, kar jim je bilo najsvetejšega, do njihovih vzorov samih pa ostane hladan. Umetniški svetovi so izvirne tvorbe ljudskih osebnosti, veljavne samo za pasme, ki so jih ustvarile.²⁹

Zlasti jasno pa se vidi, da si narodova duša poljubno izbira čutne pojave in jim navdahne svojo vsebino, na znakih ali simbolih v ožjem pomenu. Kaj vse čuti Nemeč, ko gleda v potsdamski garnizijski cerkvi razcefrane zastave, neme priče junaških prednikov, ali kaj vse povedo narodnemu socialistu znaki njegovega gibanja! Vse te barve in oblike na čutni način prikazujejo svojsko duhovno bistvo ljudske duše.

Svet predstav je torej en način, kako si pasma v skladu s svojim bistvom oblikuje vesoljstvo. Na drug način si ga ustvarja z razumom in umom. Prvotnemu človeku je svet dan kot brezvzročen skupek slik razmeščenih v prostoru, in časovno si sledečih občutkov. Razum šele med te predstave in občutke vzpostavi (schafft) vzročno zvezo, um pa s svojimi vodilnimi idejami pretvori mnogoličnost v enoto. Tkivo, ki ga spredeta ti dve zmožnosti, je naše izkustvo.³⁰ »Razum je torej zgolj oblikujoče orodje, brez vsake lastne vsebine. Njegova edina naloga je, da vzpostavi vzročno vrsto. Kjer se ustoliči kot gospodujoči postavodajalec, tam je konec kulture.«³¹ Prav tako usodno je, ako prevlada um, ki skuša vesoljstvo pojmiti s čim manjšim številom idej, dokler ga slednjič nasilno ne zgnete v eno samo počelo kakor idealisti ali materialisti.³² Vsi ti dogmatični nazori prezro, da je Kant zavrnil vsak monizem, ko je dokazal dvojnost vesoljstva.

²⁹ Prim. Mythus 277—322.

³⁰ Mythus 125.

³¹ Mythus 137.

³² Mythus 125.

Obe umski možnosti sta pač na svojem mestu, kadar se bavita s svetom pojavov, ki je vzročno določen, to je, v naravoslovskih vedah, v duhovni svet svobode pa nimata dostopa. Zato narodni socializem odklanja enostranski racionalizem in se bori proti nasilstvu razuma (Verstandesdiktatur).³³ Razum ni absolutna luč, ki obsveti dano vesoljstvo, ampak odvisen delavec, ki mora ustvariti tak svet, kakor ga zahteva klic krvi.

Plod spoznavnih zmožnosti so nazori ali sheme,³⁴ ki naj so čim bližje resničnemu življenju in naj čim izraziteje ponazorujejo njegovo polarnost. Sheme, nazori, vrednote niso nič splošno veljavnega, marveč »so v naših očeh samo sredstva, da okrepimo življenjski boj naroda na zunaj in pomnožimo njegovo notranjo silo s pravičnim in smotrnim redom«. Nacionalizem in samoodločba narodov sta n. pr. taki shemi. Pameten človek jih ne bo smatral za kaki nedotakljivi, večni načeli, ampak se jih bo posluževal samo tedaj in tam, kadar in kjer bo to nemštvu v korist.³⁵ Vse take sheme so izdelane po kategorijah, ki so svojske določeni pasmi, za drugo kri pa neveljavne.

Pa še na tretji način si človek ustvarja vesoljstvo in si more podvreči življenje: z voljo in njenim vrednotenjem. Filozofi so mnogo razmišljali o tem, katera zmožnost je prav za prav odločilna v človeku, razum ali volja, pa vprašanja še do danes niso mogli rešiti. Vsakdo se mora odločiti, kakor mu narekuje kri. »Mi, narodni socialisti, kot zastopniki novega pojmovanja narodne volje, izpovedujemo, da je pogon volje za nas prvo in zadnje in da je torej v vrednotah človekovega značaja najvišje merilo tudi zadnja umska spoznanja...³⁶ Narodni socializem je tako izrazit voluntarizem, da prepušča volji odločitev celo v znanstvenih vprašanjih.

Izraz volja se često napačno rabi, ker marsikdo z njim označuje dve popolnoma različni stvari: gon in hotenje. Gon je tista neodoljiva čutna živalska težnja po ugodju in samoohranitvi, ki tlači človeka k tlom in ga dela sebičnega. Vsi pa tudi doživljamo v sebi napor druge, plemenitejše duše, ki se bori z živalskim gonom, ga nadvlada in dviga človeka k vsemu plemenitemu in lepemu. To je volja v pravem pomenu, ki nas dela svobodne, odgovorne, nravne in nam omogoča duševno kulturo. Da volja lahko brzda nagon in da je to človekova dolžnost, o tem so bili prepričani vsi veliki duhovi, Kristus in Leonardo, Kant in Goethe. Usodna zmota Schopenhauerjevega pesi-

³³ Blut 141/42.

³⁴ Tudi ta izraz je Kantov, vendar ga Rosenberg rabi čisto po svoje. Kantu sheme posredujejo zvezo med čutnostjo in razumom, Rosenbergu pa so zadnji proizvod spoznavnih zmožnosti.

³⁵ Blut 144/45.

³⁶ Blut 139.

mizma, ki uči, da je treba ubiti sleherno hotenje v nas, izvira od tod, ker je filozof istovetil gon in voljo. Samo gon je treba zadrževati, voljo pa krepiti.³⁷

Volja kot višja duhovna zmožnost torej lahko premaga živalski gon v človeku in s tem vzročno poseže v potek pojavov, z drugo besedo, človeška volja je svobodna. Ta nauk o svobodni volji, ki je podatek zdrave pameti, redno zastopa Rosenberg, kadar govori sam od sebe in mimogrede. Kadar pa namenoma in učeno razpravlja o tem vprašanju, tedaj se pridružuje čudnemu Kantovemu nazoru: Duhovni svet in svet pojavov sta bistveno različna. Samo v prvem je možna svoboda, toda ta na drugega sedaj v prostoru in času ne more vplivati. Svet pojavov je strogo vzročno določen in se za las ne odmakne od svojih zakonitosti. V čem je torej svoboda osebnosti, ki živi v času, ako niti najmanjšega pojava ne more spremeniti po svoji volji? Njena svoboda je drugje. Osebnost se v duhovnem, noumenalnem svetu enkrat za vselej svobodno odloči za svoj način življenja in to odločitev prinaša kot svoj notranji zakon, kot svojo usodo v svet pojavov. V izkustvenem svetu vsakdo samo v času in nujno razvija pojave tistega značaja, ki si ga je osebnost brezčasno in svobodno izbrala v noumenalnem svetu. »Kadar čutimo ‚nesvobodo‘ svojega bitja, neodoljiv pritisk, da moremo delati samo tako in ne drugače, takrat nezavestno cepimo svoj jaz v dva dela in čutimo, kako eden na nas teži, namesto da bi si rekli, da se kot osebnost sami take hočemo in da se na ta način v času, na zunaj in izkustveno nič drugega ne razvija, kakor naša lastna notranjost. Svoj zakon si je vsakdo sam ustvaril. In v tem, da si ga je ustvaril, je svoboda njegove osebnosti.«³⁸

Ta nauk je kaj pripraven za pasmoslovje, ki si ga je izdelal narodni socializem. Značaj posameznika in pasme, ki ji pripada, je nespremenljiv. Kdor je suženj, ostane suženj za vse večne čase, ker si je pač osebnost, ki se v njem pojavlja, v nekem drugem svetu enkrat za vselej izbrala tak način življenja; kdor je gospod, mora za vsako ceno ohraniti vladajoč položaj, ki se je od vekomaj zanj odločil. Nordijec ostane nordijec, žid ostane žid. Vrednostna razporeditev pasem se je izvršila nepreklicno v duhovnem svetu, svet pojavov te odločitve niti najmanj ne more izpremeniti. V škripec pa spravi ta nauk narodnega socialista, kadar mora zahtevati od posameznika, naj brzda svoje sebične nagone prav v tem vsakdanjem, »pojavnem« življenju. Kako, če so pa vsi pojavi strogo vzročno vna-

³⁷ Mythus 335—37. Če mu kaže, pisatelj tudi na ta svoj nauk za nekaj strani pozabi, da se lahko ponorčuje iz krščanske askeze.

³⁸ Mythus 393. Prim. 398, kjer se sklicuje na Kanta.

prej določeni? Za te primere si je pač treba poiskati v Rosenbergu kako drugo, prikladnejšo stran. Saj jih je toliko in tako različnih!

Vsi trije načini dojemanja sveta, ki smo si jih ogledali, čutno predstavljane, umovanje in hotenje imajo isti pravir: kri. To se sicer ne da logično dokazati, to je treba verjeti.³⁹ Ako pa je temu tako, tedaj morajo biti čutno, umsko in hotno veselstvo po svojem najglobljem jedru eno in isto, tedaj so zunanji lik nemškega telesa, nemška znanost in nemški značaj samo na trojni način izražena nemška kri, ali nazorno povedano, tedaj mora zbuditi pesem mojstra Hildebranda, misel Immanuela Kanta in mistika mojstra Eckerharta isto doživetje v duši.⁴⁰ Znanost in umetnost nemškega človeka ne moreta in ne smeta predstavljati ali učiti ničesar, kar bi se ne strinjalo z nemško voljo, ki je izraz nemške krvi. Kaj pa znanstvena svoboda? Rosenberg priznava, da mu očitajo nasilje nad znanostjo, in pravi, da ga ta očitek hudo boli. Da bomo razumeli njegovo stališče, si moramo natančneje ogledati njegov nazor o resnici in o nalogi znanosti.

IV. Kaj je resnica?

Že iz tega, kar smo doslej našli, se vidi, da ima Rosenberg svojsko pojmovanje o resnici. Po starem nazoru, ki se strinja s sodbo zdrave pameti, je svet nekaj danega in razum nekaj danega. Resnica je v tem, da si razum priliči svet kot svoj predmet: *veritas est adaequatio rei et intellectus*. Po Rosenbergu, ki se oslanja na nemško idealistično filozofijo, pa človek prav za prav s spoznavnimi čini svoj svet tvori. Tvorita ga, kakor smo videli, čutna zmožnost s tem, da si ustvarja vidne prisposobe za nevidne, duhovne vrednote; tvorita ga razum in um s tem, da brezoblične zunanje vplive oblikujeta po svojih kategorijah in idejah; zlasti pa ga tvori volja, ki po svobodni odločitvi ostvarja svojo zamisel o svetu in življenju. Posebno to zadnje, da obravnava Rosenberg tudi voljo med spoznavnimi zmožnostmi, kaže, da njemu resnica ni skladnost med razumom in predmetom, ampak svoboden proizvod človeške osebnosti. Ker pa je podlaga osebnosti kri, kri pa je od pasme do pasme različna, ima vsako človeško pleme svoje simbole, svoje kategorije, svoje vrednote, z eno besedo, svojo resnico. Resnica ni večna in nespremenljiva, marveč je svojski proizvod pasme, zato se menja s krvjo in okoliščinami, ki se v njih pasma nahaja.

To niso morda le skrajne posledice, ki bi jih kdo izvajal iz posebno drznih Rosenbergovih trditev, ampak izrecen nauk, ki ga pisatelj z vso jasnostjo in odločnostjo razvija ob koncu svojega

³⁹ Blut 142: An dieser Stelle setzt das B e k e n n t n i s , d e r G l a u b e e i n ...

⁴⁰ Blut 142/3.

Mythusa.⁴¹ Po njegovem mnenju je bila samo zabloda človeškega duha, ko so stari misleci skušali najti »absolutno« resnico. Absolutne resnice ni, in če bi bila, bi je človek ne mogel prepoznati. Pravi resnici ne pristojata naziv absolutna, marveč organska.

Kaj je organska resnica? Organska resnica je skladnost med potrebami živega bitja in med njegovim okoljem. Vsak organizem je lik (Gestalt) z določenimi cilji, vse, kar je izven njega, je sredstvo za njegovo usovršitev. Prav in resnično je zanj to, kar ga dviga in približuje smotru, napačno, kar ga ovira. Ta celotna, organska resničnost ima tri ravni ali razsežnosti. Obsega namreč umetnost, pripovedke in verske mite kot čutno nazorni del, obsega uporabo razuma in uma v spoznavni kritiki kot logično resničnost ter npravstveno-verske uredbe kot hotni del.⁴²

Staro trojico: resnično, dobro in lepo je pri Rosenbergu nadomestila »organična« resnica. »Logična« resnica, ki velja vobče za resnico kat'eksohen, je pri njem samo del organske resnice, ki povrh ni prav nič več, saj izgubi veljavo, kadar bitju ni več v korist, kajti vse tri resnice »stojijo, ako so pristne, v službi organske resnice, to je, v službi pasemsko določenega ljudstva.«⁴³ Nobena nima prednosti pred drugo, vse se morajo ravnati po značaju krvi, ki jih je rodila, in se dati pretvoriti druga v drugo. »Svetovni nazor bo šele tedaj 'resničen', kadar se pravljica, pripovedka, mistika, umetnost in filozofija dajo medsebojno zamenjati kot različen izraz iste stvarnosti in posledica enakovrednih notranjih vrednot.«⁴⁴

Izraz resnica torej ne pomeni za narodnega socialista »logičnega prav in napačno, ampak organski odgovor na vprašanje: rodovitno ali nerodovitno, v skladu z lastno zakonitostjo ali vsiljeno?«⁴⁵ Zato pa tudi zadnji znak resničnosti ni vsakomur načelno enako dostopna razvidnost, ampak korist: »Odločilni kriterij vseh (treh vrst resnice) je v tem: ali krepijo lik in notranje vrednote ljudske pasme, ali jo smotrno oblikujejo in jačijo njeno življenjsko

⁴¹ Zlasti str. 681—95.

⁴² Die in sich ruhende organische Wahrheit umfaßt also die logischen, die anschaulichen und die willensmäßigen Ebenen in geradezu dreidimensionaler Weise... Der logische Teil dieser Gesamtwahrheit, d. h. ein Handhaben der Werkzeuge Verstand und Vernunft, wird dargestellt von der Erkenntniskritik; der anschauliche Teil der Gesamtwahrheit wird offenbar in der Kunst, auch im Märchen und im religiösen Mythos; der willenhafte Teil (mit dem anschaulichen im engsten Zusammenhang) wird symbolisiert durch Sittenlehre und Religionsformen (Mythus 683/84).

⁴³ Mythus 684.

⁴⁴ Mythus 688.

⁴⁵ Mythus 690.

silo«,⁴⁶ ali z Goethejem: »Samo to, kar je rodovitno, je resnično.«⁴⁷ Ali je trditev, da je duša nesmrtna, resnična? Da, če ta misel človeka dviga in spodbuja k junaškim dejanjem. »Ta rodovitnost je odločilni znak (d a s Zeugnis) resnice, ki nam je več vreden kakor vsi mogoči sklepi po analogiji, opirajoči se na smotrnost pri živih bitjih.«⁴⁸ Ne Bog, ampak pasemsko določena ljudska duša je zadnje merilo za pravilnost hotenj in veljavnost vrednot.⁴⁹

Treba je torej preusmeriti dosedANJI nazor o resnici, se osvoboditi nasilnega sholastično-humanistično-klasicističnega shematizma ter se pri vsakem nazoru vprašati edino po tem, ali je v skladu z naravo in potrebami mojega plemena. Ako da, in dokler je v skladu, tedaj in dotlej je s stališča moje krvi resničen. Vsako stikanje katederskih filozofov za »edino«, »večno« in »absolutno« resnico pa je nesmisel, ker nam za kaj takega manjka sleherno merilo. Resnica je nekaj, kar človek po nagibu svoje krvi prostovoljno sprejme kot vero, za kar se odloči z vsem svojim bitjem, ne to, kar bi nujno našel goli razum.⁵⁰

Kar je v skladu z značajem in z življenjskimi potrebami določene pasme in je torej zanjo res, pa je seveda s stališča druge pasme mogoče istočasno napačno. Ali ni to popoln relativizem? Nikakor, kajti ne poljuben, ampak le določen nazor se v določenem času strinja z določeno krvjo. Kri pa je zadnja, absolutna danost.

Iz tega pa obenem sledi, da svetovnega nazora kake pasme ni mogoče načelno »pobiti«, saj ni nič drugega, kakor umski odraz svojske krvi, kot tak je pa prav takó stvarno dejstvo, kakor kri, ki ga je rodila. Proti dejstvu ni dokaza. Učeni jezuitski očetje so se torej zastonj trudili, da bi zavrnilo nordijski mit. Rosenberg se je že vnaprej zavaroval proti vsakim takim poskusom.⁵¹ Res so ga zavrnilo, toda s stališča absolutne resnice in za tiste, ki tako resnico poznajo — tudi v Nemčiji se še nahajajo taki ljudje — je pa nemoogoče dokazati, da bi novi nazor ne bil plod svojske, če že ne nordijske, pa vsaj Rosenbergove krvi.

⁴⁶ Mythus 684.

⁴⁷ Mythus 685.

⁴⁸ Mythus 692.

⁴⁹ Mythus 697: Wenn Spann entgegen der altgriechischen Weisheit behauptet, Gott sei das Maß aller Dinge, diese Religion aber nur in der (katholischen) Kirche findet, da es »keine andere« gebe, so entpuppt sich diese Anschauung als die Behauptung, der Priester sei das Maß aller Dinge. Demgegenüber erklärt die neugeborene Weltanschauung unserer Zeit: die rassengebundene Volksseele ist das Maß aller unserer Gedanken, Willenssehnsucht und Handlungen, der letzte Maßstab unserer Werte.

⁵⁰ Mythus 692/93.

⁵¹ Mythus 700.

Ta pragmatistični nazor o resnici je tako važen, da ga ni mogoče dovolj podčrtati. Stari filozofi so se večinoma zadovoljevali s tem, da so samo v besedah učili prevratne nazore in skušali s tem zbuditi občudovanje pri svojih sodobnikih, v vsakdanjem življenju pa so bili kaj miroljubni državljani. Platon, ki je nekaj poskušal, da bi svoje ideje prenesel v politiko, je komaj odnesel cele kosti iz Sirakuz. Narodni socializem pa je predvsem politično gibanje. Je in hoče biti sicer tudi svetovni nazor, toda svetovni nazor, ki je od vsega početka prikrojen tako, da ves in neposredno posega v javno domače in mednarodno življenje. Kakor je Descartes gojil filozofijo zaradi matematike in fizike, tako jo goji narodni socializem zaradi politike. Novo pojmovanje resnice niso prazne marnje, ampak je postalo takoj življenjska praksa.

V. Rosenberg in znanost.

Na tem novem pojmovanju resnice sloni tudi Rosenbergovo stališče do znanosti. Znanstvena resnica je kot logična resnica samo del celotne organske, torej le za določeno pasmo v določenih okoliščinah veljavne resnice in ne sestav splošno veljavnih trditev, ki bi jih izsledil človeški razum, raziskujoč posebno vrsto predmetov. Kakega »občega« človeškega razuma sploh ni, ampak je toliko načinov dejavnega spoznavnega prodiranja v svet, kolikor je različnih vrst krvi. Vsaka pasma vnaša svoje kategorije v izkustvo. Kakor ni splošne, »mednarodne« umetnosti, ampak si vsako pleme ustvarja lepoto kot odsvit svojega lastnega duševnega lika, prav tako ni mednarodne znanosti, temveč ima vsako ljudstvo svoj aprioren način gledanja v svet. Absolutne znanosti ni, ampak samo znanost zgrajena na podstavkah določene krvi.⁵² To, kar se danes na splošno imenuje znanost, to je ravno proizvod germanske in samo germanski krvi.⁵³ »Iz svetovnega nazora, kakor nam ga posreduje starozakonski Jahve, bi prav tako ne mogla zrasti znanost v našem smislu, kakor ne iz vere v duhove in iz razvojnih podmen afrikanskega človeka. Iz tega večnega in nepremostljivega nasprotja je izšel tudi boj rimsko-cerkvenega sestava proti germanski znanosti.«⁵⁴ »Podstavka rimske 'znanosti' je samolastno vsiljena cerkvena dogma, podstavka judovske 'znanosti'

⁵² Mythus 119/20: Es gibt keine voraussetzungslose Wissenschaft, sondern nur Wissenschaft mit Voraussetzungen... Denn eine bestimmte Seele und Rasse tritt dem Weltall mit einer auch besonders gearteten Fragestellung entgegen... Kunst ist immer Schöpfung eines bestimmten Blutes... Aber auch »Wissenschaft« ist eine Folge des Blutes.

⁵³ Mythus 120: Alles was wir heute ganz abstrakt Wissenschaft nennen, ist ein Ergebnis der Germanischen Schöpferkräfte. Str. 121:... ist ureigenste germanische Rassenschöpfung.

⁵⁴ Mythus 121.

fikcija, ali po nemško goljufija, podstavka germanske znanosti pa priznanje zakonitosti, ki se javlja po različnih učinkih v svetu in v človeku.⁵⁵

Teža ni tako umeti, kakor da se v svetu zakonitost dejanski nahaja, samo da je razen germanskih učenjakov nikdo drugi ni mogel odkriti. Kdor tako misli, teža še vedno motijo »absolutne« resnice. Zakonitost, ki jo germanska znanost ugotavlja v veselstvu, je res podstavka nordijske krvi, ne izsledek znanstvenega raziskovanja. »Kajti človek ni polagoma zbiral izkustev, dokler ni končno v njih odkril zakonitosti, ampak evropski učenjak se je lotil dela že vnaprej iskajoč in z vso svojo notranjostjo težeč po zakonitostih.«⁵⁶ Vzročna zakonitost je kategorija, ki jo nordijski človek vnaša v izkustvo. Druga plemena te kategorije nimajo, zato zakonitosti ne iščejo in ne najdejo ter so prepričana, da lahko poljubnemu pojavu zaradi primerne čarovnije sledi poljuben učinek. Tudi fizika je nordijska ali nenordijska.

Sedaj je tudi jasno, kako je z znanstveno svobodo. Rosenberg o priliki sam pove, kako ga boli očitek, »da narodnosocialistično gibanje duši znanstveno svobodo in izganja tiste učenjake, ki upajo še odkrito učiti svoj nazor.«⁵⁷ On, ki tako rad očita Cerкви, kako da je z ognjem in mečem uničevala svobodno znanost, tako da ima po njegovem štetju že kakih devet milijonov človeških žrtev na vesti,⁵⁸ on da bi sedaj sam zatiral znanstveno svobodo? To je velikansko nesporazumljenje. Seveda ni absolutne svobode in je nikoli ni bilo. »Prava svoboda je možna le v mejah določenega tipa.«⁵⁹ Kdor ima v svojih žilah pristno germansko kri, bo na germanski način gledal in vrednotil svet in prišel na tak način svobodno do germanskih znanstvenih zaključkov. To edino zahteva novi nazor od nemškega znanstvenika. »Prav nič ni nujno, da cela vrsta učenjakov prinaša vsak dan nove misli, nujno pa je, da začnemo vsi na novi način misliti.«⁶⁰ Zato narodni socializem zanesljivo pričakuje, da bodo čim prej tudi nemške visoke šole postale glasnice novega nazora, kakor so to že postale vse druge nemške ustanove.⁶¹ Bolj po domače povedano: Vsak nemški znanstvenik je popolnoma svoboden, da uči to, kar je po Rosenbergovi sodbi v skladu z nemško krvjo.

⁵⁵ Mythus 124.

⁵⁶ Gestaltung 203.

⁵⁷ Gestaltung 198.

⁵⁸ Mythus 142. Te Rosenbergove trditve pa res ne zadene očitek, da je absolutna resnica.

⁵⁹ Gestaltung 210/11.

⁶⁰ Gestaltung 232.

⁶¹ Gestaltung 200.

Zlasti za znanost, kakor je zgodovina, so te ugotovitve važne. Odkar je odkrita pasemska duša, je jasno, da nima smisla govoriti o »svetovni« zgodovini kot o neki višji smotrnosti, ki da vodi narode k skupni usovršitvi, recimo h krščanstvu ali človečanstvu. Zgodovina je rast in borba pasemskih duš, zato jo je mogoče presojeti samo z določnega stališča. Splošno veljavne zgodovinske vede ni; zgodovina je n. pr. katoliška ali protestantska in skrajni čas je že, da se prijavi tudi nemška zgodovina.⁶² Ta bo marsikaterega moža iz germanske preteklosti, ki so ga doslej z rimskega vidika obsojali kot upornika, dvignila na svetilnik in ponižala mnogo dosedanjih veličin. Narodnemu socialistu je Vidukind večji kakor Karol Veliki, Henrik Levji važnejši kakor Barbarossa; njegovo sočutje je na strani upornih kmetov, ne njihovih gospodov; v njegovih očeh sta Sickingen in Hutten nosilca nemškega pokreta, ne njuni nasprotniki.⁶³ Vsaka pasma ima svojo zgodovinsko resnico.

Podobno velja za pravno znanost. Pravo in politika sta še prav posebno svojski odraz plemenske duše. Obče veljavnega prava ni. Zato narodni socializem zavrača staro rimsko pravo, ki hoče biti splošno veljavno. »V naših očeh pravo ni nikak duhovni ovoj, ki bi se zviška spustil k nam in ki bi ga sedaj morali vsi narodi enako izpolnjevati. Zahtevo rimskega prava po univerzalnosti smo mi vselej odklanjali, kajti kako naj bo to, kar je nastalo tam, v določenem mestu, veljavno za vse narode? Pravo je namreč — in prav to je tudi ena izmed prvih zahtev našega nazora — tukaj prav tako zavisno od krvi in izročila, kakor je bilo zavisno pri drugih narodih in pasmah.«⁶⁴ Pravo in politika sta samo sredstvi, ki si jih ustvarja pasma v boju za obstanek in imata toliko vrednost, kolikor koristita pasmi. Zato pa ne more biti nobenega »absolutnega« in »mednarodnega« prava, temveč samo »naše« pravo. Kar nordijcu koristi, do tega ima nordijec pravico. To jako lepo izraža indijska modrost iz stare nordijske dobe: »Pravično in krivično se ne sprehajata po svetu, češ, tu sva. Pravično je to, kar smatrajo arijski možje za prav.«⁶⁵ Ne sme se več zgoditi, da bi še kdaj kak nemški pravnik učeno razpravljal, ali ima Nemčija pravico, da si ustvari ugodne življenjske pogoje, kakor je bil to storil Karl Christian Planck med francosko-nemško vojno.⁶⁶ Gesla o pravu

⁶² Gestaltung 209: Als erste Folgerung dieser Anschauung ergibt sich die Erkenntnis, daß es eigentlich keine Weltgeschichte gibt. Str. 214: Es gibt eine katholische und eine protestantische Geschichtsauffassung... Da glauben wir, daß es an der Zeit ist, auch eine deutsche Geschichtsbetrachtung anzumelden.

⁶³ Blut 297 in večkrat v tej in drugih zbirkah.

⁶⁴ Gestaltung 226.

⁶⁵ Mythos 571/72.

⁶⁶ Mythos 581.

narodov in o нравnih načelih so iznašli strahopetci. Nordijskemu človeku je moč nad pravico.⁶⁷ »Zanj ne velja ‚duša je duša‘, ‚človek je človek‘, njegov smoter je moč n e m š k e g a človeka, njegova izpoved v a r s t v o tega Nemca in vse, pravno in družabno življenje, politika in gospodarstvo mora biti usmerjeno k temu . . . Samo prepričanje o neenakosti in neenaki vrednosti človeka, pa o brezpogojni obrambi narodovega življenja bo ustvarilo možnost, da se zaslužjena Nemčija osvobodi.«⁶⁸ Če ubije Poljak domoljubnega Nemca ali Nemeč domoljubnega Poljaka, to pred zakonom ne sme biti enako. Človek se loči od človeka, kakor se zlata marka loči od papirnate iz dobe po vojni.⁶⁹

Tako si torej na vseh področjih vsak narod svojo resnico sam tvori. Vsaka pasma ima svojo umetnost, svojo znanost, svojo filozofijo, svoje pravo, svojo moralo, svojo religijo. Celotni nazor, ki ga tvorijo vse te panoge, je »resničen«, kadar se stranja z naravo krvi, ki ga je ustvarila. Resnica ni skladnost med predmetom in med spoznanjem, ampak skladnost med težanjem krvi ter nazorom; ne odkriva je luč razuma, temveč ustvarja jo klic krvi, iracionalni, slepi gon; spoznanje nam ne pove, kakšen je stvarni svet, ampak prikazuje obraz plemenske duše. Rosenbergova »resnica« ni večno in za vse veljavna resnica, marveč od narave krvi odvisen in samo za določeno pasmo veljaven »mit«.

VI. Novi mit.

Kaj je mit? Mit je tisti svetovni nazor, ki narodu zavestno izraža nadčutni značaj in težnje njegove krvi. Človek ali ljudstvo, ki je zmožno, da si z voljo ustvari svojski način življenja, z umskimi zmožnostmi svojski miselni red, s čutnostjo svojski barviti svet simbolov, in sicer tako, da je vse to troje eno, kakor so eno mišljena, govorjena in pisana beseda, ker so samo trije načini, kako se na različnih področjih javlja ista nedoumljiva osebnost, tak človek, tako ljudstvo si je ustvarilo svoj »mit«. Mit je tisto središče jaza, naroda, skupnosti, odkoder izhajajo vsa njegova dejanja in nehanja.⁷⁰ Mit so sanje, ki v

⁶⁷ Mythus 571: Seit Jahrhunderten wird darüber gestritten, ob das Recht über Politik, oder die Politik über das Recht zu stellen sei, d. h. ob Moral oder Macht vorzuherrschen hätte . . . Solange es Geschlechter der Tat gegeben hat, hat Herrschaft immer über uferlose Grundsätze gesiegt. Führte aber an der Stelle der Formenden ein Geschlecht der Satten und Aestheten eine Zeitepoche, so hies das Feldgeschrei stets »Völkerrecht« und »sittliche Grundsätze«, hinter denen sich jedoch meist nichts als eine große Feigheit verkroch.

⁶⁸ Blut 74.

⁶⁹ Blut 71: Mark gleich Mark — Mensch gleich Mensch.

⁷⁰ Mythus 459: Die Werte des Charakters, die Linien des Geisteslebens, die Farbigkeiten der Symbole laufen nebeneinander her, verschlingen sich und ergeben doch e i n e n Menschen. Aber nur dann in ganz blutvoller Fülle, wenn sie selbst

njih osebnost sama sebi postane nazorna prisposoba. Zato ima vsaka pasma svoj mit. Homerjev božanski svet so tak mit. Stari bogovi so bili grškemu narodu v biserne sanje zgoščeno hrepenenje po junaštvu in lepoti. Tudi Jud, zajedavec med narodi, si je ustvaril sebi primeren mit, mit o izvoljenstvu božjem, ki mu daje vse pravice nad narodi. Mit rimske cerkve je osredotočen v nauk o namestništvu božjem na zemlji, ki ponižuje osebnost in polaga človeka vsega skrušenega in ponižanega papežu pod noge ter mu za njegovo vdano ljubezen obljublja večne naslade.⁷¹

Evropa še nima svojega mita. Ne Francišek Asiški, ne Luter, ne Goethe, ne Dostojevski ji ga niso dali. Ni se še rodil njen Jajnavalkja, Zaratustra, Laotse, Buda, Jezus. Božanstvo se ji še ni učlovečilo v eni osebi na njen svojski način. Prav ko je preživela svoje otroške dni in bi bila morala preoblikovati svoj pravljичni svet v zaokrožen in zavesten mit, so ji vsilili nazor, ki je plod tuje krvi. Zapadni človek ni mogel več po svoje misliti, čutiti, moliti. Judovsko-rimska dogma ga je zastrupila. Le v starih legendah in umetniških likih je germanska duša še upodabljala svetli vzor svojih sanj, zato je umetnost Evropejcu doslej nadomeščala njegovo pravo religijo.⁷²

Toda prišel je čas, ko si mora tudi German ustvariti svojo vero in svojo cerkev. »Dati hrepenenju nordijske pasemske duše v znamenju ljudskega mita obliko nemške cerkve, to je med drugimi glavna naloga našega stoletja.«⁷³ Tega seveda ne more storiti ne država, ne še tako nadarjena osebnost, ako ni v to rojena po višji predločitvi. Dokler pa ne vstane nordijcem njihov verski genij, je naloga vseh narodnih socialistov, da mu pripravljajo pot. Tudi Rosenbergova knjiga hoče biti le izraz hrepenenja milijonov nemških sodobnikov po njem, ki ima priti. Zato se ne obrača na tiste, ki najdejo še v stari veri svojo uteho, marveč na novi rod, ki živi v pričakovanju velikega nemškega razodetja.⁷⁴ Morda pa govori tako le pisateljeva skromnost in bi ne odklonil časti, ako bi kar njega oklicali za preroka.

Kakšna bo ta nordijska vera? Predvsem bo za vselej odklonila Staro zavezo z njenimi zgodbami o zvodnikih in živinskih prekupčevalcih,⁷⁵ namesto njih pa si bodo nemški ljudje pripovedovali stare germanske pripovedke, ki jih bodo tolmačili kot prisposobe. Rimski

Folgen, Geburten aus einem Zentrum sind, das jenseits des nur erfahrungsmäßig (empirisch) Erforschbaren liegt. Diese nicht faßbare Zusammenfassung aller Richtungen des Ich, des Volkes, überhaupt einer Gemeinschaft, macht seinen Mythos aus.

⁷¹ Mythos 466 sl.

⁷² Mythos 442 in sl.

⁷³ Mythos 614/15, razprto.

⁷⁴ Mythos 601.

⁷⁵ Mythos 614: alttestamentliche Zuhälter- und Viehhändlergeschichten.

haruspeks in starozakonski superintendentant morata za vselej izgubiti svoj vpliv na duše.⁷⁶ Sicer pa nemška cerkev ne bo vsiljevala nobenih resnic, ki bi jih moral vsakdo verjeti, ako želi biti njen član in doseči zveličanje. Odnos med Bogom in človekom v Jezusu, ljubezen in milost, smrtnost ali nesmrtnost duše, vse to germansko-nemške verske obnove ne bo prav nič zanimalo.⁷⁷ Nordijec spoštuje tudi Jezusa, kakor se razodeva v Markovem evangeliju — ta je še najbolj pristen — in kakor ga razlaga genialni Janez, prezira pa Pavla, ki je evangelij čisto požidovil. Priznava plemeniti nauk o božjem otroštvu, zavrača pa semitsko ponižanje človeka v božjega hlapca; sprejema poziv k delu za vse dobro in k boju proti zlu, zametuje vzhodnjaško miselnost, da se človek zlu ne sme upirati, ampak da naj ponudi še levo lice, če ga kdo bije po desnem; občuduje Jezusov samozavestni, gosposki nastop — Jezus najbrž ni bil judovskega rodu⁷⁸ — odklanja pa njegovo sramotno smrt, ki je tako privlačna za sredozemskega in alpinskega človeka.⁷⁹ Skratka, nordijski vzor je vse drugačen kakor vzor krščanskih cerkva, vse bolj gosposki in junaški.

Nove nemške vere sicer še ni mogoče podrobno popisati, ker njen ustanovitelj še ni vstal, toda glavni obrisi se že določno vidijo. Novi nazor bo poznal samo naravo brez vsakih čarovniških sil.⁸⁰ Novi nazor bo mit krvi. Ne Bog, ampak pasemsko določena ljudska duša bo zanje merilo vsega.⁸¹ »Plemstvo duše, ki je navezana edino na samo sebe, je najvišja bitnost. Njej edini naj človek služi.«⁸²

Vsak nazor ima svojo najvišjo vrednoto, kakršno pač zahteva kri, ki ga je ustvarila. Zlasti dve taki vrednoti se že dolga stoletja borita za nadoblast v Evropi: ljubezen in čast. Za prvo se poteguje vzhodnjaška Cerkev, teologija, dogma, drugi služi nordijska pasma, vera, značaj.⁸³ Boj je neizprosen. Ali bo zmagala ljubezen, ponižnost, odpoved, podložnost, ali bo zavladata čast, dostojanstvo, samozavest, ponos.⁸⁴ Sporazum je izključen. Čast hoče vladati sama, čisto sama in ne trpi poleg sebe nobene druge najvišje vrednote.⁸⁵ Čast je vred-

⁷⁶ Mythus 615.

⁷⁷ Mythus 611.

⁷⁸ Mythus 76, opomba.

⁷⁹ Mythus 604—607.

⁸⁰ Z izrazom »das Materialistisch-Zauberhafte« označuje Rosenberg prosilne molitve in sploh ves nadnaravni red.

⁸¹ Gl. op. 49.

⁸² Mythus 238: Der Adel der allein auf sich gestellten Seele ist folglich das Allerhöchste; ihr allein hat der Mensch zu dienen.

⁸³ Mythus 146. Kako naj slovenimo Rosenbergov izraz Ehre? Slovar pravi cast, smisel pa — napuh.

⁸⁴ Mythus 168.

⁸⁵ Mythus 699.

nota sama na sebi, vse druge vrednote črpajo iz nje svojo vrednost.⁸⁶ Zato je za narodnega socialista ideja časti, narodne časti »začetek in konec vsega mišljenja in delovanja. Čast ne trpi poleg sebe nobenega drugega enakovrednega središča sil, pa najsi bo take ali take vrste, ne krščanske ljubezni, ne prostoizidarskega človekoljubja, ne rimske filozofije.«⁸⁷ Krščanstvo in mit krvi se izključujeta.

VII. Rosenberg in krščanstvo.

Po vsem, kar smo pravkar videli, bi skoraj ne bilo potrebno še posebej govoriti o Rosenbergovem odnosu do krščanstva. Rosenberg ga odklanja, zaničuje in skuša zaradi tega z vsemi sredstvi, ki mu jih daje edinstveni položaj uradnega duhovnega voditelja vseh Nemcev, svoj narod čimprej odtrgati od krščanske vere in mu vcepiti svoj mit o nordijski krvi. V tem se usodno loči od svojega vodja, ki je bil dolgo časa prepričan, da moreta obe krščanski veroizpovedi v Nemčiji sodelovati z narodnim socializmom, čeprav je tudi ta svetovni nazor. Zato je v štiriindvajseti točki svojega programa izjavil, da »zastopa narodni socializem stališče pozitivnega krščanstva«. Rosenberg, ki se vendarle bolj okretno giblje v idejnem svetu, je pravilno spoznal, da sta narodnosocialistični in krščanski nazor popolnoma nezdružljiva. Prav zaradi tega pa je zagazil v čisto nemoč položaj. Kot uradni razlagalec svetih besed novega gibanja nikakor ne more preklicati svojega vodja, pa tudi svojega lastnega prepričanja, ki je doslednejše, ne mara zatajiti. Od tod tisto čudovito zvijanje, ki bi imenitno zabavalo čitatelja, če bi ne šlo za tako važne in svete stvari.

Eno vrhovno načelo je vsem narodnosocialističnim vodjem skupno: »Verstva niso sama sebi namen, ampak so le menljiva sredstva v službi narodno socialističnega življenjskega pojmovanja in vrednot germanskega značaja. Ako niso to, tedaj takšno stanje dokazuje, da je ljudska duša bolna.«⁸⁸ »Vera, država, politika, gospodarstvo, umetnost niso zadnja merila, marveč sredstva v zaščito pasme in ljudstva.«⁸⁹ Ako hočejo delati za pasmo in njene vzore — kakšni so ti vzori, o tem sodi seveda Rosenberg — naj žive, ako tega ne morejo ali nočejo, nimajo mesta med nemškim ljudstvom.

Rosenberg prav dobro ve, da je krščanstvo samostojen pogled na svet, ki ne more biti orodje za kake pasemske nazore. Izrecno izjavlja, da se zaveda, kako nezdružljiv je njegov mit z dosedanji

⁸⁶ Mythus 238/39.

⁸⁷ Mythus 514, razprto. Prim. tudi Gestaltung 45, 256/57, 300 itd.

⁸⁸ Mythus 635.

⁸⁹ Blut 203.

veroizpovedmi.⁹⁰ Kako je tedaj mogoče, da on, uradno postavljeni svetovnonazorni učitelj nove Nemčije, z vsemi sredstvi širi nauk, ki krščanstvo naravnost in hote izključuje, dočim njegov vodja slovesno izjavlja, da stoji novo gibanje na temeljih pozitivnega krščanstva? Res je, da o pozitivnem krščanstvu v gibanju že davno ni več ne duha ne sluha, toda besedilo 24. teze je ostalo in po najvišji zapovedi mora veljati za vse večne čase za nedotakljivo dogmo, ki je sicer ni treba v srcu priznavati, ne se po njej ravnati, ki jo pa mora gibanje kljub vsemu naprej ponatiskovati in oznanjati, da kje kdo ne podvomi v nezmotljivost njegovih začetnikov. Rosenbergovo stališče je torej vsekakor kočljivo.

Za prvo silo naj pomaga izjava, da predstavlja pisatelj dve osebi, uradno in zasebno. Mnenje uradne osebe je izraženo v Hitlerjevih spisih, zasebne nazore pa je objavil v »Mythusu« in v odgovorih katoličanom in protestantom.⁹¹ Ali naj to tako razumemo, da se uradni Rosenberg oklepa pozitivnega krščanstva, zasebni pa ga zametuje? Takšna cepitev osebnosti ne bi spadala več v modroslovsko, ampak v zdravniško področje. Zato bomo skušali najti drugo razlago. Morda pa je pisatelj vendarle odkril ali vsaj zaslužil most med obojim stališčem. Poglejmo!

Da narodni socializem ni samo politično gibanje, marveč nov svetovni nazor, v tem so si vsi voditelji edini, tudi Rosenberg to ponovno in odločno zatrjuje. »S svojim svetovnim nazorom stranka stoji in pade.«⁹² Kaj mu je svetovni nazor? Isto kar mit, in v tem polnem pomenu je s krščanstvom v nespravljivem nasprotju. Novi svetovni nazor ali mit vključuje poseben način življenja in mišljenja, prav tako pa tudi krščanstvo prinaša poseben, pa drugačen način mišljenja in življenja. Dokler oboje tako pojmujemo, dotlej o sožitju ni govora. Kaj ko bi zožili opredelbe obeh nazorov in smatrali narodni socializem predvsem za način življenja, krščanstvo pa za način mišljenja? Po prvem bi se ravnalo človekovo udejstvovanje, od drugega bi ohranili kake tolažilne dogme. Prav to se zdi, da je tista odrešilna,

⁹⁰ Dunkelm. 3: Ich fand es ganz selbstverständlich, daß sowohl die römische Kirche als auch die protestantischen Konfessionen erklärten, daß das, was im »Mythus« vorgetragen werde, sich unmöglich mit den bisherigen offiziellen Bekenntnissen vereinigen ließe. Das wußte ich im vorhinein und spreche selbstverständlich den Kirchen das Recht zu, ihre Positionen zu verteidigen...

⁹¹ Mythus 2, Dunkelm. 3: Ich möchte auch hier bemerken, daß diese leider notwendig gewordene Entgegnung nicht abgefaßt worden ist in meiner parteiamtlichen Eigenschaft, sondern in meiner Eigenschaft als Verfasser des umstrittenen Werkes, also als Einzelpersönlichkeit...

⁹² Gestaltung 300, prim. str. 238: sie (die NS Revolution) kann auf ihre Weltanschauung nicht verzichten und sich nur mit Staatspolitik begnügen...

morda le bolj podzavestna misel, ki posreduje pri Rosenbergu med osebo, ki zatira krščanstvo, in med uradno, ki je načelno strpna.

Nekatera mesta očitno potrjujejo to razlago. O svetovnem nazoru najdemo n. pr. tudi tole besedno opredelbo: Svetovni nazor je način, kako čutno gledam in si predstavljam svet.⁹³ Po Rosenbergovi spoznavni teoriji pa, kakor vemo, čutno zaznavanje ni dojemanje danih predmetov, marveč oblikovanje stvari v prisposodbe duhovnega sveta in razpoznavanje idej, ki so se utelesile v stvarnih znakih. S poudarjanjem čutnosti hoče Rosenberg iz svetovnega nazora izločiti umsko, zlasti filozofsko in versko ali, kakor on pravi, »dogmatično« znanje o svetu in ga omejiti na udejstvovanje nazorno dojemajoče volje in svet oblikujočega nagona.⁹⁴ Svetovni nazor po tej opredelbi ni izsledek človekovega premisleka, ki mu kaže njegov izvor in končni smoter, da po tem spoznanju uredi svoje življenje, marveč je nagonski način človekovega udejstvovanja v svetu, izvirajoč iz ljudskega značaja, pasme, krvi.⁹⁵ Zahteva po novem nordijskem nazoru torej ni, vsaj ne predvsem, zahteva po novih metafizičnih resnicah in dogmah, ampak zahteva po novem načinu življenja, ki naj bo v skladu s klicem junaške nordijske krvi. Kdor kaže v svojem udejstvovanju nordijski življenjski slog, ta lahko veruje, vsaj dokler se ne pojavi uradno priznani nemški prerok, kakršne koli filozofske ali verske, tudi katoliške dogme. »Kaj smatra posameznik na verskem področju za potrebno verjeti in misliti o drugem svetu, o Boгу, o nesmrtnosti, to bo, kakor doslej, tudi odslej stvar njegove vesti. Gre samo zato, da nastane ena sama vrednostna in značajnostna bojna črta . . . Boj med dogmami je za nas danes pri koncu.«⁹⁶

Svetovni nazor ni nauk, ampak način življenja. Vendar se zgodi, da tudi kak nauk vpliva na življenje in s tem na svetovni nazor. Lahko ga določuje recimo verstvo, ali znanost, ali volja po lepoti in kulturi stremečega naroda.⁹⁷ Bile so dobe, ko je bilo krščanstvo v tem

⁹³ Gestaltung 141: Wenn wir dabei von Weltanschauung sprechen, so meinen wir ganz unmittelbar das, was dieses feine deutsche Wort aussagt, nämlich eine bestimmte Anschauung der Welt.

⁹⁴ Za prej navedenim mestom neposredno sledi tale razlaga: Dies bedeutet aber, daß wir unserem unbefangenen Auge und dadurch dem unverbildeten Instinkt wieder unmittelbaren Wert zusprechen und nicht ausgeklügelten Theorien hohler Phantasien. So tief also auch das vernunftmäßige Erkennen in der national-sozialistischen Bewegung verwurzelt ist, so ist die ganze Bewegung, eben weil sie Bewegung ist, vornehmlich doch eine Betätigung des anschauenden Willens und gestaltenden Instinktes.

⁹⁵ Gestaltung 249: (Die Weltanschauung ist) eine bestimmte Art, die Welt anzuschauen, d. h. eine klar erfassbare, nach außen tretende innere Haltung der Seele, des Geistes und des Charakters.

⁹⁶ Gestaltung 300.

⁹⁷ Gestaltung 249/50.

pomenu svetovni nazor?, ker je oblikovalo vse življenje. Takrat se je zgodilo, da je kak vojvoda Alba potolkel papeževo vojsko, nato pa šel in poljubil papežu nogo. Svetovni nazor je iz zmagovalca napravil premaganca.⁹⁸ V tem smislu ne sme biti nordijcu nobeno verstvo več svetovni nazor. Način življenja mora narekovati nemškemu človeku edino nemška kri sama s svojimi vrednotami časti, ponosa in poguma. Ako misli kdo, da mora verjeti poleg tega še te ali one metafizične resnice, naj jih pa verjame. Novi svetovni nazor je dovolj širok, da sprejme v svoje okrilje tudi razna verstva, seveda kot podrejene ustanove in pridržujoč si pravico, da sam presoja, koliko so v skladu z nemškim značajem.⁹⁹

Ta zanimiva verska svoboda se da kratko takole izraziti: Nемец je dolžan živeti edino po narodnosocialističnih načelih, v mislih pa je za sedaj lahko tudi katoličan. Kdor svojo vero v življenju kaže, je politični katoličan in klerikalec.

Rosenberg se morda zaveda, kakšen nesmisel je to. Ravno krščanstvo je predvsem način življenja in ne suhi nauk. Kristus svojim vernikom ni dal za zgled farizejske pravovernosti, ampak Samarijanovo dejansko ljubezen. Vera kot sestav resnic in načel ter življenje po verskih načelih, to dvoje je v krščanstvu neločljivo. Pa ne samo v krščanstvu, isto velja za vsak nazor, isto je treba reči tudi o Rosenbergovem mitu in je Rosenberg tu tudi jasno povedal. Umetnost, logična resnica — sem spada nazor kot sestav misli o svetu in življenju — in udejstvovanje volje v življenju, vse to skupaj po njegovem mnenju šele tvori, ako je v skladu z naravo krvi, »organično« resnico, svetovni nazor, ljudski mit. Misel, da bi se dalo krščanstvo in mit krvi začasno združiti tako, kakor si to Rosenberg predstavlja, je mogla premotiti le najbolj preproste in površne. Kdor si je izbral način življenja, ki ga Evangelij obsoja, je s tem nehal biti katoličan, četudi si je v tolažbo pridržal še kakšno katoliško resnico. Krščanstvo zahteva celega človeka, predvsem njegovo življenje, pa tudi narodni socializem slovesno izjavlja, da hoče celega človeka, njegovo delovanje in mišljenje,¹⁰⁰ novi mit vključuje tudi »logično« resnico. Za dva takšna nazora ni prostora v eni duši.

⁹⁸ Gestaltung 291/92.

⁹⁹ Rosenberg: Weltanschauung und Glaubenslehre (Nationalsozialistische Monatshefte 1938, zvezek 105), str. 1048. Ta osem strani obsegajoči sestavek, ki si v naslovu stavi prav naše sedanje vprašanje, se skrbno izogiba jasnemu odgovoru. Ugotavlja samo, da gibanje za sedaj še nima izdelane svoje veroizpovedi, zato lahko vsak član ohrani stari nazor, če mu dobro de, za zgled pa stavi tiste, ki si upajo umirati brez verskih tolažil.

¹⁰⁰ A. Rosenberg: Weltanschauung und Wissenschaft (Nationalsozialistische Wissenschaft, zvezek 6), str. 11: Wir wollen also, anmaßend wie wir sind, den g a n z e n Menschen erfassen...

Rosenberg to dobro ve in odkrito izpoveduje, razen kadar se posebej obrača na katoličane, hoteč uspraviti njihovo vest. Krščanstvo je po njegovi sodbi popolnoma nezdržljivo s čustvom nordijskega človeka, zato ga je treba čimprej iztrebiti in nadomestiti z nemškim mitom. Nič se bati, da bi potem nemško življenje ostalo morda brez pravne podlage. »Pogoj sleherne nemške vzgoje je priznanje dejstva, da ni krščanstvo nam prineslo pravice, marveč da se ima krščanstvo za svoje trajne vrednote zahvaliti germanskemu značaju... Vrednote germanskega značaja so tisto večno, po čemer se mora vse ostalo ravnati... Posameznik ali gibanje, ki hočeta tem vrednotam pripomoči do popolne zmage, imata etično pravico, da nasprotniku ne prizaneseta. Njuna dolžnost je, da ga duhovno premagata, organizatorično prisilita, da shira in ostane politično v nemoči.«¹⁰¹

Res je, da ima tudi krščanstvo nekaj svetlih strani. Jezus je prinesel človeštvu veliko razodetje, ko mu je odkril neskončno vrednost osebnosti. Zato je tudi ostal kljub krščanskim cerkvam eden izmed tečajev zgodovine.¹⁰² Toda to ni nobeno dokončno razodetje, ampak samo eno izmed razodetij, kakor jih prinašajo človeštvu njegovi geniji v toku zgodovine. Cerkve, ki so njegov nauk spremenile v »večno« resnico ter ga obzidale s čudeži in dopolnjenimi prerokbami, so s tem brezkončno življenjsko dejavnost strdile v jalovo okamenino. Cerkveni Jahve je danes mrtev, kakor je bil Votan že pred 1500 leti,¹⁰³ vnebohod in vpeklohod so preteklost brez bodočnosti. Toda čudovite katedrale so ostale in zgodovina se s hvaležnostjo spominja mehke krščanske roke, ki je blažila dobe polne surovih bojev. Vse te vrednote bo poneslo novo gibanje v svojo bodočnost.¹⁰⁴ Največja odlika krščanstva pa je v tem, da so milijoni Germanov dolga stoletja verovali njegovim naukom in ga tako poplemenitili.¹⁰⁵

Kaj pa ne ugaja Rosenbergu na krščanstvu? Ni mu vseč njegovo katolištvo. Na nešteti mestih smeši »univerzalistične« nazore, ki uče isto in povrh še nespremenljivo resnico za ljudi vseh barv in značaje.¹⁰⁶ Ni mu vseč njegov nauk o Bogu-Stvarniku. Čutu germanskega človeka se upira, da bi ga kdo ustvaril, in celo iz nič. Nемец je samemu sebi svoj bog. Stvarjenje je čarovništvo. Svetopisemski bog,

¹⁰¹ Mythus 636.

¹⁰² Mythus 390/91. Izraz »osebnost« je seveda treba umeti v Rosenbergovem smislu.

¹⁰³ Mythus 134.

¹⁰⁴ Rompilger 78/9.

¹⁰⁵ Rompilger 32: Auch das Christentum ist schon dadurch geädelt, daß Germanen an seine Lehren geglaubt haben. Ta »skromna« trditev se ponavlja: Glej Mythus 157, 599.

¹⁰⁶ Za zgled: Mythus 258, Blut 147.

ki je postal bog Evrope, ni nič drugega, kakor puščavski zlodej.¹⁰⁷ Ni mu vseč nauk o grehu in milosti. Zavest grešnosti je znak pasemskega propada. Nordijec ne greši in ne rabi milosti,¹⁰⁸ vsak otrok nemškega naroda je brez madeža izvirnega greha spočet.¹⁰⁹ Ni mu vseč nauk o ljubezni, ponižnosti, zatajevanju. Nordijcu sta boj in čast nad ljubeznijo; njegova čednost je ponos, ne ponižnost; narava mu je dobra takšna, kakršna je, ne da bi jo trebalo brzdati.¹¹⁰ Ni mu vseč papeštvo, ki ga zmerja s čarovnikom in etruskiškimi haruspeksom.¹¹¹ Ne ugaja mu redovništvo. Zlasti za jezuite in njihovega ustanovitelja le s težavo najde v bogatem nemškem jezikovnem zakladu primerno izbiro strupenih in zaničljivih izrazov.¹¹²

Skratka, ponižno krščanstvo, ki ga je rodil vzhod in ki so ga še popačile cerkve, je nezdružljivo z nazorom ponosne nordijske krvi. »Na mesto judovsko-rimskega svetovnega nazora stopa izpoved nordijsko-zapadne duše kot notranja stran nemško-germanskega človeka, nordijske pasme.«¹¹³ Krščanstvo je treba odstraniti, toda previdno. Državnik mora biti strpen. Stari rod bo itak izumrl, šole pa, ki morajo biti brezpogojno vse učiteljice novega nazora,¹¹⁴ bodo vzgojile rod, ki se ne bo več zbiral ob strahotno se zvijajočemu truplu na križu, ne ob Marijinih sohah, marveč ob spomenikih padlih junakov, ki so umrli »kot znaki večnega mita krvi in volje za najvišjo vrednoto našega ljudstva: za čast nemškega imena.«¹¹⁵

Tako se konča pesem o »pozitivnem« krščanstvu.

VIII. Rosenbergovo pasmoslovje.

Pri Rosenbergu najdemo dvojno pasmoslovje, ki pa ima nekaj skupne podlage. Človeške pasme, to je osnovna teza novega nauka, so bistveno različne in nespremenljive, ker so v njih utelešene različne in nespremenljive pasemske duše. Ta različnost torej nikakor ni posledica razvoja, marveč je prvotna. Domneva, da bi nastali vsi

¹⁰⁷ N. pr. Mythus 248: Rom-Jahwe bedeutet: zauberischer Despotismus, magisches Schöpfungstum aus dem Nichts (ein für uns wahnwitziger Gedanke).

¹⁰⁸ N. pr. Mythus 71.

¹⁰⁹ Rompilger 31: Wir sind der festen Überzeugung, daß das deutsche Volk nicht erb s ü n d i g, sondern erb a d e l i g ist.

¹¹⁰ Mythus 213 in često.

¹¹¹ Mythus 67 in večkrat. Pač pa priporoča volitev papeža kot vzor za izbiro nemškega vodja in ustroj katoliških, zlasti viteških redov kot zgled, kako naj družba moških (Männerbund) vlada nad ljudstvom. (Glej zlasti: Der deutsche Ordensstaat, Gestaltung 70—89.)

¹¹² Glej Mythus, stvarno kazalo. — Nekaj nasprotij med krščanskim in germanskim svetovnim nazorom je Rosenberg sam zbral v Mythusu, str. 252.

¹¹³ Mythus 252.

¹¹⁴ Mythus 624 in sl.

¹¹⁵ Mythus 701.

ljudje iz enega para, je neki že davno zavrnjena. Izključeno je, da bi se iz črnca mogel razviti nordijec.¹¹⁶ Tudi okolica ne more izpremeniti pasemskih svojstev, sicer bi še danes živeli v Grčiji Homerjevi junaki. Evropejske pasme so bile vedno in povsod bojevite, iznajdljive, stvariteljne, Jud je od nekdanj goljuf in zajedavec človeštva.¹¹⁷ Vzgoja in samovzgoja pač lahko bolj ali manj razvije dedne pasemske lastnosti, značaja pa ne more preobraziti. Potomec določene pasme ni svoboden, da postane tak ali tak; pasemska duša, ki se je v njem utelesila, si je brezčasno in za vedno izbrala svoj način življenja in ga nujno javlja v vseh svojih poedincih. Novi nazor odločno zavrača različne razvojne podmene, ki uče, da lahko iz nič kaj nastane.¹¹⁸ Slaba pasma je in ostane slaba, nikoli se ne bo dvignila, nikdo je ne more vzgojiti. Ako ni voljna, da služi boljšim plemenom, naj pogine.

Toda najprej je treba rešiti vprašanje, ali sploh smemo govoriti o dobrih in slabih pasmah. Recimo, da so pasme bistveno različne, recimo, da so tudi nespremenljive, kljub temu so lahko enakovredne in se med seboj srečno dopolnjujejo. Mavrične barve so različne, pa ni ena boljša, druga slabša.

Prav na to vprašanje daje Rosenberg dva odgovora, enega za izvoz, drugega za domačo uporabo. Izvozni, salonski rasizem uči, da so vse pasme dobre, dokler si ohranijo čisto kri. Vsaka ima kakšne svojske vrline, ki drugi manjkajo. Kakor ni mogoče reči, da je recimo gotski slog lep, romanski pa grd, ampak ima vsak svojo lepoto, če je le dosledno in v skladu s svojo lastno zakonitostjo zgrajen, prav tako ne smemo človeških pasem vrednostno razporediti v dobre in slabe. Narodi drug drugega dopolnjujejo, ako le ostane vsaka pasma zvesta svojemu plemenskemu značaju. Rasizem torej ni samo za Nemce, marveč za vse človeštvo. Vsi narodi naj bi se zavedli osobitosti svoje krvi, jih čuvali ter oblikovali. S tem bi zbudili samo spoštovanje pri svojih sosedih. »Pamoslovje ne pridiga sovraštva, temveč spoštovanje med pasmami. Uči samo to, da naj vsakdo spoštljivo prisluhne svojemu notranjemu glasu, pa bo spoznal, da ne žive le slučajno na tem svetu ljudje različne barve in različne duševnosti in da so si ustvarili države in kulture različnih oblik.«¹¹⁹ Ne sovraštvo, ampak viteštvo med narodi bo posledica rasizma. »Priznavamo svojsko zakonitost rumene pasme in želimo, da si na svojem življenjskem prostoru izoblikuje kulturo, ki je v skladu z njeno plemensko dušo. Vsled tega tudi zavračamo ‚poevropenje‘ črnega človeka ter hočemo tudi njemu zasigurati njegove osobitosti med gospodstvom belega človeka.

¹¹⁶ Rompilger 52.

¹¹⁷ Kampf 284.

¹¹⁸ Blut 137.

¹¹⁹ Blut 377.

Zanikamo pa križanje nasprotnih si plemen. Naravni zakoni, ki se odražajo v rastlinskem ali živalskem svetu, se kažejo tudi v človeku; tako križanje pasem nikoli ne rodi naroda, marveč le ljudsko zmes.¹²⁰

To je Rosenbergovo uradno mnenje, ki ga kaj spretno uporablja v svojih zunanjepolitičnih govorih in ki si najde včasih tako posrečen in prepričevalen izraz, da bi človek kar verjel v govornikovo iskrenost.¹²¹ Njegov osebni nazor, ki ga širi samo v domovini, pa je vse bolj nordijsko junaški.

V tem drugem nazoru pa ni več govora o enaki vrednosti človeških pasem. Za Rosenberga ni nobenega dvoma, da nordijska pasma daleč nadkriljuje vse druge. Vsi največji junaki, umetniki, znanstveniki, ustanovitelji držav so bili nordijskega pokoljenja.¹²² Sploh vse, kar ima človeštvo res velikega, so mu dali nordijci. Tudi stari Indijci, Peržani, Grki, Rimljani so bili nordijci. Preseljevanje narodov se namreč ni vršilo iz vzhoda na zapad, ampak iz nordijskega prostora po vsem svetu. Vedno znova so se dvigali vitki, plavolasi, odkritja in slave željni junaki ob severnem morju in si z mečem v roki podvrgli sedaj to, sedaj ono pleme. Dokler so tvorili zaključen vladajoči plemiški stan, so bili nositelji višje omike in graditelji mogočnih držav, ko pa so se začeli križati s podjarmljenimi ljudstvi, so naglo propadli.¹²³ Platon je še čisti potomec modrooke vladajoče plasti, njegov državni vzor, ki ga slika v »Republiki«, je zadnji cvet stare, nordijske Grčije. S Sokratom pa se je priboril nižji sloj na površje. Sokrat je prvi socialni demokrat. Z njim je namesto čistokrvnega plemstva zavlada suženjski križanec. »Splošno« veljavne, »znanstvene« metode so uničile stvariteljno silo izvornih osebnosti, logika in »zdrava pamet« sta ubili genialnost.¹²⁴

Tako Rosenberg še tej in oni osebnosti podeli plemiški naslov »nordijec«, ali ji ga odreče, kakor mu je pač všeč. Kristus n. pr. ne more biti Jud, ker je učil, da je božje kraljestvo nekaj notranjega v človeku. Ali ne govore tako nordijci? Pač pa je sveti Pavel pristen židovski farizej in sveti Avguštin razrvan, nesvoboden, suženjski polafrikanski križanec, ker je učil, da je človek grešnik, ki se mora pred Bogom ponižati in prositi za njegovo milost.¹²⁵

Poglejmo si Rosenbergovo oceno nekaterih pasem.

¹²⁰ Blut 347.

¹²¹ Gl. n. pr. Gestaltung 97, 166/67, 215, 258/59, 261. Na tem zadnjem mestu govori o spoštovanju do »malih« narodov, ki da so majhni samo po številu in jim pristoja mesto enakopravnih členov med velesilami.

¹²² Mythus 576.

¹²³ Mythus 25, 28 itd.

¹²⁴ Mythus 284—88.

¹²⁵ Mythus 236/37: ... des zerrissenen, unfreien, bastardisierten Augustinus ... sklavischen Halbfrikaner Augustin.

O nordijcih smo že govorili. Kar je na svetu plemenitega in dobrega, to je treba pripisati nordijcu, pa imamo Rosenbergovo sliko o njem.

Dinarska pasma je nadarjena, pa vročekrvna in je pripravila Evropi že marsikatero bridko uro. Na Balkanu je zelo pomešana s prednjeazijsko krvjo, njen značaj pa so odločilno izoblikovali nordijci.¹²⁶

Temni avstrijski alpinci so pasma brez zanosa in podjetnosti, potrpežljivi, praznoverni, zviti, suženjskega, nekoliko potuhnjenega značaja, skratka demokratje in pacifisti, sicer pa dovolj pokorni gospodujočemu nordijcu in še kar dobri hlapci.¹²⁷ Zgled propadlega alpskega človeka, ki je zaradi svojega naravnega praznoverja čisto utonil v sirskega zlodejstva, je — jezuitski pater Donat.¹²⁸

Čisto propadlo pleme so Čehi. Dokler je vladalo še staro češko plemstvo nordijske slovanske pasme — stari Slovani so bili nordijci — nad nižjo alpsko-dinarsko ljudsko plastjo, je bil narod zdrav in napreden. Ko pa so v husitskem in taboritskem klanju iztrebili gospodujoče nordijsko pleme, je usahnila tvornost ljudstva, začel se je izživljati divji, nekulturni, strahotno praznoverni, neznačajni alpinec. Namesto germanske svobode, ki pomenja notranjo možnost prostega raziskovanja, graditev svetovnega nazora, pristno religiozno čustvanje, je nastopila svoboda, kakor jo pojmuje azijski in njemu sorodna plemena, svoboda neoviranega uničevanja kulturnih vrednot. Kdo bo takemu ljudstvu pustil tako svobodo?¹²⁹

Najslabša med vsemi pasmami pa je judovska, ki je zajedavec človeštva. Ta izraz »zajedavec« ni morda le psovka, marveč je prava strokovna oznaka za svojski biološki značaj tega ljudstva, v istem pomenu, kakor se govori o zajedavcih pri rastlinah in živalih.¹³⁰ Tudi judovski življenjski mit je temu primeren: smatrajo se za izvoljeni narod, ki mu naj vse ostalo človeštvo služi. Judje nimajo ne kulture, ne umetnosti, ne sledi prave religioznosti.¹³¹ — To pa je oni drugi, za domačo uporabo namenjeni rasizem.

Ali ni povsem jasno, da tako različna plemena ne morejo zahtevati za sebe istih pravic in iste svobode? Gosposki narod se mora skrbno varovati, da tega, kar terja zase, ne bo smatral za

¹²⁶ Mythus 86, 576.

¹²⁷ Mythus 86, 577.

¹²⁸ Mythus 122.

¹²⁹ Mythus 108—111.

¹³⁰ Mythus 461: Dieser Begriff (Schmarotzertum) soll hierbei gar nicht als sittliche Wertung, sondern als Kennzeichnung einer lebensgesetzlichen (biologischen) Tatsache aufgefaßt werden, genau so, wie wir im Pflanzen- und Tierleben von parasitären Erscheinungen sprechen.

¹³¹ Mythus 362.

splošno človečansko pravico. Tudi na političnem področju in zlasti na tem ni večnih in absolutnih resnic. Ako Nemeč zahteva samoodločbo za svoje ljudi v drugih državah, iz tega ne sledi nikakšna pravica za manjvredne narode. German bo samo tedaj sočustvoval s »stiskanimi« plemeni, kadar bo to nemštvu v korist.¹³² Zakon narave ni človekoljubnost in zaščita slabotnega, marveč plemenitaška postava krvi, ki v brezobzirnem boju dviga jakega in stvariteljnega, ne glede na to, kaj bo s pogaženim. Humaniteta je protinaravna.¹³³ Zgodovina bi bila zavzela čisto drugo smer, ko bi bili Rimljani poleg Kartagine uničili še vsa ostala prednjeazijska semitsko-judovska središča. Ko je Tit porušil Jeruzalem, je bilo že prepozno, vzhodna kuga se je bila že zajedla v nordijsko Grčijo in Rim. Pogubna demokracija je začela razkrajati staro rimsko državo. Namesto da bi ljubosumno čuvali svoje gospodstvo, se je pod Markom Avrelijem, ki ga je bilo pokvarilo krščanstvo, pojavila težnja po zaščiti sužnjev, po ženski osamosvojitvi ter zbudila skrb za reveže. Kdo bi se čudil, da je rimska država razpadla?¹³⁴ Osvoboditev sužnjev je po Rosenbergu poleg pacifizma in demokracije sploh najusodnejša zabloda gospodskih narodov.¹³⁵ Zato ni čudno, da tako dosledno in odločno še danes prisvaja nordijcu pravico, da si z mečem osvoji zemljo, ki so jo drugi posedli in obdelali,¹³⁶ in da ne more razumeti, kako si upa kak Nemeč izjaviti, da ni bil proti osvoboditvi Poljakov izpod pruskega jarma.¹³⁷

Skratka, po novi veroizpovedi je pasma nekaj najsvetejšega in najbolj božanskega. Med vsemi pa je ravno nordijska kri tista verska skrivnost, ki je premagala in nadomestila stare zakramente.¹³⁸ Zato ima pravico in dolžnost, da stre domišljavo nadvlado podčloveka in prekvasi vsa področja z vzvišenim likom svoje germanske narave.¹³⁹

¹³² Blut 144, 270.

¹³³ Mythus 560: Das Wesen der deutschen Erneuerung besteht deshalb darin, sich einzufügen in die ewigen aristokratischen Naturgesetze des Blutes und nicht die Auslese des Kranken durch Schwächlichkeit zu fördern, sondern im Gegenteil durch eine bewußte Auslese das willensmäßig Starke und Schöpferische wieder an die Spitze zu führen, ohne Rückschau darauf zu halten, was zurückbleibt. — Isto v Blut 156.

¹³⁴ Mythus 55—57.

¹³⁵ Prim. Mythus 490, 509.

¹³⁶ Gl. n. pr. Mythus 533, 541, 637, 677.

¹³⁷ Kampf 720.

¹³⁸ Mythus 114; Heute erwacht aber ein neuer Glaube: der Mythus des Blutes, der Glaube, mit dem Blute auch das göttliche Wesen der Menschen überhaupt zu verteidigen. Der mit hellstem Wissen verkörperte Glaube, daß das nordische Blut jenes Mysterium darstellt, welches die alten Sakramente ersetzt und überwunden hat.

¹³⁹ Mythus 115: ...Der Mythus eines neuen Lebensgeföhls, das allein uns die Kraft geben wird zur Niederwerfung der angemäßen Herrschaft des Unter-

Stara trditev, da je boj oče vseh stvari, ni le goli obrazec, ampak življenjska vsebina novega nazora.¹⁴⁰

Sklepne misli.

Vsakdo si je ob Rosenbergovem nazoru brez dvoma sproti ustvarjal svojo sodbo, zato za konec le nekaj misli. Rosenbergovo delo je mogoče presoјati z različnih vidikov. Nemški katoliški znanstveniki so zlasti pokazali, iz kako napačnih in neznanstvenih zgodovinskih podatkov je izvajal svoje zaključke. Toda s te strani je Rosenberg neranljiv, ker je že vnaprej izjavil, da z umskimi dokazi njegovega nazora sploh ni mogoče zavrniiti. Pravilnost zgodovinskih podatkov se mu zdi kaj malo važna. Naravnost presenečen je, da mu niso našli še več napak.¹⁴¹ Kaj pomaęa najboljši dokaz, ako nasprotnik izjavlja, da resnice, ki bi bila splošno veljavna, sploh ne prizna, temveč smatra za pravilno samo to, kar je v skladu z njegovimi težnjami, in vam Rosenberg, ki je stotine strani porabil v to, da je dokazal iz zgodovine prednosti nordijske krvi in njeno pravico do gospodstva, končno izjavi, da na te dokaze sam prav nič ne da: »Že vnaprej je treba proti nekaterim (namreč zgodovinskim) kritikom poudariti eno: to, kar trdim v svojem ‚Mitusu 20. stoletja‘ in smatram za nekaj neobhodno potrebnega naši dobi, to bi ostalo nedotaknjeno, četudi bi bilo treba zavrniiti ves zgodovinski dokaz od prve do zadnje točke... Zavrniitev s te strani bi sama po sebi ne bila prav nič odločilna.«¹⁴² Odločilen je občut nordijske krvi, da je v novem mitu izraženo najgloblje bistvo nemške duše.

Rosenbergov nazor je ranljiv na enem samem mestu: Kaj pa, če se v njegovem mitu ne izraęa nemška kri? Kaj pa, če je pisatelj zmes nemške, judovske in slovanske krvi, kakor pišejo mnogi? Zakaj ni objavil svojega rodovnika, kakor to delajo drugi prvaki, zakaj ga ni objavil njegov življenjepisec, ki prinaša toliko zaupnih podatkov? Nekaj strahotnega bi bilo — da se postavimo na Rosenbergovo stališče, ako bi se kdaj izkazalo, da novi mit sploh ni v skladu z naravo nemškega človeka, temveč predstavlja blazne sanje baltskega križanca, ki je z njimi kruta usoda zastrupljala mogočen in plemenit narod?

Ali se to vprašanje ne bi dalo rešiti? Kaj ko bi povprašali vse uradno ugotovljene čistokrvne nordijce, kak nazor jim prav za prav

menschen und zur Erschaffung einer alle Lebensgebiete durchdringenden art-eigenen Gesittung.

¹⁴⁰ Gestaltung 363, razprto.

¹⁴¹ Dunkelm. 66: ... bin ich erstaunt, wie wenig Unrichtigkeiten mir nachgewiesen werden konnten.

¹⁴² Dunkelm. 6.

narekuje njihova kri? Tisti, ki bi dobil večino, bi bil za nordijce tiste dobe »resničen«. To pa zopet ni lahko izvedljivo, kajti nemški pasmoslovci ugotavljajo, da so nekatere osebe sicer temnopolte po telesu, pa svetli nordijci po duši. Za duševno nordijstvo pa še ni točnih meril. Sicer pa bi takšno glasovanje preveč dišalo po demokraciji, ki je po novem nazoru izmeček propadajočega človeka. Po narodnem socializmu je vodja tisti, ki se je v njem najčistejše utelesila pasemska duša, zato je njegova izjava najpristnejši odraz ljudske krvi. Za nordijca torej ne preostane nič drugega, kakor da svojim vodjem v slepem zaupanju verjame in sprejme njihove mite za svoje, vsi drugi pa imajo pravico nasmehniti se — trpko ali veselo, kakršen je pač njihov zemljepisni položaj.

S filozofskega stališča je Rosenbergov nazor prečuden spoj Kantovega skeptičnega kriticizma in najbolj naivno samozavestnega dogmatizma. Najprej ugotavlja s Kantom, da stvari, kakršne so same na sebi, ni mogoče spoznati z nobeno izmed naših zmožnosti. Že Kant sam ni mogel ostati dosledno v skladu s to trditvijo in mu je tu pa tam o stvareh samih na sebi ušla kaka prav določna izjava, n. pr. o bistvu naših spoznavnih zmožnosti. Rosenberg pa naravnost začetniško pozabi, kako je zatrjeval, da bistva stvari ni mogoče spoznati ne z umom, ne z razumom, ne s čutnimi zmožnostmi, pa začne samozavestno modrovati o zadnjih danostih, o duhovnem in tvarnem svetu, o krvi in zemlji. S čim neki vse to tako točno ugotavlja, če ne čutna, ne umska zmožnost že načelno nista sposobni za taka »metafizična« spoznanja? In kaj vse vam ve povedati o svojskih lastnostih različnih pasem, in to ne morda v obliki kakih domnev, ampak odsekano, v prepričanju, da prinaša svetu zadnjo, pribito, absolutno, večno resnico.

Isti Rosenberg, ki neštetokrat smeši absolutno in večno resnico in dokazuje, da če bi tudi obstojala, bi je ne imeli po čem spoznati, ne s čim meriti, isti Rosenberg se ponaša, da je prinesel svetu absolutno in večno resnico o krvi! V ta smešni kolobar se zamota sicer končno vsak relativizem in skepticizem. Relativisti vseh vrst izražajo v tej ali oni obliki skupno temeljno misel: absolutno resnično je, da absolutne resnice ni — in s tem sami sebe bijejo po ustih. Toda dočim vsak, količkaj filozofsko čuteči relativist na tej čudni podlagi gradi kak skepticizem, zida Rosenbeg na njej najbolj dogmatično filozofsko zgradbo, tako dogmatično, da jo slovesno proglašaja za neovrgljivo.

Morda pa bi kdo dejal, da Rosenbergov nazor ravno ni umski sestav, ampak življenje, klic krvi, dejstvo, ki ga z dokazi ni mogoče pobiti. Toda to z isto pravico trdi o sebi vsak nazor. Vsak nazor je nazadnje to, kar razum spozna o dejanskem ali zaželjenem načinu

življenja, pa ravno to, kar o njem spozna razum. Ne vemo, kako bi bilo mogoče napisati tisoče strani, ako bi se pisatelj pri tem ne bil — vsaj nekoliko — posluževal tudi razuma. Naj kri še tako vpije, to, s čimer ta krik razumemo, da ga drugim priobčimo, je razum. Tudi Rosenbergov nazor je, kakor vsi drugi, umski sestav in zato je podvržen sodbi razuma.

Rosenbergov relativizem je še posebej čuden, ker je pasemski relativizem. Po njem je ista stvar lahko resnična za nordijca, napačna za vzhodnjaka. To ni več nauk o samo dvojni resnici, kakor so ga širili nekateri v srednjem veku, ampak nauk o mnogoteri — prav za prav pa o nobeni — resnici. Toda ali res misli Rosenberg, da je od krvi odvisno, koliko bo dvakrat dve? Včasih se tako dela in izjavlja, da znanost ni nič splošno veljavnega, marveč je svojski pogled določene pasme na dogajanje v svetu. Eno pleme vidi v naravi duhove, drugo zakone, v resnici pa vesoljstvo ne vsebuje ne prvih ne drugih, ampak si vsaka pasma oblikuje svet po kategorijah, ki so ji pač v krvi. Vprašanje, katera razlaga je pravilna, nima pravega smisla. Pravilni sta obe, vsaka s stališča krvi, ki jo je ustvarila, pa tudi napačni obe, če jih gledamo z očali drugih pasem. Ta zaključek, ki bi na veliko veselje dijakov povsem razorožil profesorja matematike, ko bi popravljaj šolske naloge, je v skladu s tistim rasizmom, ki je prikrojen za izvoz. Iz njega bi sledila doslej še nepoznana strpnost v idejnem področju.

Toda novi nazor ni strpen. Izrecno priznava, da imajo Judje popolnoma pravilen mit, ker je povsem v skladu z njihovo krvjo, in vendar jih preganja. Morda pa pravi tako: »Judovski nazor je za judovsko naravo sicer pravilen, za našo pa nepravilen. Zato ga preganjamo. Tisti, ki se jim zdi s stališča njihove pasme naš gosposki mit enako nevaren, kakor nam judovski, lahko z nami ravnajo tako, kakor mi z Judi.« To bi bil dosleden pasemski relativizem. Takega bi seveda v Rosenbergu zastoj iskali. Kadar gre za nordijsko pasmo, takrat se skrajni relativist nenadoma pretvori v skrajnega dogmatika. Ne, vse pasme niso enako vredne in ne njihovi nazori. Samo nemška znanost je prava znanost, vse drugo je šušmarstvo manj vrednih plemen. Ali ni to čisto drugi Rosenberg, kakor v prejšnjem odstavku?

Bralec je zbežan. Ne ve, ali naj verjame prvemu ali drugemu Rosenbergu. Želel bi si kakega zanesljivega znaka, da bi razpoznal pravo, »nordijsko« znanost od napačne, vzhodnjaške. Stara filozofija pozna tak znak in ga imenuje razvidnost. Kadar je predmet tak, da ga zdrava pamet jasno izprevidi, takrat sem izvesten, da je spoznanje resnično in splošno veljavno, takšna razvidnost nujno izsili priznanje slehernega pametnega bitja. Razlike v mišljenju so mogoče samo tedaj, kadar stvar ni jasna. Po Rosenbergu pa razum ni zmož-

nost, ki uvidi stvarno stanje, ampak zmožnost, ki brezoblično dogajanje po svoje ureja v pojave. Stvarnega stanja, ki bi bilo od razuma neodvisno in bi se mu nudilo na vpogled, sploh ni. Zato ima seveda pri njem izraz resnica čisto svojski pomen in znak resničnosti ni razvidnost, ampak nekaj povsem drugega: skladnost nazora z naravo krvi. Nazadnje torej le kri in edino kri odloča o tem, kaj je pravilno in kaj ni. Zopet smo v relativizmu, ki pravi, da se nordijcu samo zdi, da je plemenit, in edino njemu, druga kri pa pravi drugače. Zopet bi Rosenberg ugovarjal in skušal dokazati »absolutne« prednosti svoje pasme, pa zopet sklicujoč se na pričevanje svoje krvi in tako dalje brez konca.

Iz tega zmotnega kolobarja ni izhoda. Prvi Rosenberg, ki uči popoln pasemski relativizem, je napačen, toda v skladu s temeljem svoje filozofije, ki ji je kri zadnja, nerazložljiva in vse ostalo razlagajoča prvina vesoljstva. Drugi, dogmatični Rosenberg, ki uči, da je med različnimi trditvami o istem predmetu samo ena lahko resnična, ima prav, toda s tem priznava, da je izhodišče njegovega nazora napačno, ker je nad krvjo še nekaj višjega, kar presoja nazore, ki so proizvod različnih pasem, z občeveljavnim merilom.

Pravi Rosenbergov pristaš se bo seveda samo pomilovalno nasmehnil poskusom, da bi kdo logično pobil novi mit. Logična resnica se mora vendar ravnati po krvi, da sploh lahko postane del prave, organične resnice, ne kri po logiki; z drugo besedo, razum se mora ravnati po pesti, ne pest po razumu. Novi mit si je hote zamašil ušesa pred glasom pameti. Njihovim pripadnikom končno ni mogoče drugega reči, kakor da naj počakajo na sodbo zgodovine.

Filozofija „smrtonosne bolezni“.

Dr. Anton Trstenjak.

Eksistenčna filozofija, ki pomenja na področju duhovnih ved nekako isto, kar nova stvarnost v pesništvu, je danes v svojih številnih inačicah morda najmočnejše zastopana filozofska struja. Brez dvoma pa spada med ona redka filozofska stremljenja, ki so zaradi svoje življenjske bližine in resničnosti našla spontan odmev tudi v nefilozofskih krogih, ki so dobili v njej migljaj in podlago za nov svetovni nazor. Ta filozofija se je čez noč neopaženo prelevila v entuziastično ideologijo, ki pomeni eno izmed najusodnejših popularizacij znanosti. Usodno je tem bolj, ker ji »skriti nordijski samotar« Kierkegaard s svojo knjigo »Smrtonosna bolezen« daje nekako simbolično usodni značaj.¹

¹ Nemški prevod knjige: Die Krankheit zum Tode, izd. Chr. Schrempf, Jena, 1849.

1. »V začetku je bilo dejanje.«

Eksistencialna filozofija je nastala iz odpora proti racionalističnemu realizmu in materializmu. Predvsem proti racionalističnemu idealizmu, ki mu je ves svet samo imanenca, vsa bitnost le v toliko izvestno priznana, kolikor tvori predmet našega spoznanja, ki ima svoj najbolj grobi izraz v Berkeleyevem *esse = percipi*. Pri filozofiji torej, ki ima svoje prototipe v črti od Parmenida—Heraklita—Hegela notri do novokantovcev, kjer je logika istovetna z metafiziko, kjer je načelo kontradikcije zanikano, zato vsa bitnost homogena, in kot taka po dialektični metodi izvedena iz abstraktnih bistev in idej. V jedru torej odpor proti filozofiji — od Platona do Kanta — ki ima za izhodišče načelo: v začetku je bila beseda (*logos*). Proti temu izhodnemu načelu vse filozofije postavlja eksistencialna filozofija revolucionarno, faustovsko geslo: v začetku je bilo dejanje. Živec vsega filozofiranja je eksistenca, ne bistvo; dejanje, ne beseda; volja, ne razum; življenje, ne golo mišljenje; konkretnost in individualnost, ne abstraktna splošnost. Bitni svet ni izčrpan v imanenci, prava bit je v transcendenci; med mišljenjem in bitjem ni istosti, marveč nepremostljiv prepad; nobena dialektika ga ne premosti, tu je na mestu samo slepo tvegan skok iz enega brega na drugega. Idealistični racionalizem je ves svet zmehaniziral, vse je »znan«, nobenih ugank ni priznaval njegov razum. Kolikor velja to prav posebno še o materializmu, toliko pomeni eksistencialna filozofija tudi odpor proti njemu. Saj je materializem kot filozofski nazor ob vsem svojem enostranskem poudarjanju materialnega sveta vendarle samo druga stran racionalističnega idealizma, ki z zanikanjem realnosti telesnih lastnosti končno tudi materijo samo razblini v goli skupek zgolj čutno-pojavnih lastnosti. Največji odpor pa je eksistenčna filozofija začutila proti materialističnemu mehaniziranju sveta in življenja, kjer si racionalizem in materializem podajata roke: vse bitno vesoljstvo je mehanična in homogena masa, v kateri je človek le neznaten atom, ta mehanična danost je zadnja skrivnost življenja, um jo doume, umu je imanentna. Transcendence, ki bi pred razumom skrivala nedoumljive skrivnosti sveta in življenja, ni. Vse je zavito v logično in mehanično dialektiko razvoja.

Proti taki filozofiji, ki je bila predvsem univerzitetna stolica, brez stika z življenjem in zaupanja vanj, sta se v 19. stoletju uprla najprej Sören Kierkegaard in Friedrich Nietzsche. Prvi Danec, drugi Nemeč. Oba Nordijca. Prvi goreč reformator krščanstva, drugi »oznana veselo' novico: Bog je mrtev«, oba vse svoje življenje postavita v službo enega in istega cilja: rešiti ogroženo človeško eksistenco. Zato je tudi Nietzsche Kierkegaardov prvi sobojevnik in obenem njegov neizprosni sovražnik. Kierkegaardu pomeni človeška eksis-

stenca polarno napetost med končnostjo in neskončnostjo, Nietzscheju je človek »samo človek«. Prvega nemir med končnostjo in neskončnostjo vodi do Boga, drugi pride do nadčloveka s pozivom: bratje moji, rotim Vas, ostanite zvesti zemlji. Obema pa služi za izhodišče kot najvišja norma polnost in resničnost človeškega življenja. Kakor pozna Schopenhauer samo eno vrednoto: »ne živeti«, tako pozna tudi Nietzsche samo eno vrednoto: življenje. Zato oba z uničujočo ironijo zavračata sistematično filozofijo. »Na splošno se godi filozofu (Hegelu kakor drugim) kakor večini drugih ljudi, da prav za prav v vsakdanjem življenju žive v čisto drugih kategorijah kakor so tiste, v katerih ‚spekulirajo‘; se tolažijo z nečim čisto drugim, nego s tem, o čemer slovesno govore. Od tod zlaganost in zmeda, ki je v znanosti.«² Nesmrtnosti človekove moderni človek ne pozna, »novejša filozofija pozna samo nesmrtnost pojmov«.³ Od tod značaj njunih del: niso ne poezija ne filozofija, ne avtobiografija in ne roman; v nobeno določeno vrsto jih ne moremo shematično postaviti, ker vsebujejo od vsake nekaj. V vseh pa govorita še današnjemu človeku tako prepričevalno in neposredno kakor noben drug moderni mislec.

Prvi predhodnik in prototip vse eksistencialne filozofije je Sokrat, ki ni ničesar napisal. Saj tudi neposrednost, osebna bližina in življenjska prepričevalnost Kierkegaardovih in Nietzschejevih del stoji že na oni mejni točki, ki ji kot višja stopnja more slediti le še vase, na dno svoje osebne eksistence pogreznjen molk. Na njem je načelo, da je dejanje pred logosom, eksistenca pred bistvom, uresničeno skozi vse življenje notri do zadnjega dejanja: smrt zaradi resnice. To Sokratovo izjemno stanje, v katerem mu noben filozof niti od daleč ni enak, je v svoji globoki pomembnosti ostalo vse do Kierkegarda neupoštevano,⁴ v njej vidi Nietzsche živo nasprotje do Platona, ki mu je filozofija prav za prav krščanstvo, kot »idealizem v tipični obliki«.⁵ S to temeljno postavko: eksistenca pred esenco, bitek pred bistvom, dejanje pred besedo, je obenem postavljeno načelo iracionalizma. Z razumom ne moremo priti do prave eksistence, do življenja. »Kar mi je manjkalo« — pravi Kierkegaard — »je bilo: živeti popolnoma človeško življenje, ne samo življenje spoznanja.«⁶ Organ, ki ga vodi, kliče k pravemu življenju, k izvoru na dno eksis-

² S. Kierkegaard, *Tagebücher*, izd. in prev. Th. Haecker, Innsbruck, 1923, I, 249.

³ *Ibid.* II, 128.

⁴ Prim. Haecker, *Der Geist des Menschen und die Wahrheit*, Leipzig (J. Hegner), 1937, 144.

⁵ Nietzsche, *Sämtliche Werke*, Kröner Kleinoktavausgabe, XI, 323.

⁶ *Tagebücher* I, 30.

stence same, je Kierkegaardu strah, Nietzscheju pa instinkt. »Vsako bivanje me plaši, začeni z neznatno mušico notri do skrivnosti Učlovečenja, vse mi je nerazumljivo, vse je okuženo, najbolj pa jaz sam.«⁷ »Genij tiči v instinktu, dobrota enako. Popolno ravnaš samo, ako ravnaš instinktivno«, pravi Nietzsche.⁸ Pravo nasprotje življenja vidi Nietzsche samo v izprijenem instinktu, kar mu je krščanstvo.⁹ Pri Kierkegaardu izgubi duh primat, pri Nietzscheju pa sploh vso realnost: zanj obstojajo samo še telesni pojavi, duh mu je le simbolična govorica telesa.¹⁰

Od tod tudi pri obeh zakleto sovraštvo buržujski družbi. Kierkegaard vidi svojo nalogo v tem, da v duši sitih in »popolnih« ljudi vzbuja strah, kajti dobro situirani in »boljši« ljudje ta strah zadušijo s tem, da vidijo mnogo prijateljev okrog sebe, ki drug drugega raztresajo; toda strašna misel, ako človeku vse to odzameš, potem nastopi »strah pred ničem«.¹¹ Tudi Nietzsche mrzi meščansko družbo zato, ker ji je preračunana varnost in sigurnost življenja najvišji malik, ki jo tolaži.¹²

Prvi, ki je dal temu eksistencialnemu iracionalizmu sistematično obliko, je bil Henri Bergson. Po njem nosi vso krivdo za razklanost med življenjem in filozofijo, med objektom in subjektom — razum sam. »Značilnost razuma je v nekem naravnem nerazumevanju življenja.«¹³ Zakaj? Ker je razum možen spoznati vedno le »formo« in »odnose«, nikakor pa stvari ali eksistence same, ki nikoli ni gola forma ali odnos. Do materije, do stvari same, prodre samo instinkt, a tudi ta ne pomeni polnosti v dojetanju eksistence, ta nam je dana samo v intuiciji, ki je prav za prav le »osamosveščen instinkt«¹⁴, življenjski nagon, sunek ali vzpon (élan vital), ki nam nudi življenje v vsej neposrednosti. Intuicija, tako pojmovana, je torej neposredno emocionalno dojetanje na podlagi notranje bitne sorodnosti med aktom in objektom dojetanja. Če je filozofija do sedaj pojmovala človeka kot homo sapiens, tedaj moramo za Kierkegaard-Nietzsche-Bergsonovo pojmovanje postaviti nasprotje: homo faber, ki se pri prvem dvigne do homo religiosus in od tam do Deus absconditus; pri

⁷ Ibid. I, 349.

⁸ Sämtliche Werke, IX, 329.

⁹ »Ich sah zuerst den eigentlichen Gegensatz, den entarteten Instinkt, der sich gegen das Leben mit unterirdischer Rachsucht wendet (Christentum, die Philosophie Schopenhauers...).« L. c. XI, 323.

¹⁰ L. c. XIII, 165, 252.

¹¹ Tagebücher I, 249.

¹² Prim. F. Heinemann, Neue Wege der Philosophie, Leipzig, 1929, 127 s. l.

¹³ »L'intelligence est caractérisée par une incompréhension naturelle de la vie.« L'Évolution créatrice, Paris, Alcan, 1934, 179.

¹⁴ Ibid. 95 sl., 161, 192.

drugem preko samočloveka do nadčloveka, ki tragično konča v nihilizmu; zadnji pa ostane homo faber, ki se udeležuje največje skrivnosti v svetu: stvariteljskega razvoja božanstva (Dieu se défait).

Razumljivo je, da je takšna filozofija našla močan odziv ne le pri nekrščanskih, marveč celo pri katoliških mislecih in to ne le pri nemških, marveč tudi pri francoskih. Za prave Kierkegaardove učence se smatrata Erik Peterson in Theodor Haecker, ki se njegovi filozofski pobudi zahvaljujeta celo za svojo konverzijo h katolicizmu. Posebno močno se vidijo vplivi tega eksistencialističnega načina mišljenja pri Romanu Guardiniju, ideologu mlade katoliške povojne generacije.¹⁵ Vpliv vseh treh (in povrh še Dilthey-jeve filozofije) je segal zlasti tudi na fenomenološko usmerjene mislece: Maksa Schelerja, Martina Heideggerja i. dr., ki tvorijo nekako vmesno stopnjo med fenomenologijo in eksistencialno filozofijo. Predvsem pa je treba poudariti, da imata v Kierkegaardu, Nietzscheju in Bergsonu svoje glavne predhodnike in učitelje tudi Nikolaj Berdjajev in Karl Jaspers, dva najznamenitejša eksistencialna filozofa; zlasti poslednji, ki velja za pravega sistematičnega utemeljitelja eksistencialne filozofije. V naslednjem se bomo ozirali predvsem na Jaspersovo filozofijo, ker ta predstavlja najenotnejši sistem, obenem pa vključuje v sebi značilnosti vseh ostalih eksistencialnih filozofov.

2. Dejanje slepe samoodločitve.

Jaspers pomeni nekako sintezo med Nietzschejem in Kierkegaardom, ki stojita drug proti drugemu v znamenju nespravljivega nasprotja z dilemo med absolutno praznoto in polnostjo, med nihil absolutum in ens absolutum, med skrajnim zanikanjem bitja v spoznanju in ekstremno afirmacijo Boga v verovanju, kjer se razum slepo podvrže razodetju.¹⁶ Ta »ali — ali« se pri Jaspersu spremeni v »in — in«. Bitna odkritosrčnost zahteva od filozofa, da ima stalno pred očmi obe možnosti. »Modrec ne more vedeti, ali ne bo morda nekega lepega dne zatajil svoje poti in v molitvi padel na koleni ali pa da se bo nekega dne predal svetu v brezboštvo z geslom: nič ni resnično, vse je dovoljeno; tudi če more v obojem videti tako rekoč samomor transcendentnega bitja.«¹⁷

¹⁵ Prim. Guardini, *Unterscheidung des Christlichen*. Gesammelte Studien. Mainz, 1935, 466 sl.

¹⁶ Prim. Peter Wust, *Ungewißheit und Wagnis*, Salzburg 1937, 275.

¹⁷ Jaspers, *Vernunft und Existenz, fünf Vorlesungen*, Groningen (Verlag Wolters), 1935, 104. Prim. isti, *Existenzphilosophie, drei Vorlesungen*, Berlin-Leipzig (Walter de Gruyter), 1938, 24 sl. V teh dveh knjigah je pod posebnim vidikom, ki ga izraža naslov, podana nekako v srčiki vsa njegova, 3 zvezke obsegajoča eksistencialna filozofija: *Philosophie* (Berlin, 1932), I. Bd. *Philosophische Weltorientierung*, II. Bd. *Existenzerhellung*, III. Bd. *Metaphysik*.

Na tem razpotju se začenja za Jaspersa pravo filozofiranje, njegova naloga je: povratek k istinitosti.¹⁸ V ta namen se najprej razgleda po najširšem torišču ali prostoru, v katerem se nam bitje javlja. Potem si predoči vsa pota, ki ga morejo peljati do bitja, t. j. vprašanje resnice in končno razpravlja o transcendenci sami.

I. Torišče vsega bitja gre pri Heideggerju v dveh smereh: priročnost (Vorhandenheit) ali obstoj (Bestand) sveta in prebivanje človeka (Dasein). Pri Jaspersu pa v treh smereh: prebivanje ali obstoj sveta (Dasein), vesoljstva, splošnosti bitij, ki nas obdajajo; eksistenca človeka, njegova svoboda, posamičnost, duh; in transcendenca bitja samega na sebi, razloga in izvora, ki je edinstven, Bog.¹⁹ V svoji eksistenčni filozofiji prikazuje to trojno delitev v nekoliko drugačni, za eksistencialno mišljenje pristnejši luči.²⁰ Vse bitno vesoljstvo je ali predmet našega spoznanja, ali pa ga presega (transcendit), je predmetno ali nepredmetno. Ker pa je vse predmetno isto, kar vsebinsko zaznavno, in »vsebina« vedno le predmet nazornega zaznavanja (Anschauung), zato tudi vse predmetno vesoljstvo le v toliko biva, v kolikor je nazorno predstavljeno. Vse predmetno bitno vesoljstvo je torej le fenomenalni svet v Kantovem smislu, imanenca. Prava, od mislečega subjekta neodvisna bit je ona, ki presega njegov razum, ki je onstran umskih predmetov — transcendenca. Kaj spada v obseg imanence? Predvsem lastni subjekt: jaz in mi, skratka subjekt, ki ga lahko zopet pojmuje na tri načine. Kot prebivanje, kakršno ima tudi svet okoli nas; kot »zavest sploh« (v Kantovem smislu), ki je a priori naravnana na svet kot svoj predmet; in kot duh, ki pomeni celoto našega bitja. Na drugem mestu pa tudi svet, v katerem se nam bitje samo na sebi prikazuje. Svet kot celota nikakor ni predmet našega spoznanja, je samo ideja (regulativna v Kantovem smislu), predmet so samo stvari v svetu, a še te niso stvari same na sebi, marveč le pojavi, v katerih je stvar sama na sebi ali transcendenca »transparentna«. Vse, kar spoznavamo v pravem pomenu besede, je le pojav, posebni način, v katerem se nam pravo bitje »naznanja«, v katerem je bitje samo na sebi tako rekoč transparentno. To, kar »znamo«, nas vodi mimo prave istinitosti ali eksistence, ako mislimo, da je vsebina znanja prava istinitost sama.²¹ S to mislijo — pravi Jaspers — smo izvršili temeljno filozofsko operacijo: oprostitev naše bitne zavesti od znanja.²² Pravega bitja ni mogoče spoznati ali z znanjem obvladati, marveč dostop

¹⁸ Existenzphilosophie, 58 sl.

¹⁹ Philosophie I, 4 sl.

²⁰ Gl. Existenzphilosophie, 13 sl.

²¹ Ibid. 19 sl.

²² Ibid. 14.

do njega je možen samo na podlagi kvalitativno čisto drugačne »eksistenčne razsvetlitve« (Existenzerhellung).

Ta temeljna filozofska operacija nas stavi pred enako temeljne filozofske odločitve. Filozofiranje je stvar odločitve. Je spoznanje, da je vse delo človeškega mišljenja končno navezano na nevidno nas obkrožujočo bit (das Umgreifende).²³ Je sklep bitne volje, ločiti se od vsakega določnega znanja o bitju; je odločitev, ki zavrača plitvo pomirjenje z zadovoljujočim bitnim znanjem svoje okolice ter se raje poda v odprte, nezavršene, vse horizonte obkrožujoče bitne prostore, prisluhne njihovim svarečim in vabečim govoricam in se da voditi od daljnomicljajočih luči transcendence; je trdna odločitev, nikoli se zadovoljiti s seboj kot golim spoznanim predmetom, marveč vztrajati tako dolgo, da se zavem svoje edine prave baze: svoje »eksistence v možnosti,« osamosveščene transcendence, ki ne nosi.

Zato strogo loči prebivanje (Dasein) od eksistence. Prebiva svet, prebivam jaz, prebivajo pa tudi vsi goli pojavi, ki so od danes do jutri. V kolikor predstavlja človek samo prebivanje, je predmet, stvarno spoznani in dognani predmet našega razuma. Toda človek je še več. Človek je eksistenca. »Eksistenca je samobit, ki je v razmerju do same sebe in v tem do transcendence, od katere se čuti podarjeno in na kateri sloni.«²⁴ To razmerje do same sebe pomeni identičnost eksistence same s seboj, pomeni njeno bistvo, ki prav kot tako meri tudi na svoj izvor izven sebe, na transcendenco. Brez tega kazalca v transcendenco je tudi človek golo prebivanje: prebiva tu dokler ne premine in neha biti »tu«. Prebivanje je torej le predmet orientacije tu v svetu.²⁵ Prebivanje je zato tudi samo sredstvo, medium eksistence v možnosti.²⁶ Eksistenca pomeni transcendentno globino bivanja v svetu. V razsvetljenju eksistence (Existenzerhellung) je človeku dan apel, poziv, da naj svoj prostor »eksistence kot možnosti« izpolnjuje. Eksistenca kot možnost pomeni, da človek biva v tem svetu z možnostjo (izvorom in ciljem) v transcendenci, da človek ni samo to, kar »zna« in si predstavlja, marveč preko vsega tega tudi to, za kar bi rad veljal, kar hoče biti in imeti; da on ni sama danost v svetu, marveč tudi podanost, naloga, hkrati podarjenost in sporočilo z dolžnostjo, v »bivanju tu v svetu« uresničevati transcen-

²³ To je pojem, s katerim v svoji trodelni Philosophie še ne operira, ki pa je v ospredju v njegovi Existenzphilosophie, prim. posebno str. 13 sl.

²⁴ »Existenz ist das Selbstsein, das sich zu sich selbst und darin zu der Transzendenz verhält, durch die es sich geschenkt weiß und auf die es sich gründet.« Ibid. 17.

²⁵ Gl. Philosophie I: Welorientierung, 27 sl.

²⁶ Gl. k temu Pfeiffer, Existenzphilosophie, Leipzig, 1933, 40.

dentne možnosti svoje biti. »Četudi mi ne moremo teh možnosti spoznati in najti pravega mostu iz 'bivanja tu v svetu' do polnosti eksistence v transcendenci, četudi nam naše bivanje v času z zagrijanjem zakriva večnost, vendar je v nas skrita, v vzvišenih trenutkih občutena globina, nekaj, kar nas v prešinjenu vseh načinov obkrožujoče biti vprav v tej biti potrjuje v tem, kar Schelling imenuje: *soznanje s stvarjenjem*, kakor da bi bili mi s svojo bitno podtalnostjo pričujoči pri izvoru vseh stvari in bi nam to v ožini časa padlo iz spomina.«²⁷ Zato človek ni samo »gegeben«, ali kakor Heidegger pravi: »geworfen ins Dasein«, marveč tudi »aufgegeben«, ima nalogo, se zavedati svojih transcendentnih možnosti, osnov in ciljev, ki jih mora uresničiti.²⁸ Miselno izvestnost, da smo izvršili ta predor iz golega predmetnega bivanja v eksistenco, iz možnosti eksistence v njeno uresničitev, nam daje samo »razsvetlitev eksistence«, ki se potemtakem človeku nudi v posebnih mejnih dejanjih onstran predmetnega spoznanja. V trenutkih torej, ki so liki kazalci med prebivanjem in eksistenco, vmesni členi med imanenco in transcendenco.

Taki členi so predvsem trije. Mejna situacija, absolutna zavest in brezpogojna dejanja. Metafizično mejna situacija pomeni, da so v človekovem bivanju položaji, ki ga iz gole situacije v svetu spravijo tako rekoč na rob sveta, na mejo, na metafizično skrajnost, ki meji že na drug, transcendenten svet. Sem spadajo predvsem trpljenje in nujnost smrti, borba in krivda.²⁹ Absolutna zavest pomenja posebni način, kako si transcendenco v svetu prilastimo, da postane naša last. Izvor te zavesti moramo iskati v neznanju, omotičnosti, grozi, strahu in sličnih nagonskih, iracionalnih doživetjih. Polnost te zavesti pa je zaobsežena v veri in ljubezni. Brezpogojna dejanja pa so ona, ki so v času pravilno izvršena, a tako, da za to nimajo dovolj utemeljitve v svetu samem, da torej kot taka zopet kažejo v transcendenco. Sem spadata predvsem samomor in religiozno življenje, oboje, vsako na svoj način prekorači ta svet. Pravo, v svetu obstajajoče, a preko njega usmerjeno brezpogojno dejanje pa je »notranje dejanje«, v katerem se najbolj kaže polarna napetost med svetom in eksistenco, med imanenco in transcendenco, med zemljo in nebom, človekom in Bogom. V vseh teh načinih transcendentnega osamosveščanja gre za osnovno odločitev: »ali — ali«.

Pred človekom zija prepad, preskočiti ga je treba, k temu pa je potrebna najprej osnovna, tvegana samoodločitev.

Globina našega človeškega življenja je torej v tej tveganosti, nesigurnosti: *insecuritas humana* kot osnovni metafizični problem.

²⁷ Existenzphilosophie, 24.

²⁸ Existenzphilosophie, 31.

²⁹ Philosophie II, 201 sl.

Odločiti se za ta slepi skok v transcendenco, ki me vrže morda v absolutno temo, v metafizični nič ali pa v polnost bitja, k izvoru, ki me nosi in naravnava k sebi. Na kaj bom zadel, tega nam razum ne more povedati. Odvisno je od moje slepe samoodločitve, s katero si odločim svojo usodo. Samoodločitev, v kateri se iz previdnosti odločim za varno življenje v tem svetu, v ozkih mejah časovnosti, ali pa za večnost, v kateri pa tvegam, da izgubim še časno življenje.

Tako stojimo pri osnovni postavki Jaspersove filozofije pred modernim: amor fati, boleznijo novodobnega človeka, ki ljubi tveganost in se igra z usodo. Novodobne bolezni, ki stoji od Luthra naprej vedno v znamenju samoodločitev. Najprej moralnih, pozneje pa celo bitnih, metafizičnih. Globoka zavest krivde in zadolženosti pred Bogom, ki človeku postavlja v nevarnost njegovo moralno življenje in zveličanje, je dobila pri lutrovcih s tezo o bistveni okrnjenosti človeka po izvirnem grehu tako močan poudarek, da je prešla pri eksistencialnih filozofih do bitno-metafizične nesigurnosti. Insecuritas humana ne pomeni samo negotovost zveličanja, ker je to pač odvisno tudi od slabosti človeka samega, marveč predvsem tudi bitno nezvestnost: kaj če ne zija onstran sveta brezdanji prepad z napisom »nihil absolutum«. Jaspersova eksistenca kot možnost in ideal je mišljena v moralnem in bitnem pomenu. Prvo pomeni moralno zapoved uresničiti vzor-človeka na zemlji, drugo pa bitno metafizične odnose eksistence. Wust imenuje to filozofijo »brezumni iracionalizem odločitve«,³⁰ kar v resnici tudi drži, saj to ni nič drugega, nego do skrajnosti izpeljano eksistencialno načelo: v začetku je bilo dejanje. Že Edmund Husserl je šel korak vstran od idealizma (logicizma), šel je namreč od zgolj predikativnega ali diskurzivnega do predpredikativnega ali intuitivnega mišljenja. Jaspers pa gre še dalje — do eksistencialnega, kjer je mišljenje = dejanje, in sicer notranje, rekli bi globinsko dejanje, ki meri na metafizično mejne točke človeškega bitja samega. Ta filozofija bi s svojo življenjsko bližino in smislom za nevidne pokrajine bitja in vrednot imela neprecenljive prednosti, ako ne bi vsega tega zavila v mrak nedostopne, grozotne iracionalnosti.

II. Temu primerno je tudi Jaspersovo pojmovanje resnice, ki je pot do bitja. Resnica je različna in enako različen je njen kriterij z ozirom na različno sfero bitja, na katerega se nanaša. Resnica *p r e b i v a n j a v s v e t u* ima svoj kriterij v življenju samem; to je pragmatizem življenja, ki priznava le to kot resnično, kar se obnese. Z drugimi besedami: v vsakdanjem življenju velja pragmatizem za pravec resnice. Za *z a v e s t s p l o h* je resnica sicer vedno splošno veljavna in nujna, njen kriterij je umska evidenca, toda to je šele

³⁰ Ungewißheit und Wagnis, 268.

kritično filozofiranje v Kantovem smislu, cilj pa je eksistencialno filozofiranje, ki mora prodreti do resnice duha. Resnica duha pa se ne javlja v sodbah uma, marveč v idejah pameti, njen kriterij je soglasje s celoto, ki jo ideja duha izraža in ki kot taka nikoli ne more biti predmet umskega spoznanja.³¹ Resnica eksistence se javlja v doživetju njene samobiti ali v zavesti istinite resničnosti; svoj nezmotljiv pravec ima v verovanju. Tako nam resnica kaže štiri poti do prave istinitosti: življenje, razum, ideja in samobit eksistence. Poslednja je vir tudi vsem ostalim izvestnostim, a je sama nepredmetna, to je razumu nedostopna, zato je človek v celoti — kakršen je — navezan na vse štiri poti do bitja. Vsaka zase v svoji izolaciji razodeva le delni smisel našega bitja, je nepopolna.³² Le tista vsebina, ki vključuje vse štiri načine resnice, more resničnost bitja dojeti v vsej njeni polnosti. To pa je možno samo v zgodovinski podobi človeka, ki kot tak vključuje vse bitne načine resnice. Skrajni mejni liki (Grenzgestalten) te polnosti resnice so nam dani zlasti v zgodovinski izjemi in avtoriteti. Izjema je naloga edinstvene, nenadomestljive enkratne uresničitve bitja v času, z odločitvijo, da postanemo večni. Ta se lahko poda na tako skrajno mejnost, da izgubi svet pod nogami, postane v službi transcendence brezsvetovna, podobna svetilniku ob cilju poti, ki je resnica, a prav zato ni več vzor = kažipot, ker je na cilju poti same.³³ Izjema se lahko tudi drugim podaja v ljubezni in nesebičnosti, tako se na neki način v drugi skrajnosti zopet izgublja v splošnosti, ki je največje nasprotje izjeme; in vendar je to potrebno, ker le na ta način je izjema splošnosti, t. j. masi dojemljiva in vidna. Izjema namreč ni nobena kvalitativna kategorija človeka, je nadkategorialna, je neizrekljivo in nedoločljivo počelo individualnosti v človeku. V jedru je torej izjema vsak človek kot zgodovinsko bitje.³⁴ Vendar je izjema v svoji polnosti ožjega obsega, je počelo modernega ekstremnega individualizma, v njej dobi Nietzschejeva gosposka morala nadčloveka svojo znanstveno sistematično obliko. Izjema je to, kar nas postavlja pred vprašanje in nenadnost, kar nas napolnjuje z bojznijo in fascinira.³⁵ Avtoriteta pa je to, kar nas pomirjuje, je polnost, ki nas nosi. »Avtoriteta je zgodovinska enota življenjske moči, nujne izvestnosti in ideje z izvorom eksistence, ki je v tej enoti naravnana na transcendenco.«³⁶ »Avtoriteta je oblikovana uganka enote resnice v zgodovinski istinitosti.«³⁷ V avtoriteti so

³¹ Existenzphilosophie, 29 sl.

³² Ibid. 35.

³³ Ibid. 38.

³⁴ Ibid. 39.

³⁵ Ibid. 40.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid. 43.

torej vsi štirje načini resnice vključeni. Avtoriteta prihaja sicer od zunaj kot sila ali pritisk, a tako, da obenem sama od znotraj govori; je v transcendenci zasidrana zahteva, ki ji je poslušen tudi oni, ki iz nje govori. Ni splošna, za vsa bitja enaka, zato tudi ni znanosti, ki bi ji lahko dala objektivno razvidnost. Njena brezpogojnost je torej samo v zgodovinski enoti in to za onega, ki »v njej ali iz nje eksistira«. Ker pa je zgodovinska danost časovnega značaja, zato je tudi v njej stalni nemir, polarna napetost med časom in večnostjo, med svobodo in nujnostjo. Tako dobi tudi pri Jaspersu znanstvena utemeljitev bitja in njegove resnice svojo zadnjo obliko v historični luči, v zvezi bitja s časom, kar je prvi sistematično izvedel H. Bergson,³⁸ na svoj način Dilthey, za njim pa Martin Heidegger, in kar postaja, kakor bomo v naslednjem odstavku videli, vedno bolj značilno za vso eksistencialno filozofijo. Izjema in avtoriteta, ki sta kot taki glavna kažipota do resnice, spadata torej skupaj tako, da tvorita celoto, ki je utemeljena v transcendenci, zato v sebi nedovršena, v vednem vzponu, ki se umsko predmetnemu spoznanju vedno odmika in je dostopna samo v zgodovinski luči.

Vendar človek hoče prodreti tudi v izjemo in avtoriteto kot edina varna in prava kažipota do resnice. Z razumom in dokazi ne more, pač pa more to storiti »brezumna« pamet. Pamet pomeni težnjo po enoti, njena privlačna sila je »nevidno tujstvo, ki nas prešinja«. Pamet je totalna volja po komunikaciji.³⁹ Ona pomeni v človeku zadnji radikalni nemir, ki ga privede — kakor je Leibniza, Kanta, Schellinga i. dr. do primitivno vznemirljivega vprašanja: za kaj je sploh nekaj in ne nič.⁴⁰ Razum hoče pomiritve in ustaljenosti z razlogi iz tega in v tem svetu. Pamet kot »nevedna poudarjenost sami sebi« pomeni prevrnitev umskega miru. V zrušenju zaupanja v razum stoji človek pred alternativo: biti manj ali več ko razum.⁴¹ »Pamet je mistika za razum«,⁴² v njej pade temeljna filozofska odločitev:

III. Tvegan skok v transcendenco. Skok v transcedenco se v enem samem aktu izvrši nekako v dveh smereh oziroma stopnjah: od zavesti duha do eksistence in od sveta do Boga. Transcendenca stoji torej pred nami v dveh glavnih oblikah, kot prava istinitost ali v svojem izvoru utemeljena eksistenca človeka na tem svetu in kot ta zadnji izvor in cilj človekov sam. V prvem primeru imamo opraviti z istinitostjo, ki se nam na tem svetu javlja v zgodovinski luči kot

³⁸ Prim. Bergson, *Durée et simultanité*, Paris, Alcan, 1923 in isti, *L'Évolution créatrice*, I. c., 1 sl.; 218 sl.; 350 sl.

³⁹ *Existenzphilosophie*, 49.

⁴⁰ *Ibid.* 51.

⁴¹ *Ibid.* 52.

⁴² *Ibid.* 53.

ustvarjeno, nedovršeno, vedno nemirno in zbegano bitje, v drugem pa z istinitostjo, ki ne dopušča nobene možnosti, ki je sama v sebi absolutno uresničena možnost, praistinitost, ens a se, Bog.⁴³ Obema: istinitosti in praistinitosti pa je skupno, da sta izven vseh kategorij mišljenja in prebivanja v svetu, zato se izmikata vsakemu zgolj predmetno umskemu spoznanju, mu ne nudita nobene vsebine = nazornosti, dosegljivi sta le v transcendiranju preko vse predmetnosti. Akt tega transcendiranja istinitosti ne spoznava, marveč jo enostavno »zadene« ali pa »zgreši«, kakor sončni žarek enostavno zadene ali pa ne zadene na istinito bitje in ga tako direktno razsvetli.⁴⁴ Vse različne akte tega transcendentnega zadevanja istinitosti, ki smo jih prej naštevali pod pojmom »razsvetlitve eksistence«, je — posebno v zvezi s pojmom resnice, ki ima svoje oprijemališče v avtoriteti — povzel Jaspers v pojem verovanja. »Filozofska vera je nenadomestljiv izvor vsakega pravega filozofiranja.«⁴⁵ Skok v transcendenco je religiozni akt. Drugega prehoda v transcendenco ni. Človek se more do te vere, ki mu kaže pravo istinitost preko tega sveta, dokopati v svetu samem. »V svetu bivajoč« je verni človek obrnjen k Bitju, ki vse prebivanje na svetu neskončno prekaša. Tako vera človeku svet spreminja. Svet se v veri povrača pred človeka izpremenjen. Ni več kot zaključena železna mehanična nujnost, marveč kot vedno nova, v posameznikih nikoli izčrpljiva in nedoumljiva »situacija«, ne kot zasigurano stališče, marveč kot nemirno torišče usodno tvegane samoodločitve, ki stopa pred vsakega posameznika kot neizogibna metafizična življenjska naloga. Pa tudi ni več skupek golih čutno danih pojavov ali videzov, marveč ti pojavi so za človeka liki odskočna deska za skok v transcendenco. Ti pojavi sami se namreč v človeku spreminjajo v religiozna znamenja. Religiozno spremenjen svet je človeku znamenje, simbol, šifra transcendence. Vsak tudi najneznatnejši pojav v svetu je skrivnostno znamenje metafizičnega, transcendentnega ozadja, ki ga nosi.⁴⁶

Te šifre ali simboli imajo svojo »govorico znamenj«, po kateri nam govori »skriti Bog«. Svet sedaj ni več nekaj zase ločenega, vase zaprtega, marveč človeku govoreč »ti«. Govorica znamenj je filozofska govorica; govorica v pravljici (mythos) in razodetju pa je svojsko verska govorica, obe pa predstavljata tisto edinstveno obliko govo-

⁴³ Ibid. 59, 62.

⁴⁴ Pojem zadeti (treffen) kot nepredmetno v nasprotju do predmetnega spoznavanja srečavamo pri vseh eksistencialnih filozofih: Schelerju, Heideggerju, zlasti pa ga dosledno rabi Jaspers kot terminus technicus v svojih knjigah. Tudi Veber je ta izraz uzakonil kot ustaljen termin za dojetje istinitosti (Knjiga o Bogu, Ljubljana, 1934, passim.).

⁴⁵ Existenzphilosophie, 80.

⁴⁶ Ibid. 68 sl.

rice, v kateri govorica neha biti mišljenje.⁴⁷ Stojimo torej pred govorico brez besedi, brez logosa ali razuma. Verska govorica v razodetju ima teženje, iz simbolov narediti čutno, v zgodovini odigrano istinitost, je ekskluzivno dogmatična (prim. Kristusovo vstajenje), filozofska pa pusti simbolu njegovo nedoumljivo simboličnost ali možnost metafizične razlage v nedogled. Odtod odtujenost, včasih celo nasprotje med vero in filozofijo.

Predpogoj za razumevanje te govorice pa je prodor ali skok iz prebivanja v svetu do eksistence; ta se izvrši (kakor smo videli) v razsvetlitvi eksistence. Le v eksistenci se namreč odpre človeku svoboda, ki je najodločnejša govorica transcendence.⁴⁸

Šifra vseh šifer, znamenje vseh znamenj pa je »skrušenje« (Scheitern).⁴⁹ Bitja v svetu propadajo, resnica je le relativna, človek v svoji eksistenci odpoveduje, tare ga zavest »krivde«, vsemu sledi smrt. »Strast do noči« prevrača vse postave in se vrže v brezčasni prepad »ničja«, ki ga vleče v svoj vrtinec.⁵⁰ V vseh teh izkušnjah se človek skruši v svojem bivanju, vse bivanje v svetu mu je le prevara, ki ga opozarja, naj išče onstran v transcendenci pravo instinitost in zadnji razlog vsega. Zato je tak polom človeku bistven, nujen, nikakor ga ne smemo hoteti odstraniti iz sveta. Človekovo skrušenje v njegovem prebivanju na tem svetu ni obžalovanja vredno. Kdor bi hotel krivdo in smrt uničiti, kdor si želi večno trajanje mirnega in udobnega življenja na zemlji, kdor veruje v neskončni napredek in končno veljavno harmonijo v svetu, ta odstranjuje z bitnim skrušenjem vred tudi Boga s sveta. Samo skrušeno bitje potrebuje Boga. Samo izkoreninjenec na zemlji išče večno domovino v transcendenci.

Ne moremo tajiti, da ima takšna filozofija marsikatero dobro pobudo v čisto krščanskem smislu, odtod tudi znano dejstvo, da je marsikomu pripomogla do resnične spreobrnitve. Vendar je v svojih temeljih, na katerih je zgrajena, popolnoma nekrščanska, kar bomo najbolje videli v zadnji njeni fazi.

Jaspersov »mit« je govorica brez mišljenja, brez razuma, brez logosa ali notranje besede in kot taka samo druga oblika protikrščanskega, favstovsko upornega načela: v začetku je bilo dejanje — ne logos. Istinitost dojameš in priznaš z izvestnostjo, ne kljub, marveč prav zaradi njene neumljivosti. Ta istinitost je nazornost brez pojma, poedinost brez splošnosti. In prav takrat, ko je »mit« najbolj neracionalen, nesmiseln, ima najglobljo pomembnost.⁵¹ To je filozofija

⁴⁷ Ibid. 73.

⁴⁸ Ibid. 71.

⁴⁹ Philosophie III, 233 sl.

⁵⁰ Ibid. 103.

⁵¹ Existenzphilosophie, 73.

drznosti in upornosti, metafizika Kierkegaardovega metafizičnega »paradoksa«, utelešen izraz pristnega »protestanta«: samo volja brez razuma kot golo protestiranje proti spoznanemu svetu in njegovim razlogom brez protirazlogov (= logosa) me nagiblje k verovanju kot priznavanju transcendence, Boga. Protestirati, upreti se vsemu svetu in lastni eksistenci v njem, brez racionalne utemeljitve. Avtoriteto slepo ubogati. Ne kot enostavno afirmiranje transcendentnega sveta poleg imanentnega, marveč iz golega »protesta« proti enemu prizna baš drugega. Temu izrazito protestantskemu spoznavno-teoretičnemu načelu je podlegel tudi Max Scheler, ki mu je človek »večni protestant proti goli istinitosti, ta bestia cupidissima rerum novarum«. ⁵² Podlago pa ima ta osnovna zmotna v napačnem pojmovanju transcendence in imanence, ki izvira tudi od protestanta — Imanuela Kanta. Po njem se namreč začenja istovetenje predmeta ali vsebine spoznanja z njegovo nazornostjo in dosledno s tem z njegovo imanenco. Vse, kar je nazorno dano, je duhu imanentno, kar ni nazorno dano, je duhu transcendentno, a obenem transcendentno tudi njegovim umskim pojmom, t. j. nespoznatno, ker je pač predmet = nazornost umskih pojmov.

Tako eksistencialna filozofija kljub izhodni reakciji proti idealizmu končno vendarle obtiči v istem idealizmu: oba zanikata pravo racionalno utemeljeno ontologijo in metafiziko, pri obeh ostane tudi prepad med vero in filozofijo. ⁵³ Ta filozofija drznosti pa ima v svoji iracionalni brezdanjosti hkrati tudi nasprotno interpretacijo. Ako je vera najbolj omogočena šele v »skrušenju«, kapitulaciji človeškega duha v tem svetu, ⁵⁴ potem je končni rezultat dilema: vernik — nevernik, teist — ateist zopet le odvisna od tega bitnega poguma, življenjske drznosti in tveganosti. Kdor zmore to drznost, da odvrne od sebe strah in skrb pred ničem, ta ostane čisto dosledno tudi ateist, da, ateist, ki mu v tem smislu istočasno tudi pripada značaj junaškega in zato tudi boljšega človeka. Nietzschejev nadčlovek dobi tu čar vzvišenega vzornika, ki kot izjema v stvarstvu izvaja neznansko avtoriteto nad človeštvom. Analiza Jaspersovega delovanja nam to še posebej potrjuje. Ker je govorica znamenj brez logosa, zato nikoli ne moremo vedeti, ali je objektivno pravilna in splošno veljavna ali ne. Sam si moraš z dejanjem = skokom v transcendenco tvegati usodni odgovor. Odtod pri ljudeh splošna želja po Odrešeniku, ker se na ta način izognejo tveganju življenja in lastni odgovornosti. Človek bi rad imel življenje od Nekoga enkrat za vselej »zajam-

⁵² Die Stellung des Menschen im Kosmos, Darmstadt, 1930, 65.

⁵³ Gl. Theodor Haecker, Der Geist des Menschen und die Wahrheit, 169; Jaspers, Existenzphilosophie, 17 sl., 82; Philosophie II, 415 sl., 434 sl.

⁵⁴ To namiguje tudi Milan Vidmar, Moj pogled na svet, Ljubljana, 91 sl.

čeno«. Kdor torej ljubi tveganost in v njem junaštvo bolj ko buržujsko zasiguranost, ta Odrešenika ne potrebuje, da, ta ga prezira, ta mora biti anti-odrešenik in antikrist.

To bi bila doslednost, ki proti Jaspersovemu lastnemu tolmačenju izvira iz njegove filozofije, ki pa si vendar v širokih masah vedno bolj osvaja srca.

Enako je Jaspersova teza o iracionalnem slepem tveganju proti njegovi volji dala pogon »filozofiji pustolovstva«. Izrecno pravi, da njegov slepi skok v transcendenco ne pomeni nobenega filozofskega pustolovstva, kajti pustolovec zaničuje vse življenjske predpise in vse, kar obstoja. Njemu, ki svoj propad z vriskom sprejme in ga z nasmeškom prenese, je resnično samo to, kar je ekstravagantno, sproščeno vseh vezi, prešerno se igrajoče, nenadnost in nepričakovanost.⁵⁵

Iz tega je na mah jasno, ali moremo res tudi govoriti o krščanski eksistencialni filozofiji, ki jo vidi Theodor Haecker v neki obliki predstavljeno že pri Blaise Pascalu. Možno bi to bilo samo tedaj, ako črtamo najprej izhodne postavke orisane eksistencialne filozofije: primat dejanja pred logosom, načelo slepega tveganja in drznega skoka v transcendenco. Namesto tega pa postavimo obenem pračloveški in praksičanski primat logosa, ki nam kaže pot v transcendenco, v katero ni treba tvegati slepega skoka, marveč v katero vodi umsko utemeljen prehod. Je to filozofija, ki se naslanja na govorico Logosa, filozofija o božji previdnosti, ki ne pozna prepada med modrovanjem in verovanjem. Takšna filozofija je prava metafizika, ki izključuje vsako tvegano pustolovstvo. (Konec prihodnjic.)

Od poljsko-nemške vojne do vojne med Nemčijo in Francijo in Anglijo.

Ruda Jurčec.

Vojni obračun med Nemčijo in Poljsko ima svoj izvor v marčnih dogodkih letošnjega leta, ko so nemške čete zasedle Češko in Moravsko in ko je bila ustanovljena samostojna slovaška država. Samostojna češko-slovaška republika je nehala obstojati; položaj na nemški vzhodni in poljski zapadni meji se je temeljito izpremenil. Ko je ob koncu meseca marca Nemčiji Litva odstopila Memel, se je premoč Nemčije na vzhodu še bolj podčrtala.

Nemške čete so vkorakale na Češko in Moravsko dne 15. marca in dne 16. marca je bil oklican »češko-moravski protektorat«, Dan poprej, dne 14. marca, je slovaški parlament v Bratislavi oklical ustanovitev samostojne slovaške države. Dne 15. marca je dr. Vološin v Chustu oklical ustanovitev samostojne države Karpatske Ukrajine, madžarske čete pa so med tem že začele zasedati njeno ozemlje.

⁵⁵ Philosophie III, 224.

Diplomatski položaj Poljske ob razpadu ČSR.

Poljski zunanji minister Beck je zimske mesece leta 1939 preživel na francoski in italijanski rivieri. Poljska zunanja politika je bila ta čas še vsa zasidrana v osnovah pogodbe, ki je Poljsko vezala z Nemčijo in ki je bila sklenjena v letu 1934. Francoska vlada je v decembru 1938 sklenila z Nemčijo nenapadalno pogodbo; do stikov med francoskimi državniki in Beckom v teh mesecih v Franciji ni prišlo, ker je bilo pričakovati, da bo nenapadalna pogodba med Francijo in Nemčijo še okrepila dobre odnose med Poljsko in Nemčijo. Tesno sodelovanje med Poljsko in Nemčijo se je poglobilo še s številnimi sestanki poljskega zunanjšega ministra Becka z italijanskim zunanjim ministrom v San Remu. Po svojem dopustu na rivieri se je Beck na poti v Varšavo ustavil še v Monakovem in v Berchtesgadenu, kjer se je dolgo razgovarjal s Hitlerjem in von Ribbentropom. Na sestanku se je govorilo o razmerju med Nemčijo in Poljsko; načelo se je vprašanje novega ravnotežja na vzhodu. Pri zgraditvi nove oblike položaja na vzhodu bi naj Poljska in Nemčija postopali tako, da bi Poljska sodelovala z Nemčijo pri izločitvi Ukrajine iz območja Sovjetske Rusije. Vendar se je sestanek zaključil tako, da jasni sklepi o položaju na vzhodu niso bili sprejeti.

Ob koncu februarja je dopotoval v Varšavo s soprogo italijanski zunanji minister grof Ciano. Ob obisku je bilo prirejenih več slovesnih prireditvev, ki naj potrde in okrepe tesne vezi prijateljstva, ki vežejo Poljsko in Italijo. Iz Varšave sta grof Ciano in polkovnik Beck odpotovala skupaj v Krakov, kjer so bili italijansko-poljski razgovori zaključeni z uradnim poročilom, ki nosi datum 1. marca in pravi,

»da sta oba zunanja ministra še enkrat ugotovila, kako tesne prijateljske vezi vežejo Poljsko in Italijo. Oba ministra sta bila soglasna, ko sta ugotovila, da sta pravica in red bistvena cilja italijanske in poljske politike. Bodoče prijateljstvo se bo še poglobilo in se naslonilo na skupne koristi, ki vežejo Italijo in Poljsko.«

Ko je odpotoval grof Ciano iz Varšave, je dne 4. marca tja prihitel romunski zunanji minister Gafencu, ki se je hotel poučiti o novih oblikah na vzhodu, ki se napovedujejo. Gafencu je ostal v Varšavi dva dni in uradno poročilo, ki je bilo objavljeno dne 6. marca, pravi,

»da sta oba zunanja ministra proučila vsa vprašanja, ki zanimajo obe državi, in sicer v duhu, ki navdaja poljsko-romunsko zavezništvo.«

Po uradnem poročilu je romunski zunanji minister Gafencu v osebni izjavi časnika omenil, da sta Poljska in Romunija sklenili,

»da naj se čimprej zgradi most čez Donavo, ki naj do Sofije in Soluna podaljša železniško zvezo Varšava—Bukarešta; prav tako se naj zgradi kanal med Dnjestrom in Prutom, da bi bilo tako Baltsko morje zvezano s Črnim morjem, vodovje Visle pa po Donavi s Črnim morjem.«

Na poljskih vseučiliščih pa so ravno ob obisku grofa Ciana v Varšavi poljski nacionalistični slušatelji začeli prirejati manifestacije proti Nemčiji. Zvezo med temi manifestacijami in bivanjem italijanskega zunanjšega ministra na Poljskem je posebno zapadno časopisje zelo podčrtavalo. Dne 7. marca pa je nenadoma odstopil državni podtajnik v poljskem prosvetnem ministrstvu polkovnik Jurij Ferek-Bleszynski, ker ni mogel preprečiti teh manifestacij na poljskih vseučiliščih.

Na predvečer dogodkov v Pragi in na Slovaškem se je pa 11. marca v poljskem senatu razvila debata o položaju nemške manjšine na Poljskem in je nemški senator Erwin Hasbach v svojem govoru zahteval,

»da naj dobi nemška manjšina na Poljskem več šol, dostop v vse poklice, manjšinsko organizacijo, ki bo podobna Zvezi Poljakov v Nemčiji, prav posebno pa še pravico, da lahko Nemci kupujejo in razpolagajo s svojimi posestvi tudi vzdolž nemške meje.«

Dne 14. marca je bila oklicana samostojna Slovaška v Bratislavi in poljska vlada je poslala svoje čete na karpatsko-ukrajinsko mejo. Dne 15. marca je dr. Vološin poslal poljski vladi brzojavko, da je bila ustanovljena samostojna Karpatska Ukrajina. Poljska vlada je takoj sklenila, da na to brzojavko sploh ne odgovori.

Po zasedbi Prage, Češke in Moravske je dne 16. marca prišel v poljsko zunanje ministrstvo nemški veleposlanik v Varšavi von Moltke in izjavil zunanjemu ministru Becku, da je prišel,

»da bi pomiril Poljsko in ponovil, da Nemčija še zmeraj smatra pogodbo med Hitlerjem in Pilsudskim za temelj prijateljskih odnosajev med obema državama.«

Isti dan so prispele v Varšavo vesti, da so madžarske čete pri zasedbi Karpatske Ukrajine že prispele na poljsko mejo. V vsej Varšavi so v proslavo tega dogodka priredili vesele manifestacije.

Toda dne 19. marca je prišel v Varšavo Robert Hudson, državni podtajnik za zunanjo trgovino v angleški vladi. V Varšavi je ostal tri dni in se pogajal s trgovinskim, finančnim in zunanjim ministrom. V svoji izjavi časnika je izjavil, *da bodo med Anglijo in Poljsko kmalu odstranjene vse težave, ki so dotlej ovirale sklenitev trgovinske pogodbe med Anglijo in Poljsko. Pred odhodom v Moskvo je Hudson poudaril,*

»da Anglija ne bo žrtvovala nobenega svojega gospodarskega trga nikjer in Anglija je dovolj močna, da bo te trge znala tudi ohraniti.«

Zboljšalo se je v nekaj dneh tudi prijateljstvo med Poljsko in Litvo in ko je poljski senat dne 26. marca ratificiral novo trgovinsko pogodbo med Litvo in Poljsko, je priredil lepo manifestacijo za Litvo in njene pravice.

Naslednji dan so vsi poljski listi objavili, da je stopil v veljavo tudi trgovinski dogovor med Poljsko in Sovjetsko Rusijo, ki je bil podpisan v Moskvi dne 29. februarja.

V Varšavi se medtem stalno širijo vesti, da je nemška vlada dostavila poljski vladi velike zahteve in to v obliki ultimatumov. Po vsej Poljski se začno razvijati hude protinemške manifestacije, prav posebno hude pa so bile te manifestacije dne 28. marca v vsem Pomorju. Razburjenje zaradi nemških zahtev narašča.

O teh zahtevah je na poljski strani prvič govoril dne 29. marca predsednik poljskega senata polkovnik Miedzynski pred člani vladnega bloka poslancev in senatorjev. Govoreč o težavah, ki so nastale med Nemčijo in Poljsko, je izjavil:

»Poljska vlada bo odgovorila na vsa vprašanja! Kaj bi Nemčija lahko zahtevala od nas? Zahtevala bi lahko Gdansk, ali pa, da bi se skozi poljsko Pomorje zgradila avtomobilska cesta. Prav tako bi lahko zahtevala, da bi odpovedali nenapadalno pogodbo med Poljsko in Sovjetsko Rusijo. Na vse to bi mi dali odklonilni odgovor.«

Dva dni pozneje pa je poljska vlada objavila naslednjo uradno izjavo:
»Širijo se razne vesti; pooblaščenim smo, da odločno potrdimo, da Poljska ni prejela nobenega ultimatum in da ni nikdo izvajal nobenega pritiska na Poljsko.

Vendar so nemške metode često presenečale ves svet. Dasi do sedaj te metode še niso bile izvajane v vprašanih, ki bi se nanašala na nas neposredno, moramo vendarle ohraniti največjo budnost in opreznost.«

Poljska in nemške zahteve.

Dne 1. aprila je kardinal Hlond, primas Poljske, izročil maršalu Smigly-Ridzu in predsedniku republike Moscickemu pismo, v katerem pojasnjuje stališče poljskega episkopata o vprašanih poljske zunanje in notranje politike. Isti dan je bil ustanovljen odbor za organizacijo posojila, ki naj bo v korist poljski letalski obrambi.

Istega dne je v Wilhelmshafenu govoril kancler Hitler pred 30.000 osebami ob priliki dograditve vojne ladje »Tirpitz«. V govoru je ostro napadal Anglijo in ostale »čednostne narode«:

»Kdor koli se bo odločil hoditi po kostanj v žerjavico za te narode, se mora pripraviti na to, da si bo opekel prste. Nemčija se ne bo dala obkoljevati. Če bo nemški narod zedinjen in enoten, tedaj si bomo ohranili mir ali pa si ga bomo izsilili, če bo to potrebno.«

Prejšnji dan, dne 31. marca, je namreč predsednik angleške vlade Chamberlain podal naslednjo izjavo v angleški spodnji zbornici:

»Mi še nimamo nobenih uradnih vesti o tem, da bi kdo poskušal napasti Poljsko in zato ne smete misliti, da jemljem te vesti za točne. Da bi pa popolnoma pojasnil stališče angleške vlade, moram že sedaj obvestiti spodnjo zbornico, da bo angleška vlada takoj z vsemi svojimi sredstvi podprla Poljsko, če bi kdo ogrožal neodvisnost Poljske in bi poljska vlada sklenila z vsemi silami upreti se takemu napadu. Angleška vlada je dostavila poljski vladi zagotovila v tem smislu. Prav tako sem pooblaščen izjaviti, da je francoska vlada zavezala isto stališče kot mi.«

Naslednjega dne, 2. aprila, je poljski zunanji minister polkovnik Beck odpotoval v London. Ko je dne 3. aprila prišel v London, je Chamberlain v spodnji zbornici še enkrat potrdil, da sta Anglija in Francija dali svoja poročstva Poljski, če bi kdo grozil njeni neodvisnosti. Poudaril je, da pogajanja z ostalimi državami, ki niso v sklopu osi Rim-Berlin, ne morejo biti nevarna Nemčiji. Dne 4. aprila se je Beck v Londonu začel z angleško vlado pogajati o tem, kakšne naj bodo oblike angleškega in francoskega poročstva za nedotakljivost Poljske.

Nemški zunanji minister von Ribbentrop pa je dne 7. aprila sprejel poljskega veleposlanika v Berlinu Lipskega in mu izjavil,

»da odnosi med Poljsko in Nemčijo ne bodo mogli postati normalni, dokler Poljska ne bo poslala domov 600.000 vojakov, ki jih je poslala na nemško mejo, ko so nemške čete zasedle Češko in Moravsko.«

Zunanji minister Beck se je dne 9. aprila vrnil iz Londona in takoj poročal maršalu Smigly-Ridzu o pogovorih v Londonu.

Dne 15. aprila se je v Monakovu zbralo več vodilnih članov nemške vlade in nemškega režima, da bi se dogovorili o tem, kako naj se proslavi 50. rojstni dan kanclerja Hitlerja. Še isti večer ob 22.20 je nemški tiskovni urad objavil, da je predsednik Zedinjenih držav poslal kanclerju Hitlerju in predsedniku italij. vlade Mussoliniju poslanico, v kateri

»vprašuje vodjo, če je pripravljen podati zagotovila, da nemške in italijanske vojne sile ne bodo napadle ozemlja cele vrste evropskih in izvenevropskih držav.«

Dva dni nato, dne 17. aprila, je kancler Hitler objavil, da sklicuje nemški parlament za 28. april, kjer bo javno odgovoril na Rooseveltove predloge.

Pred nemškim parlamentom je dne 28. aprila kancler Hitler prvič javno pojasnil nemške zahteve do Poljske, ki jih je sporočil poljski vladi kmalu po zasedbi Češke in Moravske. Rekel je:

»Poljski vladi sem dostavil naslednje predloge:

1. Gdansk se kot svobodno mesto priključi k Nemčiji;
2. Nemčija dobi skozi poljsko Pomorje cesto in železnico, s katero bo lahko svobodno razpolagala in ki bosta imela za Nemčijo isti značaj eksteritorialnosti, kakor koridor za Poljsko.

V zameno pa je Nemčija pripravljena dati Poljski:

1. priznala bo Poljski vse gospodarske pravice v Gdanku;
2. dala Poljski svobodno pristanišče v Gdanku in obseg pristanišča si bo Poljska sama določila;
3. tedaj bo Nemčija podala slovesno izjavo, da so vse meje med Nemčijo in Poljsko potegnjene za stalno;
4. s Poljsko sklene Nemčija nenapadalno pogodbo za 25 let, torej za čas, ki bi daleč presegel meje mojega živiljenja;
5. Poljska in Madžarska naj se udeležita jamstev za obstoj Slovaške, to se pravi, da se odpovem vsej nemški nadoblasti nad tem ozemljem.

Poljska vlada je odklonila te predloge in sporočila, da bi se pogajala samo:

1. o tem, kako naj se nadomesti komisar Zoeze narodov v Gdanku,
2. kako olajšati nemški tranzit skozi koridor.

Ker se angleško jamstvo Poljski več ne strinja z določili nemško-poljske pogodbe, ki je bila sklenjena med kanclerjem Hitlerjem in maršalom Pilsudskim v letu 1934, moram izjaviti:

Smatram, da je bila s tem jamstvom s poljske strani prekršena pogodba, ki je bila podpisana s Pilsudskim in tista pogodba poslej več ne velja.«

Istega dne je odpravnik poslov nemškega veleposlaništva v Varšavi izročil poljski vladi noto; nemška vlada obvešča poljsko vlado, da je pogodba med Poljsko in Nemčijo, ki je bila podpisana za 10 let dne 26. januarja 1934, nehala veljati. V prvem odstavku te note pravi nemška vlada:

»Nova pogodba med Poljsko in Anglijo, naj bo njena oblika kakršna koli hoče, je prava zavezniška pogodba. Še več! To zavezništvo je naperjeno proti Nemčiji; vse to dokazuje zgodovinski potek pogajanj za to pogodbo in splošni politični položaj.«

Naslednji dan, 29. aprila zvečer, so se v Varšavi sestali predsednik republike Moscicki, maršal Rīdz-Smigly in zunanji minister Beck, da bi pripravili poljski odgovor na Hitlerjev govor in na odpoved nemško-poljske nenapadalne pogodbe.

Poljski zborniki sta se sestali na skupno sejo dne 5. maja. Zunanji minister Beck je odgovoril na Hitlerjev govor in razložil poljsko stališče o nemških zahtevah. O Gdanku je Beck izjavil:

»Velika večina prebivalstva v Gdanku je nemška, toda njen obstoj je odvisen od poljskega gospodarstva. Kaj naj iz tega izvajamo za bodočnost?«

Govoreč o zahtevah, da naj se zgradi avtomobilska cesta skozi »vojvodstvo Pomorje in ne skozi koridor, kakor so to besedo umetno iznašli; kajti v vojvodstvu Pomorje žive in so od zmeraj živeli Poljaki in je bilo tam le malo nemških naseljencev,« je Beck izjavil:

»1. Poljska se ne bo dala potisniti od Baltika;

2. Nemčiji smo že dovolili vse olajšave za železniški promet z vzhodno Prusijo; nemški potniki čez naše ozemlje niso opremljeni s potnimi listi in naša carina jim ne pregleduje prtljage; prav iste ugodnosti smo pripravljali za nemški železniški promet; kajti prav nobena razloga nimamo zato, da bi Nemcem ovirali njihov promet z vzhodno Prusijo; prav tako pa ne čulimo nobene potrebe, da bi omejevali pravice svoje suverenosti na našem ozemlju.

3. Svoje zahteve za Gdansk in avtomobilsko cesto skozi Pomorje pa je nemška vlada postavila zopet tako, da gre samo za enostranske koncesije. Nemška vlada misli, da od nas te koncesije lahko zahteva. Država pa, ki samo sebe spoštuje, ne dovoljuje enostranskih koncesij. Toda v nemških zahtevah te reciprocitete ni! Nemške zahteve v tem oziru niso jasne.«

Beck je tudi izjavil, da ni res, da bi bila nemška vlada obvestila Poljsko o tem, da naj se ustanovi nekak »condominium« treh nad Slovaško in da naj nova nenapadalna pogodba med Nemčijo in Poljsko traja 25 let.

*

Tako se je razvijala kriza odnošajev med Poljsko in Nemčijo od 15. marca naprej, to je od dne, ko je nemška vojska zasedla Češko in Moravsko in je bila ustanovljena samostojna Slovaška, ki je takoj po svoji ustanovitvi podpisala z nemško vlado zelo točne diplomatske pogodbe o tem, kakšni bodo odnošaji med Nemčijo in Slovaško; pogodbe so tudi dovoljevale nemški vojski vkorakanje na Slovaško.

Takoj po dogodkih v bivši ČSR je poljsko vrhovno poveljstvo poslalo na nemško-poljsko mejo 600.000 vojakov, da bi poljsko ozemlje zaščitili pred presenečenji. Kajti medtem so bile v Varšavo sporočene nemške zahteve o Gdanku in Pomorju — dan tega sporočila še ni znan — in šele 28. aprila je nemški kancler Hitler javno pojasnil svoje zahteve. Toda poljska vlada je nanje negativno odgovorila že pred koncem marca, ker je poljski zunanji minister Beck dne 2. aprila odpotoval v London, kjer je z angleško vlado sklenil pogodbo o angleškem in francoskem jamstvu poljskega ozemlja. Mostovi med Poljsko in Nemčijo so bili porušeni, Hitler in Beck sta v svojih govorih dne 28. aprila in 5. maja izrečno omenila, da se pogajanja ne morejo voditi o vprašanih, kjer gre za čast in svobodo narodov.

Posredovalni poskusi med Nemčijo in Poljsko.

Po nenadni zasedbi Albanije, ki so jo italijanske čete izvedle v dneh od 7. do 9. aprila, sta angleška in francoska vlada raztegnili svoji poroštvi za nedotakljivost meja še na Grčijo in Romunijo in izjavili, »da bosta tudi proti vsaki spremembi sedanjega stanja na Balkanu«.

Nemška vlada je medtem obvestila severne države Švedsko, Norveško, Dansko in Finsko, da bi bila pripravljena z njimi skleniti skupno ali ločene nenapadalne pogodbe.

Dne 12. maja pa sta bili v angleški spodnji zbornici v Londonu in v turškem parlamentu v Ankari prečitani enaki izjavi o tem, da si Turčija in Anglija obljubljata »sodelovanje in pomoč v slučaju napada ali spopada, ki bi povzročil vojno v Sredozemskem morju«.

Toda dne 22. maja je bila v Berlinu ob 11. uri dopoldne podpisana vojaška pogodba med Italijo in Nemčijo. Vojaška zavezniška pogodba uvaja »totalno sodelovanje« med obema velesilama z obvezo, da ne bosta obe velesili v slučaju vojne sklepali niti ločenega premirja, niti ločenega miru. **Pogodba nima več nobene določbe o borbi proti kominterni.**

Pogajanja med Sovjetsko Rusijo, Anglijo in Francijo, ki potekajo že od srede aprila, se po posredovanju francoske vlade pospešijo, dočim je nemška vlada dne 31. maja podpisala nenapadalno pogodbo med Nemčijo in Dansko.

V širših obrisih se je tako začrtavala fronta, ki naj bi nastala tedaj, če bi kdo posegel za orožje in tako skušal uveljaviti svojo pravico.

Sovjetski pomočnik zunanjega komisarja Molotova — Litvinov je 3. maja odstopil — Potemkin se je dne 10. maja po potovanju z Balkana ustavil v Varšavi in imel dveurni razgovor z Beckom. Dne 8. maja je sovjetska vlada imenovala v Varšavo novega veleposlanika Šironova; tolmačili so to kot dobro znamenje, ker sovjetsko veleposlaništvo v Varšavi že dolgo ni bilo zasedeno in je vodil posle odpravnik poslov. Na sestanku z Beckom je bilo sovjetski vladi prvič sporočeno, kakšna je bila vsebina razgovora v februarju v Berchtesgaden, ko se je govorilo tudi o Ukrajini.

Dne 5. maja je papeški nuncij v Berlinu msgr. Orsenigo z letalom dopotoval v Berchtesgaden in se poldruge uro pogovarjal s Hitlerjem. Iste dni so papeški nunciji v Parizu, Londonu, Berlinu, Bruslju in Varšavi napravili slične korake. Po svetu so se raznesle vesti, da Vatikan pripravlja obširen posredovalni poskus. Sestala naj bi se prava »mirovna konferenca«, ki bi razbremenila napetost, ki je rastla ob poljsko-nemški meji.

Toda dne 9. maja je bilo v Vatikanu objavljeno naslednje uradno poročilo:

»Poučeni krogi v Vatikanu ne dajejo nobene vere vestem, ki so bile objavljene v tujini, češ da misli sv. stolica predlagati konferenco glavnih evropskih držav, ki naj bi se vršila v Vatikanu; konferenca naj bi pripravila sredstva za mirno rešitev vseh evropskih problemov, ki so na dnevnem redu.

Sv. oče se resnično bolj kot kdaj poprej zanima za ohranitev splošnega miru, toda vse to delo se ne more razširiti čez okvir rednega diplomatskega dela, ki je določen zastopnikom sv. stolice v tujini.

Pod tem vidikom je treba opazovati obiske, ki so jih zastopniki sv. stolice opravili pri raznih vladah. Sporočili so povesod iskreno in globok željo Pija XII., da naj se vse zadeve uredi mirno v duhu vzajemnega razumevanja težav, ki trenutno mučijo Evropo.«

Poskusi za obnovev neposrednih pogajanj med Nemčijo in Poljsko pa se niso posrečili. V Evropi se je na eni strani organizirala tako imenovana »fronta miru«, to je fronta držav, ki bi bile na strani Francije in Anglije. Pogajanja so se še zmeraj razvijala v Moskvi, dočim je bil položaj v Sredozemskem morju na poti razčiščenja.

Posredovalni poskusi so se za enkrat uveljavili tako, da so se dne 30. maja začela pogajanja med poljsko vlado in senatom v Gdansku. Razčistila naj bi se vprašanja poljskih uradnikov, carinikov in poljskega železniškega prometa v Gdansku.

Toda ta pogajanja za razčiščenje razmer v svobodnem mestu Gdansku ne morejo več zavreti razvoja dogodkov na širšem diplomatskem polju, kjer se nadaljujejo priprave, ki dajo slutiti oborožen spopad. Nemčija je dne 7. junija podpisala nenapadalno pogodbo z Estonsko in Letonsko, dne 23. junija pa je bila podpisana zavezniška pogodba med Francijo in Turčijo, ki je bila 30. junija v turškem parlamentu že ratificirana. Angleška vlada je dne 14. junija poslala v Moskvo višjega uradnika zunanjega ministrstva Stranga, ki naj bi pospešil pogajanja in se vrnil v London šele, ko bi bilo jasno, da bo sklenjena pogodba med Francijo, Anglijo in Sovjetsko Rusijo.

Medtem se Gdansk sam pripravlja na obrambo in v mestu se začno snovati vojaški oddelki — »Heimwehren«. Na meji med svobodnim mestom in Poljsko se množe spopadi. Proti koncu junija in ves julij prihajajo v Gdansk okrepitev iz vzhodne Prusije, Poljska pa priredi dne 29. junija v Gdinji in po vsej Poljski velike manifestacije za »poljsko morje«. Predsednik republike Moscicki v posebnem govoru po radiu pojasni poljske cilje na morju in govor se zaključi z mislijo:

»Mi moramo ohraniti mir ob Baltiku, toda ta namera nam nalaga istočasno dolžnost, da krepimo svoje oborožene sile ob tem morju.«

Posredovalni poskusi se več ne morejo posrečiti, prehajamo tako v usodne dogodke v mesecu avgustu, ko je napetost, pa tudi priprava na vse, na obeh straneh dosegla višek in — tragični zaključek.

Med vojno in mirom.

Spornih vprašanj med Nemčijo in Poljsko z neposrednimi pogajanjmi ni bilo več mogoče urediti; nikjer na obzorju se niso kazale možnosti, ki bi nudile priložnost za organizacijo takih pogajanj vsaj v posredovalni obliki. Težišče spora med Poljsko in Nemčijo se je prenašalo na širšo osnovo: Anglija in Francija sta poročevali za nedotakljivost Poljske. Francija je imela s Sovjetsko Rusijo zavezniško pogodbo, ki jo je v letu 1935 v Moskvi podpisal Laval. Svoje obveze do Poljske bosta Anglija in Francija mogli izpolnjevati samo na zapadu, na vzhodu naj bi zaradi svojih zavezniških obvez do Francije priskočila Poljski na pomoč Sovjetska Rusija. Nova vojna bi torej vsaj v začetku imela približno isti obraz kakor ona l. 1914: na eni strani Anglija, Francija in Sovjetska Rusija s svojimi zavezniki, na drugi strani pa Nemčija, ki bi tokrat imela ob sebi Italijo.

Toda pogajanja s Sovjetsko Rusijo so trajala že tri mesece in še ni bilo mogoče dati temu novemu skupnemu zavezništvu prave oblike. V svojem govoru dne 31. julija je Chamberlain izjavil,

»da je sovjetska vlada sporočila v London željo, da naj pridejo v Moskvo še vojaški strokovnjaki, ki bodo vzporedno s političnimi pogajanjmi določili obliko vojaškega sodelovanja. Angleška vlada je sklenila poslati v Moskvo zastopnike angleške kopne vojske, mornarice in letalstva.«

Toda že 1. avgusta je vodilni list sovjetske vlade »Izvestja« napisal članek, v katerem dolži zapadni demokraciji,

»da hočeta odgovornost za vojno sedaj preči na ramena Sovjetske Rusije. Sovjeti niso bili nikdar pacifisti, to je brezpogojni pristaši miru,

ker boljševike vodi ideologija, ki zahteva, če je čas zato, skrajnih sredstev za svoje uresničenje.

Sovjetska Rusija zahteva zase pravico, da sme nastopiti v baltičkih državah, kadar koli se ji bo zdelo to potrebno. V bodoči vojni mora tudi Sovjetska Rusija imeti dobiček, ne pa tako, da bi imeli od vojne koristi samo zapadni demokraciji, ki bi s sovjetsko pomočjo skušali oplahiti Nemčijo, nato pa se z njo sporazumeti samo zato, ker ne bi ničesar privoščili Sovjetski Rusiji.«

Obrisi pogajanj s Sovjetsko Rusijo so se torej kazali zelo nejasni, skoraj brezupni, ko so angleški in francoski vojaški strokovnjaki odpotovali v Moskvo. Na željo sovjetske vlade so morali vojaški strokovnjaki priti v Moskvo in svojih vojaških oblekah in se v teh oblekah kazati po mestu in na sestankih.

Toda dne 4. avgusta je »Osservatore Romano« objavil članek o težavah med Sovjetsko Rusijo in Anglijo ter Francijo in poudaril:

»Ni treba bogve kaj globoko razmišljati, da se ugane, da se posebno Anglija boji, da ne bi Rusija izrabila svetovnega spora v to, da brez kakega posebnega in nujnega vzroka zopet zasede baltičke države, ki jih je morala v minuli vojni odstopiti; tega pa Anglija na noben način noče dopustiti.

... Nasproti temu pa se lahko doda, da je Nemčija pripravljena v kakšnem svetovnem sporu priznati zopet baltičke države Rusiji, ki jih je morala v znanem sramotnem miru, ki ga je sklenil z Nemčijo Trocki, odstopiti, če Rusija ostane nevtralna ali celo stopi na stran Nemčije in Italije.«

Dne 7. avgusta so se vršile v Krakovu velike slovesnosti v spomin poljskih legionarjev in maršala Pilsudskega. Govoril je glavni poveljnik poljske vojske maršal Smigly-Ridz in ponovil:

»Spoštujemo in cenimo mir kakor drugi narodi, toda ni sile, ki bi nas mogla prepričati, da beseda „mir“ za nekatere pomeni vzeti, za druge pa dati ... Z vso silo bomo odbili vsak poskus posredne ali neposredne kršitve naših pravic in dostojanstva naše države. Gdansk predstavlja pljuča poljskega gospodarskega življenja, gdanskega vprašanja pa nismo sprožili mi.«

Dne 8. avgusta je dopotoval z letalom v Berchtesgaden voditelj narodnih socialistov v Gdanku Forster, prav iste dni pa so se začeli posveti nemških vojaških strokovnjakov. Vsa Nemčija se je začela pripravljati na veliko proslavo 25. obletnice Hindenburgove zmage nad ruskimi četami v letu 1914 pri Tannenbergu. Hitler je napovedal, da bo imel tedaj velik govor in angleški listi so zaključevali, da bo napetost zaradi Gdanska dosegla višek po 21. avgustu.

Forster se je 10. avgusta vrnil v Gdansk in v velikem govoru izjavil,

»da je bil Gdansk leta 1919 nasilno izločen iz nemške skupnosti in da nemško prebivalstvo Gdanska zatrdno veruje, da bo vodja nemškega naroda Hitler osvobodil mesto prav kmalu.«

Dne 11. avgusta sta se v Salzburgu sestala italijanski zunanji minister grof Ciano in nemški zunanji minister von Ribbentrop. Sestanek je trajal dva dni, v gradu nemškega notranjega ministra dr. Fricka blizu Salzburga pa je bil že več dni na dopustu madžarski zunanji minister grof Czaki.

Komisar Zveze narodov v Gdanku Burckhardt je dne 16. avgusta obiskal Hitlerja v Berchtesgadenu. Po vsem svetovnem tisku so se razširili takoj glasovi, da bo Burckhardt izdelal predloge, ki naj zblížajo nemško

in poljsko stališče o Gdanskju, prav tako pa se v listih javljajo prve vesti o tem, da je Mussolini, predsednik italijanske vlade, predlagal konferenco petih velesil, ki »naj uredi vsa sporna vprašanja«. Prav tako se začno ponavljati vesti o tem, da bi bila sv. stolica ponovila predloge za širšo mednarodno konferenco.

Dne 19. avgusta je bilo v Parizu in Londonu hkrati objavljeno, da sta francoski in angleški veleposlanik v Berlinu obiskala nemško zunanje ministrstvo in poudarila, da bosta Francija in Anglija brezpogojno izpolnili vse svoje obveze do Poljske, če bi bila Poljska napadena. Isto sta veleposlanika obeh velesil izjavila v Rimu v italijanskem zunanjem ministrstvu.

Toda dne 21. avgusta zvečer je bilo v Moskvi uradno objavljeno, »da je bil v Berlinu podpisan trgovinski in kreditni sporazum med Sovjetsko Rusijo in Nemčijo. S tem sporazumom je Nemčija odprla Rusiji kredit v znesku 200 milijonov nemških mark (pribl. 3 milijarde dinarjev) s 5% obrestmi in za dobo 7 let. Posojilo naj bi se porabilo za nakup nemškega blaga v roku dveh let od dneva, ko je bil sporazum podpisan. Sporazum določa tudi, da Nemčija kupi tudi v roku dveh let za 180 milijonov nemških mark blaga. Sovjetska agencija Tass pravi v uradnem poročilu, da je bil sporazum podpisan „po uspešno končanih pogajanjih“.

Naslednji dan, dne 22. avgusta, pa je nemška vlada objavila naslednjo uradno izjavo:

»Nemška in sovjetska vlada sta se sporazumeli, da skleneta nenapadalno pogodbo.

Zunanji minister Ribbentrop se odpelje v sredo, dne 23. avgusta, v Moskvo, da zaključi pogajanja.«

Mednarodni položaj se je popolnoma spremenil, Sovjetska Rusija se je postavila na stran Nemčije in pospešila razvoj dogodkov v smeri vojnega obračunavanja.

Pogodba, ki je bila dne 24. avgusta podpisana med Sovjetsko Rusijo in Nemčijo, se glasi:

1. Obe pogodbenici se obvezujeta, da se bosta vzdržali vsakega nasilnega dejanja, vsakega napadalnega postopka in vsakega napada druge na drugo, bodisi posamič ali skupaj z drugimi državami;

2. če bi bila katera izmed obeh držav napadena od kake druge države, ne bo druga pogodbenica te države z ničemer podpirala;

3. vladi obeh pogodbenic bosta v bodoče stalno v medsebojni zvezi s konzultiranjem, da se bosta vzajemno informirali o vprašanjih, ki se tičejo njunih skupnih koristi;

4. nobena od obeh pogodbenic ne bo sodelovala pri nobeni skupini držav, ki bi bila posredno ali neposredno naperjena proti drugi pogodbenici;

5. v primeru spora ali spopoda med obema pogodbenicama v kakršnih koli zadevah bosta obe stranki uredili spor ali spopad izključno s prijateljsko izmenjavo misli ali pa po potrebi z arbitražno komisijo;

6. ta pogodba se sklene za dobo 10 let. Če je katera izmed pogodbenic ne odpove leto dni pred potekom, se njena veljava avtomatsko podaljša za nadaljnjih pet let;

7. ta pogodba se mora ratificirati v najkrajšem času. Ratifikacijske listine se bodo izmenjale v Berlinu. Pogodba stopi v veljavo takoj po podpisu.«

Po podpisu tega dogovora je bilo vsaj lahnim poznavalcem političnih razmer jasno, da je način obračuna s Poljsko že določen. Ta pogodba je pomenila, da prepušča Sovjetska Rusija Nemčiji popolno svobodo v tem, da z vojno doseže svoje cilje na Poljskem.

Še isti dan so na Poljskem razširili mobilizacijske odredbe, prav tako so jih pospešili v Franciji. Isti večer dne 24. avgusta pa je govoril papež Pij XII.

»in poudaril, da bi nova vojna ne prizanesla niti možem, materam in mladeničem. Za Evropo bi bila nova vojna strašen udarec, za Evropo, ki je delo krščanskega genija in krščanske vere. Zato naj krščanski narodi najdejo pot k medsebojnemu razmerju v Kristusovem miru.«

Naslednji dan, dne 25. avgusta je bila v Londonu podpisana vojaška zavezniška pogodba med Poljsko in Anglijo. Angleška vlada je ta dan objavila uradno izjavo, v kateri pravi:

»Angleški zunanji minister lord Halifax in poljski veleposlanik v Londonu grof Raczinski sta podpisala snoči pogodbo o vzajemni pomoči, ki je bila sklenjena med Veliko Britanijo in Poljsko. Pogodba ima osem členov, v katerih so naštetih primeri, v katerih ima vsaka pogodbenica dolžnost priti na pomoč drugi pogodbenici, kakor tudi okoliščine, v katerih se mora pomoč izpolniti.«

Iste dne je predsednik Zedinjenih držav Roosevelt brzojavno prosil Hitlerja in predsednika Poljske, da naj mirno poravnata spor. V svoji brzojavki predlaga Roosevelt, da naj se začno

»1. neposredna pogajanja med obema strankama;

2. vsa sporna vprašanja naj se predložijo nepristranskemu razsodniškemu zboru, ki bi mu obe stranki mogli zaupati;

3. skupni pristanelek obeh državnih poglavarjev za spravi postopek.«

Poljski predsednik republike Moscicki je sprejel Rooseveltove predloge, ker pa Hitler ni odgovoril, se je predsednik Zedinjenih držav dne 26. avgusta še enkrat obrnil na Hitlerja, da naj sprejme predloge za mirno poravnavo spornih vprašanj.

Iste dne je v Moskvi maršal Vorošilov sporočil

»članom francoskega in britanskega vojaškega odposlanstva, da so dosedanja pogajanja med vojaškimi strokovnjaki postala po podpisu nenapadalne pogodbe med Nemčijo in Sovjetsko Rusijo brezpredmetna.«

Dne 28. avgusta je kanadska vlada poslala Hitlerju in Mussoliniju brzojavno poslanico, v kateri predlaga mirno rešitev vseh spornih vprašanj. Predsednik italijanske vlade Mussolini je odgovoril, da bo storil vse za rešitev miru.

Isti dan so se razširile vesti, da italijanska vlada ponovno predlaga konferenco petih velesil, in sicer Velike Britanije, Francije, Italije, Nemčije in Rusije.

V Berlinu so 28. avgusta objavili vsebino pism, ki sta jih izmenjala Hitler in Daladier. V svojem pismu je Daladier ponovno sporočil Hitlerju, da je Francija sklenila izpolniti vse svoje obveze do Poljske, upa pa, da je še zmeraj možno najti mirno rešitev vseh spornih vprašanj; Hitler pa je poudaril, da zahteva Nemčija Gdansk in koridor, na Poljskem pa se med tem množi preganjanje nemške manjšine in nemška vlada ne vidi poti, ki naj bi Poljsko prisilila, da spremeni svoje stališče.

Predsednik angleške vlade Chamberlain je dne 29. avgusta spodnji zbornici sporočil v obsežnem govoru,

»da je Hitler poslal angleški vladi predloge za splošen in končni sporazum; sklep o vojni ali miru še ni padel, vendar pa Anglija vztraja pri svojih sklepih o pomoči Poljski, če bi bila napadena«.

Istege dne zvečer je bil v Berlinu izročen angleški odgovor na Hitlerjevo pismo Chamberlainu. Odgovor je prinesel v Berlin angleški veleposlanik Henderson.

Dne 29. avgusta je bila nato še podpisana pogodba med Turčijo in Anglijo, obrobne države okoli Nemčije so začele odrejati delno mobilizacijo ali pa so začele klicati razne letnike pod orožje, nemške čete pa so istega dne tudi že zasedle vso Slovaško.

Belgijski kralj Leopold in nizozemska kraljica Viljemina sta istega dne ponudila svoje posredovanje, ki je bilo povsod ugodno sprejeto.

Dne 30. avgusta zjutraj je nemška vlada dostavila v London nove predloge, še istega dne je angleška vlada odgovorila nanje. Oba dni, dne 29. in 30. avgusta, so s skrivnostnimi letali v London prihajali na zastraženo letališče važni potniki; govorilo se je, da so bili to nemški posredovalci, med njimi celo nemški zunanji minister von Ribbentrop, prav tako pa se je zelo odločno poudarjalo, da je prihajal v London predsednik vlade neke velesile.

Toda proti večeru dne 30. avgusta se je položaj poslabšal. V Berlinu je bilo objavljeno, da bo vlada isto noč podala važno izjavo — to se je zgodilo nato 24 ur pozneje dne 31. avgusta ob devetih zvečer — na Poljskem pa so proglasili splošno mobilizacijo.

Nastopil je kritični dan dne 31. avgusta, ko je bila v Berlinu prečitana in po vseh radijskih postajah razglašena uradna izjava nemške vlade, ki je obsegala 16 točk. Ta izjava obsega ponudbo Poljski, na podlagi katere bi se lahko spor med Nemčijo in Poljsko mirno uredil.

Usoda te izjave je zelo nejasna, kajti nemška vlada pravi, da jo je sporočila poljski vladi in da je čakala 48 ur odgovor nanjo. Ker poljska vlada ni odgovorila, bo Nemčija postopala po svoje, to je, nemški vojski je ukazano, da naj sedaj izpolni svojo dolžnost.

Poljska vlada izjavlja, da teh nemških 16 točk nikdar ni prejela in da tudi ni vedela, da bi morala poslati v Berlin pooblaščenca, ki bi moral na teh 16 točk pristati in jih podpisati.

Nemčija je v 16 točkah zahtevala:

1. Svobodno mesto Gdansk se vrne takoj k rajhu, tako na podlagi svojega čistonemškega narodnostnega značaja, kakor tudi na podlagi enodušno izražene želje njegovega prebivalstva.

2. Pokrajina tako imenovanega koridorja, to je pokrajina od Baltiškega morja pa do črte Marienwerder, Graudenz (Grudziądz)-Kulm-Bromberg (Bydgoszcz) — računajoč tu samo mesta — bo sama odločila o tem, če naj pripade Poljski ali Nemčiji. V ta namen naj bi se izvršilo v tej pokrajini ljudsko glasovanje. Pravico glasovanja imajo tudi vsi Nemci, ki so bili rojeni do 1. januarja 1918 v tej pokrajini. Prav tako imajo pravico glasovanja vsi Poljaki, ki so imenovanega dne v tej pokrajini stanovali, odnosno ki so se do tega datuma v tej pokrajini rodili. Isto velja tudi za Kašube in druge elemente. Nemci, izgnani iz teh krajev, se vrnejo vanje, da bi izvršili svojo glasovalno dolžnost. Zaradi zagotovitve objektivnega glasovanja, kakor tudi zaradi zagotovitve obsežnih priprav za to glasovanje, se podredi omenjeno ozemlje, kakor svoj čas Posaarje, mednarodni komisiji, ki naj se takoj sestavi in v katero bi stopili predstavniki štirih velikih sil. Francije,

Italije, Sovjetske Rusije in Anglije. Ta komisija bo izvrševala v tej pokrajini polno suvereno državno oblast. V ta namen morajo poljska vojska, poljska policija in poljske oblasti izprazniti to pokrajino v čim krajšem roku, ki naj se sporazumno določi.

4. Iz te pokrajine se izvzame poljsko pristanišče Gdinja, ki se načelno smatra za poljsko ozemlje, v kolikor se teritorialno omeji na čisto poljsko naselje. Točne meje tega poljskega pristanišča naj bi se določile s sporazumom med Poljsko in Nemčijo, po potrebi pa z mednarodnim razsodiščem.

5. Da bi bilo dovolj časa za obsežna pripravljalna dela, ki so potrebna za zagotovitev pravilnega ljudskega glasovanja, se to glasovanje ne bi izvedlo pred potekom 12 mesecev.

6. Za ta čas bi se moralo Nemčiji zagotoviti neovirano zvezo z vzhodno Prusijo. Poljski pa neovirana zveza z morjem. Določile bi se ceste in železniške proge, ki bi omogočile svobodni tranzitni promet. Za te proge in ceste se bodo pobirale dajatve samo v višini, ki je potrebna za vzdrževanje teh prometnih žil, odnosno za izvrševanje transportov.

7. O priliki glasovanja bo odločila o dodelitvi te pokrajine večina oddanih glasov.

8. Da bi se po izvršenem glasovanju brez ozira na to, kakšen bi bil izid, zagotovil neoviran promet med Nemčijo in njenima pokrajinama Gdanskom in vzhodno Prusijo, kakor tudi neovirana zveza Poljske z morjem, bi se določil za primer, da pokrajina po plebiscitu pripade Poljski, izvzeti nemški prometni pas, nekako v smeri od Bittova do Gdanska, odnosno proti Tczewu za zgraditev državne avtomobilske ceste in železniške proge s štirimi tiri. Zgrajena bi bila tako, da te nove zveze ne bi motile poljskih prometnih zvez, torej tako, da bi šli avtomobilska cesta in železniška proga preko teh prometnih zvez po mostovih ali bi tekli pod njima skozi podvoze. Točno se bo določila širina tega pasu, ki se bo smatral za nemško ozemlje. Če bi pa plebiscit izpadel v korist Nemčije, dobi zaradi svobodnega in neoviranega prometa s svojim pristaniščem Gdinjo Poljska iste pravice za zgraditev izvzete cestne odnosno železniške zveze, kakršne bi se v obratnem primeru priznale Nemčiji.

9. Za primer, da se koridor vrne Nemčiji, izjavlja vlada rajha, da je pripravljena lotiti se skupaj s Poljsko izmenjave prebivalstva, toda v obsegu, ki bi bil v razmerju s pokrajino koridorja.

10. Za primer, da Poljska zahteva posebne ugodnosti v gdanskem pristanišču, bi se te ugodnosti pogodbeno določile na paritetni osnovi s tem, da bi Nemčija dobila iste pravice v pristanišču Gdinja.

11. Da bi se v tej pokrajini odstranil vsak občutek, da je ena ali druga stran izpostavljena kakšni grožnji, bi dobila Gdansk in Gdinja značaj izključno trgovskih mest, to je mest brez kakršnih koli vojaških naprav ali utrdb.

12. Polotok Hela, ki bi morda po izidu plebiscita pripadel Poljski, bi se moral v vsakem primeru prav tako demilitarizirati.

13. Ker ima vlada rajha razloge za najtežje pritožbe zaradi ravnanja z Nemci na Poljskem in ker poljska vlada po svoji strani meni, da mora objavljati pritožbe proti Nemčiji, izjavljata obe stranki, da se strinjata s tem, da se vse te pritožbe predlože pred odbor, ki bi bil po svoji sestavi mednarodnega značaja in bi imel nalogo, da raz-

pravlja o vseh pritožbah, o škodi gospodarskega ali fizičnega značaja, ki je bila povzročena eni ali drugi strani, kakor tudi vse teroristične prestopke drugih vrst. Nemčija in Poljska se obvežeta, da bosta povrnila vso gospodarsko in drugo škodo, za katero bi se dognalo, da je bila storjena od te ali druge strani od leta 1918 do danes. Prav tako se obvežeta, da bosta preklicali vse zaplembe imetja kakor tudi vse druge postopke, ki motijo gospodarsko življenje, oziroma da v celoti povrnete škodo zainteresiranim.

14. Da bi se Nemci, ki bi po tem ostali na Poljskem, ter Poljaki, ki bi ostali v Nemčiji, osvobodili občutka, da so brezpravni v mednarodnem pogledu in da bi se jim zajamčila možnost pritožb zaradi prestopkov, ki bi žalili njihova narodna čustva, naj se Nemčija in Poljska izjavita, da z obveznimi sporazumi zagotovita pravice obojnih manjšin. S temi sporazumi se bo zagotovil obema manjšinama nemoten svoboden razvoj, svoboda izpovedovanja in poudarjanja njihovih narodnostnih čustev. Zlasti naj se jim v ta namen in v potrebnem obsegu dopuste organizacije. Obe stranki se obvežeta, da ne bosta sprejemali v vojsko državljánov, ki pripadajo imenovanim manjšinam.

15. Za primer, da bi prišlo do sporazuma na temelju teh predlogov, izjavljata Nemčija in Poljska, da sta pripravljene takoj ukazati in izvesti demobilizacijo svoje oborožene sile.

16. Nadaljnji ukrepi, ki so potrebni za pospešeno izvedbo navedenih odredb, se bodo določili s sporazumom med Nemčijo in Poljsko.

Ker Poljska teh 16 točk, za katere ni vedela, ni mogla več izpolniti, je bilo dne 1. septembra zjutraj ob eni objavljeno uradno poročilo nemške vlade, da je nemški vojski ukazano, da naj izvrši svojo dolžnost. Nemške vojaške sile so začele z vojaškimi operacijami proti Poljski ob vsej poljsko-nemški meji ob šestih zjutraj. Poljska je bila napadena, in določbe, po katerih sta bili Anglija in Francija vezani, da morata iti Poljski na pomoč, so se morale začeti izvajati.

Dne 3. septembra sta Anglija in Francija sporočili Nemčiji, da sta prva od enajstih, druga pa od petih popoldne tega dne naprej z Nemčijo v vojnem stanju.

*

Po izbruhu sovražnosti so razne vlade že začele objavljati del svojih dokumentov o diplomatskih pogajanjih v mesecu avgustu. Prva je objavila »Modro knjigo« angleška vlada.

V tej knjigi poudarja angleška vlada, da je opozorila nemško vlado, da bo izpolnila vse svoje obveznosti do Poljske že tedaj, ko so se začeli prvi nemiri na meji ob Gdanskú. Toda že dne 19. avgusta je državni podtajnik v nemškem zunanjem ministrstvu von Weiszäcker izjavil angleškemu veleposlaniku, da se bo tudi Rusija udeležila delitve Poljske.

Angleška vlada je stalno opozarjala poljsko vlado, da naj obzirno postopa z nemško manjšino in poljska vlada je to tudi obljubila. Ker se je napetost večala, je angleška vlada sklicala angleški parlament na izredno zasedanje dne 22. avgusta in parlament je povišal vojne kredite. Uradno poročilo o sklicanju parlamenta je vlada poslala Hitlerju in mu potrdila, da bo izpolnila vse svoje obveze do Poljske, če bo Poljska napadena.

To uradno sporočilo je mogel angleški veleposlanik Henderson dostaviti Hitlerju šele dne 23. avgusta in v tem sporočilu je angleška vlada

predlagala tudi premirje za čas pogajanj. V razgovoru z angleškim veleposlanikom je bil Hitler zelo razburjen in ni pristal na nobeno kompromisno ureditev spornih vprašanj. Izjavil je, da je Anglija največ kriva, če je Poljska tako nepopustljiva. Sam se trudi že dvajset let, da bi poravnal Anglijo in Nemčijo.

Popoldne je Hitler Hendersona še enkrat poklical k sebi in Henderson je Hitlerja pri tem opozoril na veliko odgovornost, če povzroči vojno. Hitler pa ga je zavrnil, da je vsega kriva Anglija. Anglija hoče uničiti Nemčijo. Nato je Hitler dodal, da je sedaj star 50 let in da mu je ljubša vojna sedaj kot pa tedaj, ko bi bil star 55 ali 60 let.

Pogodbo s Sovjetsko Rusijo da je sklenil zato, ker ga je k temu prisilila Anglija.

Angleška »Modra knjiga« objavlja nato, da se je poljski veleposlanik Lipski sestal istega dne z maršalom Göringom, ki je obžaloval, da se ni posrečilo ohraniti dobre odnošaje med Nemčijo in Poljsko. Pri vsem tem je po Göringovih besedah bilo vprašanje Gdanska samo majhna ovira. Glavna ovira je poljska zveza z Anglijo.

Poljski zunanji minister Beck je po sklenitvi pogodbe med Nemčijo in Sovjetsko Rusijo sporočil angleški vladi, da Poljska ne misli dopustiti Nemčiji, da bi imela proste roke na Poljskem. Dne 25. avgusta pa je Hitler povabil k sebi angleškega veleposlanika Hendersona in mu izjavil, da želi staviti obširen predlog za ureditev vseh odnošajev med Anglijo in Nemčijo, če se poljsko vprašanje zadovoljivo uredi. Ko pa bodo izpolnjene nemške zahteve po kolonijah, je pripravljen v imenu Nemčije podati poročstva za obstoj angleškega imperija in pristati tudi na omejitev oboroževanja. Če bi sedaj izbruhnila vojna, je nadaljeval Hitler, bi imela od tega koristi samo Japonska. Dodal je še, da je umetnik in ne politik in da je pripravljen umakniti se iz političnega življenja, brž ko bo urejeno poljsko vprašanje.

Dne 28. avgusta je Henderson prinesel iz Londona odgovor nemški vladi, v katerem angleška vlada sporoča, da ne bo pristala na nobeno rešitev poljskega vprašanja v obliki, ki bi bila nevarna neodvisnosti Evrope. Zato so potrebna neposredna pogajanja med Poljsko in Nemčijo z jamstvi velesil.

Dne 29. avgusta je nato nemška vlada sporočila angleškemu veleposlaniku v Berlinu, da je pripravljena pogajati se s poljsko vlado, če Poljska pošlje v Berlin posebnega odposlanca z vsemi pooblastili.

Dne 30. avgusta pa je angleški veleposlanik iz Varšave sporočil v London, da se bo Poljska raje borila do kraja kot pa da bi kapitulirala. Zato je angleška vlada sporočila svojemu veleposlaniku v Berlin, da naj obvesti nemško vlado, da naj začne nemška vlada redna diplomatska pogajanja s poljsko vlado preko njenega veleposlanika Lipskega v Berlinu.

Opolnoči istega dne je Henderson izročil ta odgovor von Ribbentropu in predlagal premirje med pogajanj. Ob tej priliki je von Ribbentrop prečital Hendersonu 16 točk zelo hitro v nemščini, izvoda mu pa ni hotel izročiti, češ da je že prepozno.

Zadnji dan, dne 31. avgusta zjutraj, je poljska vlada dala svojemu veleposlaniku v Berlinu navodilo, da naj sporoči nemški vladi, da je pripravljena pogajati se o vseh predlogih, ki bi jih nemška vlada sporočila. Nemški zunanji minister von Ribbentrop je šele zvečer sprejel poljskega veleposlanika. Razgovor je bil brezuspešen in nekaj minut nato je nemška vlada objavila 16 točk.

Obzornik.

AKADEMSKI KULTURNO-SOCIALNI TEDEN SKAD ZARJE V BOLINJU

Počitniški študijski tedni, ki se pečajo z zaokroženim kompleksom vprašanj javnega, bodisi socialnega, bodisi kulturnega življenja, so prešli v deželah najbolj živega in najsodobnejšega katoliškega življenja že v tako močno tradicijo, da si brez njih tam skoraj ni mogoče predstavljati počitnic. Spomnim naj samo na splošno znane socialne tedne francoskih katoličanov. Pri nas se take prireditve javljajo šele v zadnjem času pod okriljem akademskih društev, ki si s tem pridobivajo resnične in tehtne zasluge za razvoj vse slovenske katoliške skupnosti. Ne sicer s kakim zunanjim organizacijskim delom, zato pa z delom za resnično poglobitev slovenskega katoličana, kar je brez dvoma mnogo zaslužnejše od prvega. Ne organizacija, marveč prerod posameznika je namreč tista točka, ki bo odločevala o vplivu katoličanstva v svetu, ki se poraja pred našimi očmi.

Prvo tako prireditev so napravile Danica, Savica in Zarja leta 1937 (gl. poročilo J. Š. I. akademski kulturno-socialni teden, Čas 32, 1937/38, str. 94—102). Podoben akademski kulturno-socialni teden je priredila letos Zarja. Teden je bil namenjen predvsem akademski mladini, ki ji je hotelo društvo nuditi kot dopolnilo strokovne izobrazbe, ki jo uživa med letom v predavalnicah in po seminarjih, z obravnavanjem nekaterih najvažnejših ali vsaj najbolj perečih vprašanj katoliškega svetovnega nazora in slovenskega narodnega položaja čim več splošne vzgoje in splošne izobrazbe v smeri obeh temeljev zarjanskega dela — slovenstva in katolicizma. Povabljeni so bili pa k udeležbi tudi vsi člani slovenskega katoliškega akademskega starešinstva, ki so pa s primeroma majhno udeležbo na tednu dokazali silno brezbriznost za najaktualnejša slovenska vprašanja.

Kljub različnim oviram, ki so se pojavljale ob pripravah, se mladi prireditelji niso pustili oplašiti, marveč so vztrajali pri napornem pripravljalnem delu v vroči Ljubljani. 7. avgusta popoldne pa se je zbralo ob cerkvi sv. Janeza ob Bohinjskem jezeru okrog 250 mladih ljudi, ki so prišli v ta letoviščarski kraj z namenom, da se pet dni posvete resnemu delu. Duhovni vodja Zarje, dr. J. Fabijan, je začel zborovanje v cerkvi sv. Janeza v Veni Creator Spiritus, nato so se pa vsi udeleženci podali na trato ob cerkvi, kjer so se vršila tudi vsa ostala predavanja, razen zadnji popoldan.

Najstarejši udeleženec tečaja, pisatelj F. S. Finžgar, je v kratki Uvodni besedi pozdravil vse svoje mlajše tovariše in tovarišice na tem tednu, potem pa je ugotovil, kako danes v gmoti ljudi vse preveč tone osebnost posameznika. V tem nastroju modernega časa so med najvažnejšimi vprašanji za slovenskega inteligenta vprašanja, ki se tičejo osebe, svobode in življenja slovenskega naroda v luči teh dveh vrednot. Toda sam študij teh vprašanj še ni tista vseodrešujoča postavka. Ob spominu na Janeza Krstnika, ki mu je posvečena cerkva, ob kateri so se vršila predavanja, nam je sivolasi starosta povedal, da je vse delo prazno, če ga ne delajo trdni in močni, dozoreli in ustaljeni ljudje, in nam je ob sklepu svoje uvodne besede dejal kot najtehtnejše izmed vsega, kar je hotel povedati: »Ne bodite nikdar trst, ki ga veter maje!«

Takoj za toplim pozdravom gosp. pisatelja je začel univerzitetni prof. dr. J. Janžekovič z osnovnim referatom Človek in njegov

s m i s e l. Najprej je z veliko jasnostjo pokazal človekovo izjemno stališče v stvarstvu. Ločilnica med predstavo in pojmom je obenem ločilnica med čutom in razumom, med živaljo in človekom. Že samo zaradi tega, ker je človek razumno bitje, ki ga predstava ne veže na določeno poedinstvo, ampak mu pojem odpira pogled na neomejeno število možnosti, je njegovo hotenje v neki meri svobodno. Po svoji svobodi je človek čisto izjemno bitje v naravi. Vse drugo dogajanje v naravi je gibanje ure, ki ji je ves tek vnaprej določen. Edino človek še ni dovršen, zato nad njim tako rekoč strmi vsa priroda, pričakujoč njegove odločitve. Po svoji svobodni volji je vsak človek nedotakljiva oseba, ki ima od Stvarnika svojo posebno nalogo, ki je v vsem vesoljstvu nikdo drugi ne more izvršiti, niti poedinec, niti kolektiv. Ali se bo sam svobodno izoblikoval v čim popolnejšo нравno osebnost, ali pa bo ta naloga ostala za vselej nerešena. Zato ga okolica ne samo ne sme pri tem ovirati, ampak mora biti ves ustroj družbe tak, da more vsaka človeška oseba čim popolneje izvršiti to svojo neodsvojljivo nalogo. Vsa ostala življenjska vprašanja: kako urediti razmere, da bo imela vsaka oseba in vsak narod dovolj gospodarske neodvisnosti in duhovne svobode, da doseže svoj človeški smoter, morejo samo v luči osnovnih misli o svobodni osebi najti pravilno rešitev.

Predavanje so vsi poslušalci sprejeli s toplim aplavzom, nato pa so se razšli ogledovat svoja prenočišča po skednjih v Stari Fužini in v Domu zavoda sv. Stanislava pri Sv. Duhu. Pri Sv. Duhu in v Stari Fužini je bila za udeležence tečaja tudi vsak dan sv. maša s primernim kratkim berilom iz evangelija in razlago.

Ves drugi dan je bil posvečen vprašanju osebe v sodobnem življenju. Prvi je govoril prof. E. K o c b e k o temi O s e b a — s r e d i š č e n o v e g a ž i v l j e n j a. V prvem delu predavanja je poudaril kot bistveno značilnost obeh totalitarizmov, ki nastopata danes proti staremu liberalnemu svetu, fašizma in marksizma, da sta prenesla posvetno silo tudi v svet duha. Oseba nima svojega mesta ne pri enem, ne pri drugem. Pri obeh je središče gibanja ideja, ki si je človeka podjarmila. Ta politični idealizem je vrgel človeka iz njegovega pravega mesta, ki bi ga moral imeti kot osnovni element vsega življenja, v položaj sredstva za dosego miselnih konstrukcij. Proti tem gibanjem je treba postaviti socialni in politični realizem, ki mora temeljiti na resničnem človeku. Oseba mora biti merilo vsega življenja, ne le duhovnega, marveč tudi gospodarskega, socialnega in političnega. V tem smislu postavlja personalizem dve osnovni načeli, po katerih naj se uredi družba v dobi, ki se danes odpira: Prvo negativno, da naj bodoča družba zavaruje osebo pred vsakim protiosebnim pritiskom, odkoder koli že ta izhaja, drugo pa pozitivno, da naj bodo vsi družabni naporji organizirani na podlagi načela človekove osebne narave. V smislu personalističnega realizma pa je treba reči, da pravilno organizirana družba še ne vede sama po sebi do človekovega osebnega izpolnjevanja. Pravo duhovno svobodo si mora osvojiti vsakdo sam in prav tako si mora vsakdo sam poiskati svojo pravo poklicanost in usodo. Te naloge ne more prevzeti nobena druga oseba ali občestvo. Ob koncu predavanja je podal predavatelj po Mounierjevem »Personalističnem manifestu« kratak načrt družbe, organizirane po teh načelih. V debati, v katero so posegli dr. Gosar, dr. Fabijan in dr. Cajnkar, se je predvsem razčistilo razmerje individualizma do personalizma kot dveh bistveno različnih pojmovanj življenja.

Nato je po kratkem odmoru govoril prof. F. K o b l a r o O s e b i i n k u l t u r n e m u s t v a r j a n j u. Predavatelj je ob pojmih kulture in civi-

lizacije orisal svet osebnega ustvarjanja in svet družabno posplošenih vrednot in njih življenje v moderni civilizaciji. Z vzgledi je pokazal, kako ustvarjajoča oseba danes bolj in bolj stopa v ozadje in kako se uveljavlja moč skupin, kako se ob novih pojmi: stranka, pleme, vodja — prikrajajo filozofija, znanost, umetnost in celo vera v izrazito civilizatorične in politično opredeljene vrednote. Odtod danes sila proti sili. Ker je spoštovanje osebnega, idejno in нравno vezanega sveta prenehalo in današnji čas predvsem hoče duha, prikrojenega za množico, opažamo poplitvenje omike in pojemanje duhovnosti. Ob pregledu slovenskega kulturnega življenja je predavatelj orisal vrednost in moč slovenske ljudske omike, ki sloni na dveh osebnostih, A. M. Slomšku in J. E. Kreku; ta ljudska omika nas danes še varuje pred tujo civilizacijo in modernimi razkrajalnimi silami; ob pregledu splošne slovenske omike pa se je predavatelj dotaknil pospesujočih in ovirajočih sil v naši preteklosti ter sklenil, da je moč vsake narodne, pa tudi duhovne omike samo v tem, v kolikor res uveljavi svoje vrednote in v kolikor jih more svobodno razviti. Zato pa je treba vrniti ustvarjajoči osebi njeno zaupanje in spoštovanje.

V debati je dr. Gosar podčrtal enostranost kulturnega življenja, ki je izražena z ustvarjanjem le ene vrste del in ki je po njegovem tudi pripomogla do sodobne krize. Prof. Kobek je iskal glavni vzrok krize kulturnega življenja predvsem v racionalizmu, ki je povzročil, da se je izpremenila živa kultura v neživljenjski statični muzej vrednot. Rešitev gleda samo v tem, da postane kultura znova izraz vsega človeštva. Dr. Janžekovič je prešel na domače spore in izražal mnenje, da bi se marsikaj dalo urediti, če bi bilo malo več ponižnosti, dr. Cajnkár pa je poudarjal potrebo po »več svobode« pri kulturnem delu med nami in podobno je menil tudi F. S. Finžgar, da sahne pri nas ustvarjalna sila, ker smo navajeni gledati na vse iz preozkega zornega kota. Končno je ponovno povzel besedo g. predavatelj in poudaril, da je vse, kar hočemo, to, da bi se lahko pogovarjali svobodneje, širše in malo bolj človeško. Vzrok, da so ostala nasprotja neizravnana, pa ni pri nas, ki smo že večkrat želeli odprtega in odkritega razpravljanja v težavah, pa se kljub ponovnim prošnjam še ni ponudila prilika za to.

Popoldne je govoril priv. docent dr. S. Gogala o Vzgoji k svobodi, torej k vrednoti, ki je v bistveni zvezi s predmetom dopoldanskega razpravljanja. Dež nas je sicer pregnal v lopo pred cerkvico, pa se je pokazalo, da je tudi ta prostor dovolj pripraven za mirno delo. Predavatelj je pokazal dvojno pot vzgoje, ki je možna: ali k ohranjanju tradicije, ali pa k poti razvoja, k stremljenju po novem, kar je bistveno v zvezi z vzgojo k svobodi. Osnova prve poti je zaupanje v preteklost, podlaga druge poti pa zaupanje v človekovo osebo in njeno sposobnost, da pravilno odgovarja na zahteve, ki jih stavi čas. Pokazal je različne načine, ki se v njih svoboda javlja kot nujna zahteva življenja: v svobodnem priznavanju kulturnih vrednot ne glede na njihov izvor, v pravici do kritike, v dolžnosti toplega odnosa do soljudi ne glede na načelne razlike. Poudaril je, da svobodnost ni utemeljena v samovoljnosti, marveč v osebnem spoznanju pravilnosti. Ob naštevanju in ponazarjanju sredstev za vzgojo k svobodi je poudaril, da ima samo pošten človek pravico do svobode. Svoboda nalaga veliko odgovornost, zato more biti duhovno notranje svobodno samo tisti, ki nekaj pomeni. Vsak je seveda svoboden tudi nad svojo svobodnostjo. Vsako kultiviranje pomeni notranje osvobojevanje. Ob koncu je predavatelj poudaril, da je vzgajanje k svobodi mnogo težje, kakor vzgajanje k tradiciji z golim priznanjem avtoritet in discipliniranega poslušanja, ker vzgoja k svobodi zori v trpljenju in v odgovornosti za lastno dejanje, za kar je treba včasih velike duhovne moči, vzgoja k disci-

plini pa odgovornost enostavno preloži navzgor. V debati, ki je sledila, so dr. Gosar, dr. Cajnkar in dr. Janžekovič z vzgledi in z razlogi potrjevali predavateljevo misel, da v življenju večkrat nastopa položaj, ki zahteva svobodnega odločanja, in so izražali željo, da bi prišlo do tega spoznanja tudi med Slovenci, opozarjali pa so tudi na različne težave, ki se morejo pojaviti pri šabloniziranju vzgoje k svobodi.

Zvečer smo se zbrali na hribčku ob jezeru, kjer smo se ob kresu spomnili v današnji težki uri slovenske misli. Tov. B. Grafenauer je kratko označil smisel slovenske ideje v našem času, zagrebški akademik M. Pelozza je pozdravil zborovalce v imenu navzočih Hrvatov, prof. F. Vodnik pa je povedal nekaj vtisov s počitniškega potovanja po Bolgariji. Vmes so se vrstile deklamacije, pevski zbor pa je prepeval razne slovenske pesmi. Pri zadnji izmed njih, češki himni »Kje dom je moj«, so se zborovalci, ki so posedli okrog ognja, dvignili in razkriti poslušali njene otožne zvoke...

Tretji dan tedna je bil posvečen vprašanjem našega svetovnega nazora in njegovega razmerja do slovenskega naroda. Prvi je govoril univ. prof. dr. J. Fabijan, in sicer o temi Svoboda Cerkev in svoboda v Cerkvi: Notranja svoboda Cerkev je v tem, da se nauk in življenje, ki prihaja od Kristusa in ga ohranjuje od nje postavljena učiteljska, duhovniška in vladarska oblast v Cerkvi neovirano in na temelju svobodnega sodelovanja udov mističnega telesa ohranjuje, širi in raste v organizmu Cerkev. Cerkev osvetljuje, jamči in dopolnjuje naše osebno dostojanstvo in našo svobodo. Naša osebna naloga naj bo, da notranjo svobodo Cerkev pospešujemo in varujemo z resnično krščanskim mišljenjem in nadnaravnim življenjem. Po tem pojmovanju svojega razmerja do Cerkev bomo tudi pravilno umevali pomen zunanje svobode Cerkev, njeno vzvišenost in neodvisnost od naravnih družb in gibanj ter njen odnos in pomen zanje (razmerje do države, do različnih režimov, gibanj fašizma, demokracije itd.). Udje nadnaravnega organizma smo. A s tem ne izgubimo svoje osebnosti. Ta se bistveno dopolni. Bistvo Cerkev je dano, določeno od Kristusa. A zgodovina Cerkev in njen sedanjí obraz kažeta, da je tudi v njej veliko svobode. Ona je enotna v bistvu in vodstvu, a življenje v njej ni uniformirano, marveč prav po človeških osebnostih in njih svobodi zelo raznolično. Zato moramo tudi mi to svobodnost spoštovati, če jo spoštuje Cerkev, in ne vsiljevati svojega individualnega gledanja ali zamisli drugim ter jih istovetiti z božjim naukom ali s posredno ali neposredno od Kristusa določeno obliko. Varovati se moramo individualizma, varovati pa tudi integralizma. V debati k predavanju — govorili so dr. Cajnkar, dr. Gosar, dr. Gogala in predavatelj sam — se je predvsem poudarjalo dvoje: pomen vesti, kot najvišje norme človekovega dela in verovanja, pri čemer je padla misel, da ne nastajajo konflikti pri nas zaradi v resnici obveznih dolžnosti, marveč tam, kjer se hoče neobvezna tradicija povzdigovati v obvezno normo, in pa pomen in dolžnost laičnega zanimanja in študija za Cerkev in verska vprašanja.

Prof. F. Vodnik je v uvodu svojega predavanja Slovenstvo in katolicizem, ki je sledilo debati, poudaril, da je izhodišče vsega kulturnega ustvarjanja narodna skupnost. Narodnost je dejstvo življenja, ki ga ni mogoče zanikati, kdor to stori, zanika v bistvu samega sebe. A narodnost ni samo zavednost in ideja, ampak tudi resničnost najrazličnejših vprašanj duhovnega, socialnega, gospodarskega in političnega značaja. Med temi je eno od najpomembnejših tudi vprašanje, v kakšnem razmerju sta si narodnost in svetovni nazor, kje so meje med slovenstvom in katoličanstvom, oziroma meje med slovenstvom in kakim drugim sve-

tovnim nazorom. Po verski pripadnosti je nedvomno večina Slovencev katoliška. Vendarle pa si katoličani, če v resnici ljubimo poleg svoje vere tudi slovenstvo, ne smemo zakrivati oči pred dejstvom idejne diferenciacije. Sicer pa katoličanom, ki razlikujemo med svetom naravne resničnosti in pa med svetom nadnaravne resničnosti, ni težko spoznati, da je slovenstvo eno, a katoličanstvo drugo. Zavedamo se, da nas Slovence, brate in sestre ene krvi, člane iste narodne skupnosti neredko loči naš odnos do večne resnice. Toda kakor nas rodna skupnost ne ovira, da ne bi zmerom odkrito in pogumno brez kompromisa izpovedovali svoj nazor, prav tako nas ta resnična ločitev duhov ne more zapeljati tako daleč, da bi komur koli na pr. zaradi drugačnega prepričanja odrekli na pr., da je Slovenec ali da bi tajili stvarne kulturne vrednote samo zato, ker jih je ustvaril človek drugačnega svetovnega nazora. Glede tega se je pri nas mnogo grešilo tako na katoliški kakor na nekatoliški strani in čas je že, da začnemo ustvarjati resnično slovensko skupnost. Le-ta kajpada ne more biti osnovana na svetovnonazorski ekskluzivnosti, prav tako pa je ne smemo zamenjavati z brezidejnim in narodno ter duhovno življenje hromečim slogaštvom. V debati je Grafenauer pokazal na koroškem vzgledu resnično zgodovinsko nevarnost ekskluzivne miselnosti, njeno nevarnost v sedanji dobi je poudarjal dr. Cajnk ar (prekmurski protestanti!), dr. Janžekovič pa je podčrtal zgrešenost dileme »ali vera ali narodnost«, ker v praktičnem življenju ob pravilnem umevanju ti dve vrednoti nikdar ne moreta priti v konflikt.

Opoldne se je že zdelo, da nas bo dež spet spravil v lopo, pa se je le še pravi čas zjasnilo, da smo se lahko razvrstili in posedli po travi ob cerkvi. Govoril je dr. S. Cajnk ar o Katoliški obnovi med nami: Posebnosti resnične religioznosti so: priznavanje božjega »prav«, božje resnice in pravice, zaupanje v Previdnost, vdanost v voljo božjo, zavest varnosti, trdnosti in umirjenosti. Najbolj prepričevalna posebnost žive religioznosti pa je resnična dobrot a. Okrog tega vprašanja je bilo celotno predavanje zgrajeno. Dobrota je več kakor samo neka hladna moralnost in urejenost življenja. Po Lippertu je dobrota neki idealizem, čistost in duhovnost, svobodnost in finesa, duhovna kultura. Dobrota je prekoračenje meje lastnega jaza, priznanje vsega lepega in resničnega, ki je izven mene. Dobrota je neka sveta objektivnost, neka nesebična modrost in posebne vrste genialnost. Za pravo dobroto je treba milosti. Sv. Pavel pravi, da je prav ona vez popolnosti. Dobrota je končno delež božjih lastnosti. V skupnosti prihaja dobrota do izraza kot plemenitost. Naša katoliška skupnost se bo morala iz teh osnov reformirati. V nas je premalo zasidranosti v božjem svetu milosti, zato tudi premalo vere in končno tudi premalo dobrote. Ob vseh svojih sporih to čutimo. Zato vedno znova pradamo v nekrščanske metode, ko gre za reševanje osnovnih katoliških vprašanj. Zaradi teh bistvenih napak prihajajo preveč v ospredje naše čisto človeške lastnosti. Za Slovence je značilna miselnost podrejenih poduradnikov in uradnikov; zvestih, natančnih, boječih, uslužnih, skrivljenih in nezaupnih. Tudi v katoliškem udejstvovanju se to čuti. Premalo je resnično osebne vere, osebne prepričanja in osebne tveganja. Naša vernost je na čuden način kolektivizirana. Katoliška obnova bi morala na vse te osnove misliti. V debati so različni mlajši tovariši načenjali boleča vprašanja iz življenja zlasti med katoliškimi akademiki, predavatelj in prof. Šolar pa sta svetovala kot edino odrešujoče sredstvo v teh borbah resnično polnovredno delo in uveljavljanje v slovenski kulturi.

(Konec prihodnjič.)

SVOBODA ALI SUŽNOST?

V zvezi z mojo knjigo *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen* je priobčil Bogo Grafenauer v zadnji številki Časa (l. XXXIII, str. 306 sl.) vrsto pripomb. Z njimi hoče z izredno vztrajnostjo še nadalje braniti naziranja, ki jih je v svojih spisih razvil sedanji profesor zagrebske univerze L. Hauptmann. Vse ugovarjanje je namreč povzeto iz stare orožarnice, ki je bila z mojo kritiko do kraja izčiščena. Na nove dokaze, ki sem jih dosedanjim v zadnji knjigi dodal, se večinoma niti ne ozira ne, celo pa je opustil vsako pravo sodbo o številnih gospodarskih, socialnih in pravnih problemih iz naše starejše zgodovine, ki sem jih pri nas sploh prvič načel in glede katerih si moj kritik zato ne ve pomagati drugače, ko da bo zanje potrebna še »kontrola na podlagi novejših literature«, ki je pa žal noče izdati. Glede zavrnitve spisa »Svoboda ali sužnost« se morem zato sklicevati na svoj odgovor v »Slovincu« (1939, št. 158, 159), ki na njem Gr.-jeva replika v »Jutru« (1939, št. 167) ničesar ne spremeni.

Z mnogo večjo napetostjo je po vsem tem naša javnost pričakovala odgovora prof. Hauptmanna, čigar teorije so bile z mojo knjigo v bistvenih točkah prizadete. »Jutrov« kulturni referent je občinstvu že spomladi najavil, da bo Hauptmann napisal svoje pripombe v ugledni slovenski reviji. Dr. M. Dolenc je v Slovenskem Pravniku (1939, št. 145) priznal, da bodo pravni zgodovinarji »z vsjo pozornostjo sledili, kakšni bodo odgovori in odzivi od druge strani čistih zgodovinarjev, zlasti od tistih, na katere se nemško pisana knjiga očitvidno nanaša«. Iz mnogih izjav mi je znano, da so tudi nemški zgodovinarji napeto pričakovali, kako stališče bo zavzel Hauptmann, ki je svoje študije iz kompleksa vprašanj mojih »Problemov« objavljajl tudi v nemškem jeziku. Naravno, da sem i jaz sam bil radoveden na to, da-li bo kritika mogla najti v mojem delu kako vrzel, ki bi se po dosedanjem stanju znanosti in poznanja virov le še dala zamašiti.

Čim je prof. Hauptmann izvedel, da je knjiga izšla, jo je naročil pri uredništvu Ljubljanskega Zvona, ki mu jo je z obratno pošto dostavilo. Pravi, da je to bilo o Veliki noči, pa da se ne prej ne pozneje za študijo ni zanimal, marveč je le mimogrede vanjo pogledal, jo kmalu zopet zaprl in takoj napisal svoj odgovor. Ta kronologija pa je nekoliko zmedena. Letošnja Velika noč je bila 9. aprila, v svojem odgovoru pa navaja Hauptmann kot citat odlomke, ki so povzeti iz poročila v »Slovincu« z dne 3. februarja. Torej glede mojih »Problemov« ni bil tako hladnokrvno ravnodušen, kakor se hoče delati! Na to kaže tudi okolnost, da se ni omejil le zgolj na osebne napade (ki jih pripisujem bolj njegovi bojeviti naravi, kakor pa pomanjkljivi vzgoji njegove »otroške sobe«), marveč je skušal mojemu delu z nekaterimi ugovori dokazati nezadostno utemeljitev.

Oglejmo si te ugovore po vrsti! Prvi se sicer ne dotika moje zadnje študije, pa je za prof. H. tako značilen, da ga je treba omeniti. O Mužoku, ki ga je vprav H. prvi kot pijanduro privedel na pozornico slovenskega zgodovinopisja, sem leta 1923 (Čas, str. 196) mimogrede dejal tole: »Ne zato, ker se je na bratovi sedmini upijanil, je našel mesta v svetovni zgodovini, kakor meni prof. H., marveč, ker se je zdel bizantinskim načrtom skrajno nevaren mož in so se Bizantinci veselili, da so se iznebili nevarnega protivnika.« — To in nič več! Kje je potem v teh utemeljenih besedah le senca kakega izrednega poveličevanja »kandidature častitljivega pijanca iz šestega stoletja za mesto v slovanski Valhali na temelju nepobitno logičnih zaključkov«?

V Valhalo torej nisem postavljaj niti Mužoka, niti kosezov, katerih ime in postanek si je baš H. v različnih svojih razpravah po razpoloženju in kakor je bil pač z dokazi v zadregi (»aus Verlegenheit«, to priznava sam v Germanoslavica, III, 1935, str. 349) različno tolmačil in glede katerih ve samo on, da sem trdil, češ da je ž njimi »onečastil slovensko preteklost«. Kot nefilolog sem namreč navedel samo le razlage jezikoslovcev (Čas, 1923, str. 199), v svojih »Problemih« pa sem (na str. 36) opozoril tudi na možnost razlage iz »canizauci«, ki jih viri omenjajo. Sicer pa mi ni do tega, da bi morala obveljati ravno moja razlaga. Sem popolnoma naziranja slavista Brücknerja, da en sam stavek zgodovinarja zaleže več kot sto jezikovnih enačb, kar sem v svoji knjigi (str. 46) še posebej poudaril. Šlo mi je marveč za to, da dokažem, kaj so naši kosezi v resnici bili in kaj niso mogli biti; prim. str. 36—38, 50—52, 157—169 mojih »Problemov«. Kar sem tam povedal, to stoji trdno zasidrano v virih in temu nihče oporekati ne more.

K tamkajšnjim navedbam naj naknadno dostavim še podatke iz urbarja gospostva Forchtenegg (severno od Šoštanja, danes razvalina), trga Žalca in Edlingerjev-kosezov celjske grofije iz leta 1618, ki je leta 1832 prišel iz arhiva gospostva Farrach (okr. Judenburg) k gosposki Novo Celje, odtod pa v ljubljanski Državni arhiv. Na listu 124 tega urbarja se govori tudi o postanku »Edlingerjev«, in sicer popolnoma v tem smislu, kakor sem označil bistvo, službene dolžnosti in iz te izvirajoče posebne pravice jaz v svoji knjigi. Takole se uradno popisuje v krajevnih razmerah utemeljen poseben način njihovega nastanka:

Edlinger Herkhumen. Es wierdt in der Jungsten Reformation befunden, das damallen denen Verordenten Reformatorn angezaigt worden wie der Edlinger Hueben vor Zeiten Schützenhöff¹ gewesen vnnd nachdem Sy Ire Gütter vnnd gründt verkhauffen vnnd zertrennen mügen, seindt dero souil worden, das Jezo khein Hoff oder gannze Hueben schier mehr befunden sonndern numallen vast mehrers thails auf Aekher vnnd Hofstetten vnndtereinander abgethailt worden.

Tu imamo obenem tudi razlago, zakaj so kosezi vsaj v kasnejših dobah imeli tako majhna posestva. Naš urbar navaja dalje pravico, da so si »Edlingerji« vsako leto volili iz svoje srede sposobnega sodina (Schöpfung), ki so mu pridali v pomoč iz soseske tudi še štiri izvoljene starešine kot svetovalce. Sodin je razsojal med občani o vseh sporih (razen v malefičnih zadevah), imel je svoj pečat, ki je z njim pečatil sodne in vse druge listine in zemljiške pogodbe z vednostjo gosposke, ki je bila prizivna stopnja. Na teharskih tleh (ki so na eni strani segale do celjskega pomerija) ujete malefične osebe obdržijo po stari navadi tri dni sami, nakar jih izročijo v celjski grad. Urbar govori dalje o sečnih in pašnih pravicah »Edlingerjev« v bukovem gozdu Na peči. Razen sodina in 4 starešin so morali »Edlingerji« hoditi tri dni na leto na tlako, graščina pa je morala tedaj

¹ Glede »Edlingerjem« sorodnih strelcev kot najnižje stopnje fevdnikov primerjaj; Fr. Kovačič, Doneski k starejši zgodovini Murskega polja. Časopis za zgodovino in narodopisje, XV, 1919. Na str. 45 nsl. govori o zgodovini štajerskih strelskih dvorcev. — Glej tudi: Schützenwesen und Schützenordnungen. Steir. Geschichtsbl. 4. 1883. Str. 197—206; 5. 1884. Str. 51—56. — Steirisches Schützenwesen in alter Zeit. Gr. Tagespost, 1889, Nr. 212. — Hafner Karl, Schützenwesen und Schießstände des Steierlandes in früherer Zeit. Grazer Tagblatt, 1926, Nr. 281, 307, 371, 594, 609.

dati vsakemu dnevno hlebček kruha in kozarec vina, kakor je bila stara navada.

Naj tukaj še omenim, da so po tem urbarju plačevali podložniki med drugim tudi odkupnino, da jim ni bilo treba hoditi na sodno večjo; ta večnina (Wetschengellt) je znašala 3 krajcarje. Večina majhnih teharskih kmetov je dajala od ovsa ali pšenice po $\frac{1}{4}$, 1 ali 2 knežnika (Khneschnikh), na kar opozarjam zaradi tega, ker je ta mera imenovana po staroslovenskem in občeslovanskem knežjem dostojanstvu (primerjaj str. 156 mojih »Problemov«).

Hauptmann si ni dal truda, da bi ovrgel moj na široki podlagi virov utemeljeni pravni, socialni in gospodarski položaj kosezov, objeda le poročilo o »canzaucih«, glede katerih me pošilja v zgodovinski seminar. Ker je le-ta med počitnicami zaprt, mu povem to, kar premore moja lastna pamet. V prvo to, da mlajši viri niso vedno slabši in bolj nezanesljivi kakor starejši, čeprav sodobni. Treba je upoštevati, da so mlajši analisti uporabljali prav tako zanesljive in dogodkom sodobne vire, ki so nam zaenkrat neznani ali pa se niso ohranili, iz katerih pa so poznejši kronisti črpali. V drugo pa naj se H. ne razburja, če njegovo dokazovalno metodo (ako se namreč ne strinja z menoj, da gre pri »canzaucih« za občno ime) enostavno prepisem. Če je namreč njemu dovoljeno, da izvaja koseze iz osebnega imena Kosentzes, zakaj bi jaz iz prav tako verjetnih razlogov v isti namen ne smel vzeti za osnovo osebnega imena »Canizauci«. Razlika bi bila v tem, da je »Canizauci« (če naj se vir razume v H.-ovem smislu) med Slovenci res živel, dočim je glede Kosentzesa in njegovih bratov H. v eni zadnjih razprav dokazoval, da so se naselili v Duklji: Slovenci torej pri najboljši volji niso mogli imenovati privilegiranege stanu po osebi, ki je nikoli poznali niso, ki nikoli nanje ni imela kakega vpliva in ki je vrhtega še pravljичnega izvira.

»Orientacijsko tablo« kraja Vobre naj si H., da govorim po njegovem načinu, spravi v svoj muzej; če bo kdaj pisal vodnika po njem, pa naj si ogleda, kaj sem o tem napisal na str. 26, 34 in 35 svoje knjige. Priporočal bi mu dalje, naj bi glede geopolitične gravitacije srednjega Podonavja ne iskal pojasnil pri četrtošolcu: vsa dolga stoletja pa do današnjih dni pričujejo, da so te pokrajine iskale svoj naravni izhod na Kvarneru. Ker je zagrebški arheološki muzej odprt skozi celo leto, bi mojemu kritiku (v zameno za dober svet meni) priporočal, da bi si v njem poiskal pouka. Zvedel bi n. pr., da skupna najdba novcev pri Križpolju (okraj Brinje) označuje po meni nakazano pot velikih preseljevanj. Zaklad denarjev so našli tudi v bližini Senja, odkoder je že v prazgodovinskih časih preko Vratnika vodila cesta proti dolini reke Save oz. Sisku. V Istri pa so v strahu pred preseljujočimi se narodi nastale nove naselbine na pribrežnih otokih, šilastih rtih, pomolih in skritih dragah.

Zanimivo je, kako se H. otepa za njegovo teorijo neprijetnih mest v virih. Tako je n. pr. Ilirik enačil z Norikom, ko je šlo za to, da bi dokazal naselitev Konstantinovih Hrvatov na Koroškem. Ko je to tezo opustil, je taisti Ilirik prestavil daleč proč v Dukljo. Pozneje je istovetil Ilirik tudi s Panonijo. V Ljubljanskem Zvonu pa sedaj pravi, da je Ilirik sinonim za Avarijo, od zadevnega besedila vira pa da je treba črtati »et inde in Pannonia«, da bi ustvaril videz verjetnosti za svojo novo enačbo. Te in podobne ugotovitve so seve neprijetne, pa zato ni treba nasprotniku očitati falzifikatov, če ta točno navede vse številne neskladnosti. Za vsak

očitek v svoji knjigi odgovarjam. Dobro sem premislil vsak stavek, preden sem ga napisal.² Gotovo bolje nego moj kritik, ki je po lastni izpovedi napisal odgovor baje od danes na jutri. Zato pa tudi tako jalovo izgleda; iz istega razloga pa je razumljiva tudi vsebinska labilnost drugih razprav, če jih njen avtor tako lahkotno in brez zavesti znanstvene odgovornosti siplje na papir.

Da bi moj »intimni neprijatelj« — da se poslužim teh Šukljetovih besed — svoj »odgovor« bolj utrdil, je zavihtel na koncu nad menoj še svoj prav specialni tomahavk. Naj zadevo pojasnim. Seveda H.-ove duše ni užalila »fulminantna« ocena mene nevedneža leta 1916, pač pa ga je moj ekskurz o nesuženjskih razmerah pri starih Slovencih v »Casu« l. 1920 (kjer sem na koncu, na str. 238, dejal, naj bi »brez potrebe in vsled gola nepoznanja ne teptali v blato svoje lastne prošlosti«) tako oplašil, da ni želel, da bi se najina pota kdajkoli kje srečala. Odtod — zaradi upora zoper njegovo doktrino — je razumljiva v neskončni laesio enormis H.-ova dve leti poznejša »negativna ocena« mojega dela, ki ga je v nespremenjeni obliki sprejela Jugoslavenska akademija, a ga iz gmotnih ozirov ni mogla izdati (gl. Ljetopis Jugoslav. akademije znanosti i umjet., sv. 37, 1923, str. 18). Predsednik Srpske kr. akademije dr. Cvijić je nato omenjeno študijo takoj sprejel; glede na statute akademije je le zahteval, da se prevede na srbski jezik. Ko pa je delo prejel, mu je tako ugajalo, da mi je sua sponte kot predsednik povišal honorar, ki ga je akademija sicer avtorjem izplačevala. Ko je bilo delo dotiskano, mi je drug član srbske akademije kot predsedstveni funkcionar m. dr. pisal, da bo moja študija služila za vzor vsem naslednjim podobnim razpravam. Navajam to v ilustracijo objektivnosti mojega kritika oz. za njegovo »usposobljenost« znanstvene presoje.

Pri koncu sem. Zavrnil sem kot neutemeljene vse H.-ove ugovore, ki jih je imel zoper moje delo. Drugih ni navedel, ali pa so se mu zdeli tako malenkostni, nevažni in nevzdržljivi, da jih je raje zamolčal. Iz onemoglosti porojeno grdenje pa še nikoli in v nobeni stroki in v nobenem položaju ni moglo nadomestiti dokazov in je bilo še vselej nevarljiv znak najšibkejše utemeljenih podmen. Hauptmannu se je končno stožilo edino še po naslovu »uglednega slovenskega zgodovinarja«. Tega pa si je treba z resnim delom prislužiti; pač tudi pri nas ne gre, da bi to bilo kar tako »navrženo«. Zadeva je seveda bolj mučna pri neprijetni okoliščini, da je Stanoje Stanojević s svojo kritiko v Jugoslov. istor. časopisu (I, 1935, str. 534 sl.) onemogočil Hauptmannu tudi naslov »uglednega hrvatskega zgodovinarja«, ko je kar po vrsti na diplomatsko fin način zavrgel in obsodil rezultate njegovega zgodopisja.

Dr. J. Mal.

² »Slovenčev« referent (3. februarja 1939) je mnenja, da je moja knjiga plod 15 letnega dela. Na tem je le toliko resnice, da vprašanja staroslovenske zgodovine tudi izza polemike leta 1923 nisem pustil z vidika. V razpravi »Kroaten, Goten und Sarmaten« (Germanoslavica, III, 1935, str. 348) se je Hauptmann na sledeč način spomnil mojega dela: Was daran Mal aussetzen möchte, bedarf keiner Erwiderung. Trotz der hartnäckigen Selbstzufriedenheit, mit der er seine Meinung äußert, ist sie so unbeschwert von jeder Wissenschaft geliebt, daß ich der Antwort von 1923 noch immer nichts hinzuzufügen habe. — Mislim, da je ta pripomba nujno zahtevala, da svoje dotlej v slovenskih razpravah zastopano stališče objasnim tudi v jeziku, ki je bila v njem izrečena gornja obdolžitev. To je bil torej zadnji povod, da sem knjigo Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen napisal. Naj ima torej prav častitljivi Milečan Anaksimander s svojim ἀρχή πάντων ὁ πόλεμος!

Ocene.

Dr. Jože Turk, **Pota in cilji sholastike**. (Naša pot VII. Knjižnica Katoliške akcije za mladino.) Tisk Misijonske tiskarne Groblje - Domžale, 1939. Str. 222.

Ob šeststoletnici okrožnice Aeterni Patris papeža Leona XIII. nam je profesor cerkvene zgodovine na ljubljanski univerzi podal z bogatim znanstvenim aparatom opremljen »pregled stare in nove sholastike«, in sicer to »bolj po njeni filozofski, ko pa teološki plati«.

Staro sholastiko obravnava pod dvojnimi skupnimi vidikoma. Najprej pod vidikom dveh glavnih srednjeveških sholastičnih problemov: vprašanja o razmerju med vero in znanjem, teologijo in filozofijo, in problema tako imenovanih univerzalij. Ob prvem vprašanju se dele sholastiki srednjega veka v tri struje: v dialektike, antidialektike in zmerno strujo sredi med obema. Prvi so pretiravali zmožnost razuma in tako zašli v enostranski racionalizem (Janez Eriugena, Berengar Tourski i. dr.), drugi so razum podcenjevali in tako zašli v misticizem (Peter Damiani itd.), v sredi med obema pa stoji zmerna struja z Anzelmom Canterburyskim. Ta zagovarja zvezo vere z razumom, teologije s filozofijo, ki doseže svojo klasično formulacijo in višek v Tomažu Akvinskem. Za njim se začne polagoma zopet (zlasti z nastopom Viljema Ockhama v 14. stol.) propad, ki je s svojim zanikanjem spoznatnosti nekaterih resnic o duši in o Bogu obenem predhodnik protestantizma in moderne protestantovske filozofije (Kant), kjer vlada nepremostljiv prepad med teologijo in filozofijo. Problem univerzalij ali vprašanje o stvarni vrednosti naših splošnih pojmov deli staro sholastiko zopet v tri struje: pretiran realizem (predvsem pod Platonovim vplivom), pretiran protirealizem ali nominalizem in zmerni realizem s Tomažem Akvinskim na čelu, ki mu je za podlago Aristotelov realizem. Realizem svoje vrste (»formalizem«) zastopa Duns Scot. Kakor je pozni srednji vek z Viljemom Ockhamom pomenil glede prvega vprašanja propad sholastike in pripravo za protestantizem (»modernizem«), slično moramo reči glede drugega vprašanja. Tu se nasprotniki zmernega realizma ob koncu srednjega veka izgubijo v neki »zmerni« nominalizem, tako imenovani konceptualizem, ki v svojih posledicah vodi v skrajni skepticizem in moderni subjektivizem. Z ozirom na dve glavni struji deli avtor staro sholastiko v avguštinizem in aristotelizem. Avguštinizem sloni v glavnem na Platonovi in novoplatonski filozofiji. Tu obširno obravnava zlasti Platonovo filozofijo in njen vpliv na filozofijo cerkvenih očetov. V njih, zlasti pa v »največjem krščanskem novoplatoniku«, sv. Avguštinu, je namreč Platonova filozofija prečiščena prešla v krščansko miselnost, tako da je v srednjem veku mogočno vplivala tudi na sholastične mislece: Janeza Scotus-Eriugena, Bernarda Chartreskega, Roberta Grossetesteja, Rogerja Bacona, zlasti pa na Viljema Auvergnskega, Henrika Gentskega, Aleksandra Haleškega in sv. Bonaventuro, ki predstavljajo vrhove »sholastičnega avguštinizma«. Kljub temu, da je avguštinizem moral v visokem srednjem veku »pred aristotelizmom izginiti s površja«, je vendar v dobi humanizma »z novo močjo privrel na dan«. Aristotelizem pa so v stari sholastiki zastopali latinski averoizem, tomizem, skotizem in okamizem, štiri filozofske struje, ki so dobile svoje ime vsaka po svojem začetniku in obenem glavnem predstavniku. Tu gre avtorju predvsem za to, da pokaže, kako se je morala filozofija Tomaža Akvinskega ali tomizem boriti

z različnimi sholastičnimi strujami, dokler si ni priborila vodilnega mesta v krščanski filozofiji. Zlasti obširno se bavi — to je bil tudi prvotni namen knjige, kakor sam pravi v uvodu — z dvestoletnim (14.—16. stol.) bojem med staro (via antiqua) in moderno potjo (via moderna) v sholastični filozofiji. To je borba med realisti in nominalisti. Med prve spadajo pristaši tomizma in skotizma, med druge pa okamisti. Moderna pot je s svojimi nauki neposredno vplivala na razvoj Lutrovih krivoverskih nazorov, ki je rad zatrjeval: »Sum occamicae factionis.« Pisatelj dobro poudarja tudi zgodovinsko dejstvo, ki ga zgodovinarji pogosto prezrejo, da so nemški volilni knezi, največji poborniki Lutrovega nauka, bili obenem najhujši nasprotniki aristotelizma in najvnetejši zagovorniki viae modernae, ki je bila tudi Lutrova svetovno-nazorna podlaga (str. 154 sl.). Kakor se je via moderna izgubila v protestantizem, tako pa se je via antiqua v poznem srednjem veku na škodo resnične sholastike izgubila v prazno dialektiko in cepidlačenje. V novem veku so tako zamrlo sholastiko obnovili (poleg bosonogih karmeličanov) zlasti dominikanci in jezuitje, skušali so jo prilagoditi novodobnim zahtevam in pozitivnim vedam, a so nekateri pri tem podlegli zmotam Descartesa i. dr. Značilno za to razdobje je vedno ostrejša tekma med šolami (strujami), ki so se razvile v posameznih cerkvenih redovih, posebno med jezuiti in dominikanci (Molina — Bañez itd.). Žal avtor te »tekme« ne obravnava natančneje, dasi je tudi ta borba po svoji zanimivosti (procesi in razsodbe papežev, n. pr. Pavla V.) in aktualnosti za današnje čase enako pomembna kakor orisana srednjeveška borba, saj kontroverza o realni razliki med bistvom in bitkom, o principu individualnosti, o »scientia media« itd. še danes tvori glavno torišče teh struj.

Nova sholastika se je razvila šele v prejšnjem stoletju, ko so se katoliški misleci spet oprostili prosvetljenega racionalizma, ki mu je sholastika v 18. stol. podlegla. Naslov knjige: Pota in cilji sholastike dobi svoj popolni smisel šele v tem poglavju, kjer primerja novo sholastiko s staro in moderno filozofijo. Končni cilj: konkordanca med razumom in avtoritetom, je stari in novi sholastiki skupen, snov in metoda pa sta se v novi sholastiki pod vplivom modernih empiričnih naravoslovnih ved in kritike izpopolnili. Tudi voditelj je stari in novi sholastiki isti: Tomaž Akvinski.

Posebna prednost knjige je v tem, da upošteva vpliv in razvoj sholastike tudi na naše slovensko kulturno življenje.

Druga odlika Turkove knjige je v njegovi vseskozi res pragmatični, organični obdelavi snovi. Zveze med posameznimi strujami in nazori zasleduje vedno od antičnih početkov naprej skozi srednji vek notri do novejšega časa. Razvoj filozofskih struj in idej je začrtan v jasnih razvojnih linijah. Dobro so ločene posamezne glavne struje od manj važnih (prim. oznako »avguštinske šole« str. 10 ali chartreske str. 64 itd.), celotni tekst pa je prepleten z nešteti podrobnimi zanimivostmi, ki napravijo tekst tudi lajku v filozofiji (dijaku!) privlačen. Tako je knjiga mladini (dijaštvu) dober kašipot do resnice in svarilo pred nevarnimi nazori. To ni suhoparna zgodovina, marveč pravi uvod v umevanje sholastične miselnosti, za kar je treba res združitve obojega zanimanja: filozofskega in zgodovinskega obenem. Knjigo krasi tudi Boticellijska slika Tomaža A. s kratkim tolmačenjem. Končno je treba poudariti, da knjiga tudi izčrpno upošteva sem spadajoče vire in literaturo. Na ta način je zadoščeno tudi znanstveno-kritičnemu bralcu, dasi ima knjiga kot publikacija »Naše poti« predvsem praktično-vzgojni pomen. Tega resnega znanstvenega značaja svojega dela

se je avtor dobro zavedal, zato pravi v svojem uvodu: »Ta knjiga je pisana tako, da se bo mogel tudi začetnik obenem pregledno seznaniti tako s problemi sholaistične filozofije same na sebi, kakor tudi z njeno zgodovino, a vse to pod pogojem, če knjige ne bo smatral za leposlovno berilo, temveč za predmet resnega in po potrebi ponovnega študija« (6). A tudi v svojem upanju, da bo knjiga zaradi svojega »novega in jasnega pregleda« sholaistike, ki smo ga v slovenščini do sedaj pogrešali, »prijetno berilo« tudi za tistega, »ki je v sholastičnim filozofiji že doma«, se avtor nikakor ni motil.

Dr. A. Trstenjak.

M. Blažič, **Evolucija i postanek čovjeka**. Zagreb 1939. Izdanie naklade »Logos«, str. 271.

V zadnjih 70 letih je mnogo naravoslovcev, biologov in antropologov zagovarjalo in širilo evolucijsko teorijo, ki uči, da je vse organsko življenje od prve organske stanice preko vseh vrst rastlinstva in živalstva do človeka rezultat delovanja fizikalno-kemičnih sil in da veda pri razlagi postanka organizma in človeške duše izhaja brez Stvarnika. Ta teorija je postala močno orožje v rokah materialistov v njihovi borbi proti temeljem krščanstva. Iz znanstvenih krogov se širijo ti pogubni nauki med širše kroge in dajo potuho mnogih usodnim zablodam. To dejstvo je napotilo prof. O. Marijana Blažiča, O. F. M., da je napisal obširno znanstveno poljudno delo o Evoluciji in postanku človeka, kakor sam pravi v predgovoru (str. 6).

Knjiga je razdeljena na pet delov:

1. Dokazi za evolucijo in njihova ocena.
2. Faktorji evolucije.
3. Postanek človeka.
4. Človeška duša izključuje živalski izvor.
5. Človek in živa bitja v luči evolucijskega stvarjanja.

V prvem delu pisatelj proučuje in tehta tkzv. dokaze za splošno evolucijo (da bi se bile vse vrste živali in rastlin razvile po fizikalno-kemičnih silah iz prastanice ali kakih osnovnih organizmov): morfološko sličnost, biogenetski zakon, krnjavost udov, rastlinsko in živalsko geografijo in paleontologijo. Pisatelj po kritični analizi dokazov zaključuje, da ostane razvojna teorija zgolj hipoteza.

V drugem delu zavrača razne razvojne teorije (darvinizem, lamarizem, mutacionizem); najbolj aktualna so njegova izvajanja o mutacionizmu, ker obravnava tu »dokaze« iz sedanjega biološkega izkustva; saj bi samo ti dokazi mogli v resnici dokazati evolucijo. Drugi dokazi v prvem delu so samo »indicijski«.

V tretjem delu obravnava važno vprašanje pračloveka in pride do rezultata, da so prazgodovinske najdbe ali zgolj opičje ali zgolj človeške; opičjega človeka pa doslej nikjer ni.

V četrtem delu obravnava bitne razlike med človekom in živaljo (duhovnost, jezik, morala itd.) in pride do sklepa, da se človeška duša ni mogla razviti iz živali.

V petem delu dokazuje, da pridejo za razvoj v poštev notranji činitelji, za katerimi pa stoji Stvarnik. V takem slučaju je tudi splošna evolucija iz prastanic možna; samo dokazati jo je treba.

Blažič je brezdvomno izpolnil s to knjigo občutno vrzel v poljudnoznanstveni literaturi, ker preglednega dela, ki bi celoten problem evolucije z ozirom na tozadavne verske probleme obravnaval, doslej niso imeli ne Hrvatje ne Slovenci.

Pisatelj obravnava vso tozadevno komplicirano problematiko in je v velikem obsegu upošteval najnovejšo evropsko literaturo.

Razprave o paleontologiji, pračloveku so n. pr. zelo posrečene; nič manj druge.

Knjigo priporočamo vsem izobražencem, posebno onim, ki imajo opravka z vzgojo mladine.

Nekaj opazk: Najdba človeka »Swanscombe« žalibog še ni upoštevana; važna je, ker datira iz Acheulske dobe.

Ugibanja o relativni starosti Piltdownskega in Heidelberškega človeka naj bi bila bolj previdna. Trajanje kulturnih dob starega paleolitika 240.000, 225.000, 120.000 let (str. 133) je zgolj fantastična hipoteza tega ali onega geologa itd. Da je neandertalec »p r e d v e č s t o t i s o č« leti prinašal primicjalne žrtve (str. 180), je nepotrebna koncesija omenjenim fantastičnim hipotezam. Delitev protolitika v Chelles, St. Acheul, Moustier danes ni več na višku znanstvenih izsledkov (Menghin, Breuil imajo drugo razdelitev: Clacton itd. Problem Olddowayskega človeka še ni tako razčiščen, da bi se ga moglo z gotovostjo porabiti proti evolucijski teoriji (154). Glede neizhajanja človeka iz opice paleontologija še nima popolnoma odločilnih dokazov; morda bi bila bolj previdna stilizacija na mestu (str. 164—166).

Toda te opazke nočejo nikakor ne zmanjšati velike važnosti in izredne pomembnosti knjige. Hrvatom lahko čestitamo k temu delu.

Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva. Letnik II. Snopič 1-2. 1939.

Prva knjiga drugega letnika »Slovenskega jezika« je vsebinsko bogata in pestra. Poleg literarno in kulturnozgodovinskih razprav, zapiskov in ocen prinaša tudi dvoje razprav iz slovenske in slovanske lingvistike ter eno o praktičnem pouku slovenske fonetike na srednji šoli. Knjiga je nov dokaz za to, da je »Slovenski jezik« postal odslej nepogrešljiva opora naše slavistične in slovenistične znanosti ter odličen pripomoček za praktično apliciranje znanstvenih izsledkov pri pouku slovenščine. Zato bi bila neprecenljiva škoda, ako bi »Slovenski jezik« zaradi finančnih težav moral utihniti.

Uvodno razpravo je napisal univ. prof. dr. Rajko Nahtigal. V razpravi »O imenu panonskoslovenskega kneza Koclja« se je lotil težavnega in v vsakem pogledu zapletenega problema razlage tega imena, ki ga je doslej brez pravega uspeha naskakovalo že mnogo jezikoslovcev in zgodovinarjev. Ob podrobnem razboru in pretresu sem spadajočega gradiva ter ob kritičnem pregledu dosedanjih razlag je Nahtigal pokazal, da na slovanski izvor tega imena ni misliti. Za to priča ne le glasoslovna, temveč tudi pomenska stran besed, ki so jih doslej jezikoslovci spravljali v zvezo z imenom Kocelj. Ime Kocelj je starovisokonemškega izvora (Chozil, Chezil) in je hipokoristikon k tedaj dobro znanemu in zabljenemu imenu Chadolah.

V naslednji razpravi »Štiftarji in štiftarska pesem« govori dr. I. Grafenauer o slovenskih štiftarjih in odsevih štiftarskega gibanja v slovenski narodni pesmi. Avtor zavrača nekatere zmotne nazore o tem verskem pojavu pri Slovencih.

Tehtna je tudi Slodnjakova razprava »Nekaj vodilnih idej in tipov Cankarjeve umetnosti«. Avtor precej podrobno razbira in grupira najznačilnejše vodilne like in ideje v Cankarjevih delih.

Brez dvoma najzanimivejši in skoraj presenetljiv pa je prispevek, ki ga je za »Slovenski jezik« napisal sodobnik in pesniški vrstnik naše

»moderne« dr. Al. Merhar. »Okoli Ketteja in Murna« je niz prijetno pisanih in skrbno nabranih lastnih in tujih kot mozaik pestrih in anekdotično drobnih spominov na ta dva naša pesnika. Ti spomini so zanimivi tem bolj, ker vsak od svoje strani razkriva nam doslej neznane globine njunih duš, njunega doživljanja, ustvarjanja in hrepenenja.

Avtor je z njihovo objavo storil dragoceno uslugo bodočemu slovenskemu literarnemu zgodovinarju.

Prof. Sovrè je napisal razpravo »Oziralni odvisnik — sintaktični omnibus«. Razprava je temperamentno in duhovito pisano poglavje iz slovenske sintakse, ki razkriva obenem vso avtorjevo ljubezen do slovenščine. Avtor ugotavlja, da je danes oziralni stavek na škodo jasnemu in preciznemu izražanju prevzel funkcije mnogih drugih stavkov (glavnih in stranskih).

Prof. Šolar govori v zadnji razpravi »Fonetični pouk na srednji šoli« o potrebi in načinu fonetičnega pouka na srednji šoli in ugotavlja, da ni pretežak niti za strokovno izobraženega učitelja niti za učenca. Poudarja pa, da je nujno potreben, ako hočemo izoblikovati enotno in lepo knjižno izgovorjavo, ki je poleg normiranega pravopisa končen cilj vsakega kultiviranega knjižnega jezika.

Vsebinsko bogati so tudi »Zapiski« in »Književnost«, kjer ocenjujejo Ocvirk Kidričevo Zgodovino slovenskega slovstva, Isačenko Nahtigalove Slovenske jezike, B. Merhar Marje Boršnikove inavguralno disertacijo, prof. Šolar pa podrobno in kritično ocenjuje, popravlja in dopolnjuje izsledke Bezlajeve disertacije »Oris slovenskega knjižnega izgovora«.

»Slovenski jezik« zasluži vso podporo naše kulturne javnosti.

Tine Logar.

Zapiski.

WELLSOVA »ZGODOVINA« IN KRŠČANSTVO.

Leta 1937 je izdala Modra ptica v prevodu Milene Mohoričeve »Svetovno zgodovino« znanega angleškega pisatelja Wellsa. Knjiga je izšla v treh delih, v precej lepi opremi in je tudi v prevodu literarno živahna in vabljiva. Založnica je porabila mnogo reklamnih sredstev, da »Svetovno zgodovino«, kakršne doslej Slovenci nismo imeli razen zastarele Staretove, spravi med širše plasti naroda, posebno njegove inteligence. V resnici je Wellsova »Zgodovina« danes med Slovenci že zelo znana knjiga.

Prav to dejstvo me je napotilo, da v naslednjem bežno zabeležim misli in trditve, ki jih Wells navaja v zvezi z dejstvi, ki so važna za krščanski in katoliški svetovni nazor. Citati in usmerjenost Wellsove »Svetovne zgodovine«, ki jih bom navajal, naj bi čitateljem in drugim odkrila, da je ta »Zgodovina« do krščanske zgodovine in do krščanskih vrednot zelo neobjektivna in krivična in jo zato kristjani morajo odklanjati.

Samo mimogrede omenjam, da me je močno odbilo stališče, ki ga Wells razkriva v svoji »Zgodovini« od njenih početkov pa do konca. To ni stališče skromnega, dejstva spoštuječega znanstvenika, marveč vrhovno obravnavanje in razsojanje vsega dogajanja, tudi tistega, ki sega v milijonske dalje začetkov materije in življenja. V poglavjih o izvoru življenja, o izvoru človeka in podobno, v katerih so pravi znanstveniki-strokovnjaki vsak dan bolj previdni in molčeči zaradi izredno zamotanih problemov, ki se množijo, govori Wells samozavestno in neprevidno. Da so njegove razlage o teh problemih, posebno tudi o velikem vprašanju o izvoru vere, nasprotno stališču krščanstva, ki ga prava znanost vsak dan bolj potrjuje, moramo omeniti, dasi bi nas vedlo predaleč, če bi se hoteli s tem podrobneje pečati.

Ustavimo se tudi samo za hip pri poglavju o zgodovini Izraelcev v I. delu »Zgodovine«. Avtor s posebnim zadovoljstvom uničuje vse, kar sveto pismo Stare zaveze piše velikega in lepega o tej zgodovini. Človek, ki bere te odstav-

ke, mora izgubiti vero v božje poslanstvo »izvoljenega ljudstva«. Potrebno bi bilo, da strokovnjaki točko za točko zavrnejo in pojasnijo Wellsove zmete, da ne bi ostale v globinah zlo in dvom porajajoče skrivne rane.

Nas danes zanima posebej, kako bo Wells opisal Jezusa Kristusa in njegovo delo. Za lažje razumevanje pisateljevih trditev, moramo uvodoma ugotoviti cilj, ki ga pri opisovanju verstev in socialnih dejstev zasleduje. Za Wellsa je ideal, da bi se vsi narodi združili v eno občestvo: »Ljudstvo naj postane razred s skupno voljo in s skupnimi idejami« (II, 225). Zato »je treba podrediti srca vseh ljudi in z njimi vse človeško življenje eni skupni volji, ki jih vse obvladuje« (II, 171). Škodljivo je vse, kar bi enotnost motilo. Motiti je ne sme tudi vera, zato odklanja vsako duhovniško religijo, vsako poudarjanje kulta in dogem. Za Wellsa se pravi »častiti enega boga v duhu in resnici, pripadati z vsemi soverniki enemu občestvu« (III, 58).

Zato je tudi razumljivo njegovo načelno stališče o opisovanju verstev: »Prizadevali smo si, da bi napisali to knjigo tako, da bi jo lahko čitali Indijci, mohamedani ali budisti kakor Amerikanci ali zapadni budisti. Zaradi tega se bomo držali strogo očitnih dejstev in se bomo ogibali teoloških razlag, ki so jih doživela« (II, 160). Kako malo se zaveda Wells, da je verski indiferentizem, na katerega se postavlja, že vnaprej neobjektiven in da je poudarjanje lastne nepristranosti v polnem nasprotju s ciljem, ki si ga je postavil s svojo knjigo, kar nam bodo jasno pokazala naslednja poglavja.

Kristusu samemu Wells priznava neko veličino. »Pozneje pa se je rodil med njimi (Izraelci) tako silen prerok, kakor ga še nikoli ni bilo, čigar pristaši so ustanovili veliko svetovno krščansko religijo« (I, 343). Wells stoji na izrazito racionalističnem stališču in mu je vsaka nadnaravna resničnost tuja in vnaprej nemogoča. Zato »bomo njega (Jezusa) obravnavali kot človeka, kakor se nam zdi, da je živel... To smo storili že v primeru Buda, tako bomo ukrenili pozneje pri Mohamedu. Naša naloga ni, da bi o Jezusu pisali teološko, marveč zgodovinsko, in ne zanima nas duhovni in teološki pomen njegovega življenja, ampak njegov učinek na politično in vsakdanje življenje ljudi« (I, 160). In le toliko so tudi evangeliji pri njem sprejeti, »saj so ravno tako prepričevalni kakor prva poročila o Budi. Kljub čudežnim in neverjetnim dodatkom mora človek reči: to je bil človek. Ta del

poročila ne more biti izmišljen« (II, 161). V tem smislu tudi »celota teoloških trditev doktrinarnega krščanstva v evangelijih nima opore« (II, 162). Ali vse drugo je izmišljotina in legenda, »saj je razen nekaj spornih mest težko dobiti besedo, ki bi jo dejansko pripisovali Jezusu« (ibid). To, da Jezus ni bil Jožefov sin, ampak čudežno spočet, je samo legenda (II, 162), vsi dogodki iz Jezusove mladosti pa so le »okraševalni in nespametni dodatki neinteligentnih častilcev« (II, 161), »evangeliji in Dejanja apostolov so od vseh strani zneseni neenotni spisi« (II, 175).

V resnici pa je bil Jezus »zelo človeški, zelo resen, strasten, nagnjen k nagli jezi« (II, 162), sicer pa »silno suggestivna osebnost, katere navzočnost je ozdravljala in krepila slabotne in bolne ljudi. Bil je kakor strasten lovec, ki je izganjal človeštvo iz raznih brlogov, v katerih je živel doslej. V belem svitu njegovega kraljestva ne bo smelo biti ne lastnine ne predprav, ne napuha ne prednosti in nobenega nagiba in nobenega plačila razen ljubezni. Ali je čudno, da je ta Galilejec še danes prevelik za naša majhna srca?« (II, 169.) Lepe besede ne morejo skriti zmot in dvoumja Wellsovega pisanja.

»Kar je Jezus oznanjal, ni bila samo moralna in socialna revolucija. Cela vrsta namigavanj kaže, da je imel njegov nauk izrazito politično barvo« (II, 166)?!

Ljudje ga niso razumeli oziroma napačno razumeli, zato misli Wells, da so začeli govoriti o njegovih čudežih. Tako so na pr. ob njegovi smrti »pretiravali nemo grozoto tragedije z bedastimi govoricami o nebesnih znamenjih, ki so podobne onim, kakršne so si izmišljevali, da bi poveljali Gotamovo izpreobrnjenje« (II, 174). Po njegovi smrti »so se nekaj časa pogreznili v popolno temo. Nato pa je nenadoma zašepetalo med njimi in širile so se zgodbe, ki so si med seboj nasprotovale, da Jezusovega trupla ni v grobu, v katerega so ga položili in da ga je živega videl zdaj ta zdaj oni. Kmalu so se potolažili v prepričanju, da je vstal od smrti, da se je mnogim prikazal, da so ga videli, ko je šel v nebesa«. Ob tem pristavlja Wells svojo sodbo: »Danes nam je težko umeti, da bi se red narave udajal takim nesmiselnim pojasnilom« (II, 174).

Ljudje sami so ga napravili za Boga. »Nekaj časa so se držali njegove zapovedi o popolnem samozatajevanju. Kljub temu pa so gradili svojo vero na zgodbe, ki so si jih ljudje pripovedovali o Jezusovem vstajenju in čudežnem vnebo-

hodu ter o obljubljenem povratku. Malo jih je razumelo, da je samoodpoved samo po sebi plačilo, da je Bog sam nebeško kraljestvo. Zdaj so jeli vsi gledati v Jezusu obljubljenega Krista, Mesijo, ki ga je judovsko ljudstvo tako dolgo pričakovalo« (II, 175).

Mohamedu se je bolje godilo. »Ker so ga svarile skušnje krščanstva, je Mohamed vztrajno in izrecno poudarjal, da je samo človek, ter s tem obvaroval svoj nauk popačenja in napačne razlage« (II, 171).

Krščanstvo je po Wellsovem mnenju nastopilo šele po Kristusu, ki je bil »bolj zametek krščanstva kakor pa njegov ustanovitelj« (II, 158). Za pravega ustanovitelja krščanstva imajo mnogi moderni Pavla« (II, 175), »ki Jezusa ni nikoli videl... Jasno je, da je spremenil vero nazarencem, ki je bila nauk o namenu in načinu življenja, v verski nauk. Našel je nazarence, prežete duha in upanja, zapustil pa je kristjane z osnovami veroizpovedi« (II, 177). Prepad med Jezusom in Pavlom je bil po Well-su vedno globlji: »Kar je Jezus učil, je bilo prerojenje človeške duše. Kar je učil Pavel, pa je bila stara religija duhovnikov in oltarjev ter spravnega preliivanja krvi« (II, 176). Pavlu šele je Jezus »velikonočno jagnje«. Začele so se velike in zločinske spremembe na Jezusovi veri, izhajajoče iz duhovniške sebičnosti in častihlepnosti. »Koliko laže se je oškropiti s krvjo, kakor očistiti samega sebe sovraštva in zavisti. Koliko laže je jesti kruh in piti vino ter si domišljevati, da je človek užil božanstvo... Koliko laže darovati sveče, kakor svoje srce. V prvih stoletjih je bilo na svetu polno take izogibajoče se filozofije in take teološke navlake« (II, 180).

»Ko so Pavel in njegovi pristaši proglasili, da je bil Jezus več kot človek, da je bil Bog, so sprožili ogromno vrsto dokazov, naj so bili pravilni ali ne« (II, 180). O vseh teh dokazih in teoloških razpravah je Wellsovo mnenje zelo neugodno. Teološke misli Anastazijeve veroizpovedi imenuje »neozdravljive izrastke človeškega duha, ki se prav nič ne skladajo z jasnim Jezusovim naukom«, »bedasto dlakocepstvo nemogočih dogem« (II, 181). Resnica o presv. Trojici je za njega le »prebahaško in razumsko gorostasno stremljenje« (II, 182). Sicer pa je za Wellsa sploh »zgodovina prvih početkov krščanstva zgodovina o boju med pravimi nauki in pravim duhom Jezusa iz Nazareta in med poznejšimi omejitvami, razširitvami in napačnimi razlagami njegovega nauka« (II, 175).

Posebno vlogo pa naj bi v tem spreminjanju in bistvenem maličenju Jezus-

sovega nauka igrala teokrazija, t.j. prevzemanje verskih pojmov in oblik od drugih takratnih verstev. To, meni Wells, se je začelo že pred Kristusom. »Zunanja oblika obredov, simbolov in obrazcev, ki jo je nosilo krščanstvo in ki jo še nosi v mnogih deželah, je bila gotovo stkana v bogočastju in templju boga Jupitera, Serapisa in Izide, ki se je razširjalo iz Aleksandrije po civiliziranem svetu v dobi teokrazije v drugem in prvem stoletju pred Kristusom« (II, 474). Tam je tudi nastala ideja nesmrtnosti (II, 475).

Zgodba o posebnem stvarjenju sveta, o Adamu in Evi in o kači je stara babilonska in najbrž še starejša sumerijska pripovedka« (III, 284). Posebno naj bi se v prvi krščanski dobi stapljalo krščanstvo z Mitrovim kultom, ki je imel izredno močan vpliv na Pavla (II, 175). Mitraizem da je dal krščanstvu nedeljo, sveče, češčenje pastirjev in izraz »opran v krvi«, Egipt pa je dal duhovniško obleko in Marijo, ki je Izida (II, 179), saj »Jezus ni spregovoril nobene besedice, naj častijo njegovo mater« (II, 163).

Dodatek je sledil dodatku in posledica je bila ta, da »budizem, taoizem in krščanstvo nosijo enake zunanje oblike obredov in obrazcev, ki so, kakor se zdi, po helenskih strugah prišli vanje iz dežele templjev in duhovščine in od primitivnejše in osnovnejše miselnosti hamitskih ljudstev« (1, 50). Sicer pa tudi, kakor pravi drugod, »v Jezusovem nauku ni bilo ničesar, česar ne bi rad sprejel tudi pristaš pravega nauka Gotama, ničesar, kar bi osebnemu učencu Jezusovemu ne dovoljevalo, da bi sprejel vse ohranjene Budove nauke« (II, 170). Sam Wells je pozabil, da je v prvem delu svoje knjige zapisal ravno nasprotno: »Bistvena ideja, oživljajoči duh krščanstva, je bil, kakor bomo dokazali, v zgodovini človeškega duha in v hotenju človeka povsem nov« (I, 474).

Kristusov nauk naj je bil torej po Pavlovih in njegovih učencev spremembah čisto potrjen in kakor bi se Buda čudil spremenjenemu svojemu nauku, če bi se vrnil v Tibet, »prav tako pa bi najbrž bilo začudenje kakega resnega nazarenca, ki je poznal svojega mračnega in od poti utrjenega Gospoda in ki mu je sledil skozi žgočo sončno svetlobo Galileje, če bi se nenadoma povrnil na svet in bi šel, recimo k maši pri sv. Petru v Rimu, pa bi ga poučili, da blagoslovljena hostija nad oltarjem ni nič drugega kakor njegov križani učenik« (II, 179). Svoje, včasih sarkastične misli o boju med Kristusovim in Pavlovim krščanstvom Wells takole zaključuje in po-

vzema: »Zgodovinsko dejstvo je, da je bilo v naukah Jezusa iz Nazareta nekaj bistveno novega in stvariteljskega... Toda prav tako zgodovinsko dejstvo je, da so Pavel in njegovi nasledniki Jezusovim jasnim in globoko revolucionarnim naukom mnogo dodajali, in sicer predvsem s tem, da so oznanjali neprijetno in globoko zamotano teorijo o odrešenju, o odrešeniku, ki ga je v glavnem mogoče doseči z vero in zunanostmi, ne da bi posegale v vernikove vsakdanje navade in opravke« (III, 247). »Oficijalno krščanstvo po vsem svetu je sprejelo Pavlove nazore, ki so tako jasno izraženi v njegovih pismih, ki jih pa ni mogoče najti v evangelijih, Pavlove nazore namreč, da pomen religije ni v bodočnosti, ampak v preteklosti, in da Jezus ni bil toliko učenik čudovitih novih naukov, kakor vnaprej določena, božanska, globoko skrivnostna in sveta krvava žrtev. Bila je darovana, da bi zadostila za določeno zgodovinsko dejanje nepokorščine, ki sta ga pred stvarnikom zagrešila naša prva starša Adam in Eva, ker ju je v vrtu Eden zapeljala kača. Doktrinarno krščanstvo je zgradilo svojo stavbo na vero v ta padeč in ne na osebnost Jezusa iz Nazareta, zgradili so jo na Pavlovih teorijah in ne na Jezusovih zapovedih... Zato pa je tudi krščanstvo zgodovinska stavba, ki je zidana na pesek« (III, 247 sl.).*

Pri nadaljnjih izvajanjih o Cerkvi zavzema Wells isto nepravilno aprioristično stališče, da Cerkvi ni šlo za duhovno osvoboditev ljudi in za navajanje k samostojnosti, ampak za podjarmljenje du-

* Vse trditve, ki jih Wells navaja o nekem nasprotju, ki naj bi bilo med Jezusom in Pavlom in še bolj med njunim naukom, izhajajo iz zastarelih teoloških polemik. Wells se s tem pridružuje skupini tako zvanih Pavlovih nasprotnikov, kakršni so bili v Franciji Paul de Lagarde, Loisy, Renan ali pa Nietzsche in Boetticher v Nemčiji. Gibanje, ki se je v Angliji in Nemčiji razvilo sredi preteklega stoletja pod geslom: pustimo Pavla in se vrnimo h Kristusu, je že davno pomintlo in bi moderna zgodovina očitno zmotnih in nevzdržnih trditvev ne smela več ponavljati. Enako so že davno rešena vprašanja, ali je res prvo krščanstvo in posebno Pavel, jemalo svoje oblike in resnice od sosednjih verstev. Danes stojijo znanstveniki na stališču, da je ves duh novega zakona in posameznih njegovih resnic tako različen od vsega, kar so imele stare religije, da o kaki istosti ali bistveni podobnosti ne more biti govora.

ha (II, 427) in za svetno oblast. Zatajila je po njegovem mnenju Jezusovo vero in zašla v nejasnost zaradi vere sploh, zato pa se je zabarikadirala za avtoriteto in vse drugo preganjala (II, 354). »Mračna in neusmiljena nestrpnost cerkve je bil zli duh, ki se je pomešal v načrte božjega gospodstva na zemlji. Ta duh je bil popolnoma nasproten duhu Jezusa iz Nazareta« (II, 355).

Za dobo cerkvene zgodovine v rimski in poznejši dobi se Wells opira na knjigo Angleža Gibbona »The Decline and Fall of the Roman Empire«. Gibbona, ki je bil pod močnim vplivom Voltaira (III, 84), tudi Wells odklanja kot neobjektivnega, češ da pomeni njegova knjiga v prvi vrsti »napad na krščanstvo, ker je bilo glavni vzrok rimskega propada in razpada, čigar neotesana in surova plutokracija je bila njemu (Gibbonu) očitno zelo všeč (III, 84). Zato avtor »Svetovne zgodovine« pravi: »V naši zgodovini smo si prizadevali, da bi dogodke bolje osvetlili« (ibid.), vendar pa tudi Wellsov duh krščanstvu ni bolj prijazen v njegovem razvoju skozi vekove kakor mu je bil na početkih. Četudi ne more mimo velikanskih zaslug, ki jih ima Cerkev in njeno duhovništvo za kulturo, vendar pobere vse kamne, ki jih je kdo kdaj vrgel na Cerkev, da jih znova zmeče nanjo. Samo iz nekaj mest nam bo netočnost in krivica do krščanstva razvidna.

Razkol je za Wellsa »baje nastal zaradi vprašanja, ali naj postavijo v veroizpovedi dvoje besedil ali ne. Latinci so hoteli dostaviti in so tudi dostavili filioque (in iz sina) ter so izključili Grke iz svojega občestva, ker niso hoteli slediti njihovemu zgledu (II, 192; prim. še II, 316 in II, 333).

Papeštvo je stremelo le za dosego cesarske oblasti (II, 193), celo »misijonstvo je samo sredstvo za dosego svetovnega gospodstva« (II, 368). Krščanstvo je stremelo samo za naslovom »pontifex maximus« in se je že davno odpravljalo stremljenju po nebeškem kraljestvu« (II, 310, 353, 427). Seveda mu to ni uspelo zaradi neučinkovitih volivnih metod (II, 366).

Zaradi stremjenja po oblasti je morala pri vernikih biti uničena vsa svoboda in pravica samostojnega mišljenja, saj le »ko je vladala nevednost, so ljudje izredno rade volje verovali, da je katoliška duhovščina dobra in modra« (II, 348). Potem je naravno, da je Cerkev »gnala menda notranja potreba, da bi zatrla v ljudeh vest razuma« (II, 356). »Nestrpnost,« pravi Wells naprej, »pa se ni omejevala samo na verske zadeve. Premetenim, jeznoritim in precej hudob-

nim starcem, ki so očitno imeli na koncilih pretežno večino, se je zamerilo sleherno znanje razen njihovega lastnega znanja« (II, 355 sl.). Tudi v Galilejevem primeru se je »Cerkev, ki se je hrabro borila proti luči, odločila, da se pravi verovati, da je zemlja manjša od sonca, ne upoštevati človeka in krščanstva« (II, 455). Z očitki, ki bi jih smela prinesli komaj kaka pocestna brošura, Wells še nadaljuje.

»Višek norosti je bilo v 16. stoletju prodajanje odpustkov, zakaj z njihovo pomočjo je bilo mogoče z denarnim plačilom omiliti trpljenje duš v vicah«, postopanje, ki je »nesramno in pogubno« (II, 356). Zgled upora proti avtoriteti je Francišek Asiški (II, 358) in krivoverci, o katerih pravi: »Kogar Dominik ni mogel prepričati, so ga pobili Inocencijevi križarji« (ibid.). »Zdaj pa so v Evropi cerkveni dostojanstveniki na stoterih trgih čuvali počrnela trupla svojih nasprotnikov, po večini bednih in nepomembnih ljudi, ki so bedno zgorela in se zgrudila in z njimi je veliko poslanstvo cerkve med svetom zgorelo in se zrušilo v prah in pepel« (II, 359).

Papeštvo je šlo daleč preko svojih pravic. »Papež je lahko v mnogih posameznih primerih odločal ne glede na cerkvene zakone. Lahko je bratrancem dovoljeval, da so se možili, dopuščal enemu možu, da je imel dvoje žena ali kogar koli odvezal od obljube« (II, 348). Duhovščina je sploh ustanovila mašo, da opraviči svojo pomembnost, ker sicer »nazor, da je to samo spomin na Jezusa, ne potrebuje posvečene duhovščine« (II, 427 sl.). Gre pač tudi pri teh rečeh za »staro svečeniško goljufijo in za »zlohotnost duhovniške prekanjenosti« (II, 429).

V novejši cerkveni zgodovini skuša biti Wells nekoliko pravičnejši, posebno ker vidi, da krščanstvo še največ doprinaša k uresničitvi njegovih nazorov o politično in socialno enakopravnem človeškem občestvu, ki ga veže ista misel in ista volja, vendar pa ga to ne ovira, da ne bi takole naslikal bodočnosti: »Bodoča svetovna država bo osnovana na skupni svetovni religiji, ki bo zelo poenostavljena, posplošena in bolj razumljiva. To ne bo niti krščanstvo, niti islam, niti budizem, marveč religija sama po sebi, čista in neomadeževana« (III, 69), »ko se bodo nasprotna verstva nepričakovano izravnala v skupno kulturo« (III, 166).

Za sklep navedimo še oster nastop proti krščanskemu svetovnemu nazoru, ki ga objavlja Wells v zvezi z darvinizmom. Takole pripoveduje: »Okameninslojve se sklada z množico bioloških

dejstev in nasprotuje svetoписemski trditvi o stvarjenju vsake živalske vrste posebej in se nagiba k mnenju o razvojnem odnosu med vsemi oblikami življenja, h katerim spada tudi človek. Če so se živali in človek razvijali na ta način vedno više, potem ni bilo niti prvih staršev, ne Edena in ne izvirnega greha, potem se bo vsa zgodovinska zgodba krščanstva, zgodba o prvem grehu in potreba po zadostitvi, na kateri gradi sedanji krščanski nauk svoj čustveni in nravstveni svet, zgrudila kakor hiša, ki je narejena iz kart« (III, 249). Zato je mnogo ljudi z grozo zasledovalo delo Darwina in »so se nagonsko in brez preudarka upirali novi znanosti. Vsa njihova moralna zgradba se je opirala na potvorno zgodovino« (III, 250), kajti »formalno krščanstvo je stalo pred jasno dokazano zmoto o svojih teoloških trditvah« (III, 251). »Mladini pa se je takrat zdelo, da je prišlo do spora med znanostjo in religijo in da je v tem sporu zmagala znanost« (III, 252).

Toda hvalisanje in ponavljanje trditve, ki jih je pred davnim časom razširjala lažizanost, Wellsu samemu postane odveč, ko mora ugotoviti žalostne posledice nazorov, ki jim sam hoče biti glasnik. Po l. 1859, pravi, je vera dejansko izginjala. Sicer to ni bilo v korist svetu, ker se je začela tudi splošna demoralizacija. Proti koncu 19. stoletja je postal površno razumljen darvinizem glavna duševna hrana za velike množice »izobražencev« (III, 252). »Ljudje so mislili, da morajo biti močni, energični, okrutni, „praktični“, egoistični, ker je bog umrl in ker je bil, kakor se zdi, vedno mrtev. To mišljenje pa je segalo mnogo dalje kakor bi mogla opravičiti nova znanost« (III, 253). »Človeka so smatrali za žival, in razvijali so se živalski nagoni.« »Tu imamo ključ do najgrše, najbolj nazadnjaške in končno najusodnejše ideje modernega imperializma, ključ do ideje tajnega sporazuma med zakonom in protizakonitim nasiljem« (III, 254).

Tako Wellsova »Svetovna zgodovina«. Že samo iz navedenih citatov je jasno razvidno, da vsebuje toliko krščanstvu nasprotnega naziranja, da je škoda, da je izšla v slovenskem jeziku. Gotovo pa je ne moremo dati v roke nikomur, ki ne zna samostojno oceniti Wellsovih zgodovinskih netočnosti in njegove sovražnosti do krščanstva. Toliko težje pa pričakujemo »Svetovno zgodovino«, ki jo pišejo domači strokovnjaki kritično in zato krščanstvu bolj pravično kakor pa je diletantsko delo pisatelja Wellsa.

Vilko Fajdiga.

V oceno smo prejeli:

Pedagoški zbornik za l. 1938, 34. zv. Uredil dr. K. Ozvald. Slovenska šolska matica v Ljubljani.

Dr. Leopold Poljanec, **Pedagoška biologija**. Ljubljana 1938. Izdala Slovenska šolska matica.

Miroslav Adlešič, **Naravoznanstvo in svetovni nazor**. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1939.

Dr. Krunoslav Draganović, **Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji**. Izdanje Akademije »Regina Apostolorum«. Sarajevo 1939.

Tabu. XXII. Sahara.

Franc Bernik, **Zgodovina fare Domžale**. Druga knjiga. Samozaložba. 1939.

Dr. Urbanc Anton, **Zavarovalno pravo**. Samozaložba. Ljubljana 1939.

Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja. Izdelal Geografski institut na univerzi kralja Aleksandra v Ljubljani. Izdal Socialno-ekonomski institut v Ljubljani. Zbirka študij št. 5. Ljubljana 1939.

Naši gozdovi in žage. Podatke zbrala in izdala Delavska zbornica v Ljubljani 1939.

Pax et bonum. Spominski listi, posvečeni sedemstoletnici minoritskega samostana v Ptuj. 1939.

Joža Lovrenčič, **Sholar iz Trente**. Ep iz XVI. stoletja. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1939.

Sвето писмо Novega zakona. Drugi del: Apostolski listi in Razodetje. Drugi natis. Priredili dr. Fr. Jerè, dr. Gr. Pečjak, dr. A. Snoj. Ljubljana 1939. V založbi škof. ordinariata.

Publikacije Leonove družbe:

Občni zbor Leonove družbe je cene za nekatere svoje publikacije znatno znižal. Odslej se prodajajo po teh cenah:

Slovenci v desetletju 1918—1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil dr. Josip Mal. Str. 776. Cena broš. 100 Din, vez. 124 Din.

Dr. Fr. Kos, **Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.** I. knjiga broš. 100 Din, vez. 120 Din (razprodana); II. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; III. knjiga broš. 120 Din, vez. 140 Din; IV. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; V. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din. — Kdor kupi vse knjige naenkrat, dobi še 20% popusta od cele vsote.

Dr. Jos. Gruden, **Slovenski župani**, broš. à 8 Din.

Dr. Jos. Gruden, **Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stol. in ustanovitev ljubljanske škofije**, à 25 Din.

Dr. M. Opeka, **Rimski verzi**, à 10 Din.

Paul Bourget-Kopitar, **Zmisel smrti**, à 20 Din.

Bazin-Iz. Cankar, **Gruda umira**, à 30 Din.

Baar-Hybašek, **Zadnja pravda**, à 20 Din.

P. St. Škrabec, **Jezikovni spisi, snopič** à 5 Din.

Dr. P. Blaznik, **Kolonizacija selške doline**, à 30 Din.

Dr. A. Gosar, **Kriza moderne demokracije**, à 3 Din.

Dr. A. Breclj, **Seksualni problem**, à 3 Din.

Dr. Kolarič, **Miklošič**, à 3 Din.

Dr. R. Andrejka, **Selški predniki J. E. Kreka**, à 20 Din.

V komisiji pri Novi založbi:

Dr. A. Gosar, **Poljedelska statistika**, à 3 Din.

Fr. Zwitter, **Starejša kranjska mesta in meščanstvo**, à 24 Din.

E. Bojc, **Slomšek, naš duhovni vrtnar**, à 6 Din.

Okrožnica Casti Connubii, à 4 Din.

Naročniki »Časa« dobijo vse knjige 25% ceneje. Naročila naj se pošiljajo na upravo »Časa«, Ljubljana, Miklošičeva c. 7/l. (Prosvetna zveza).